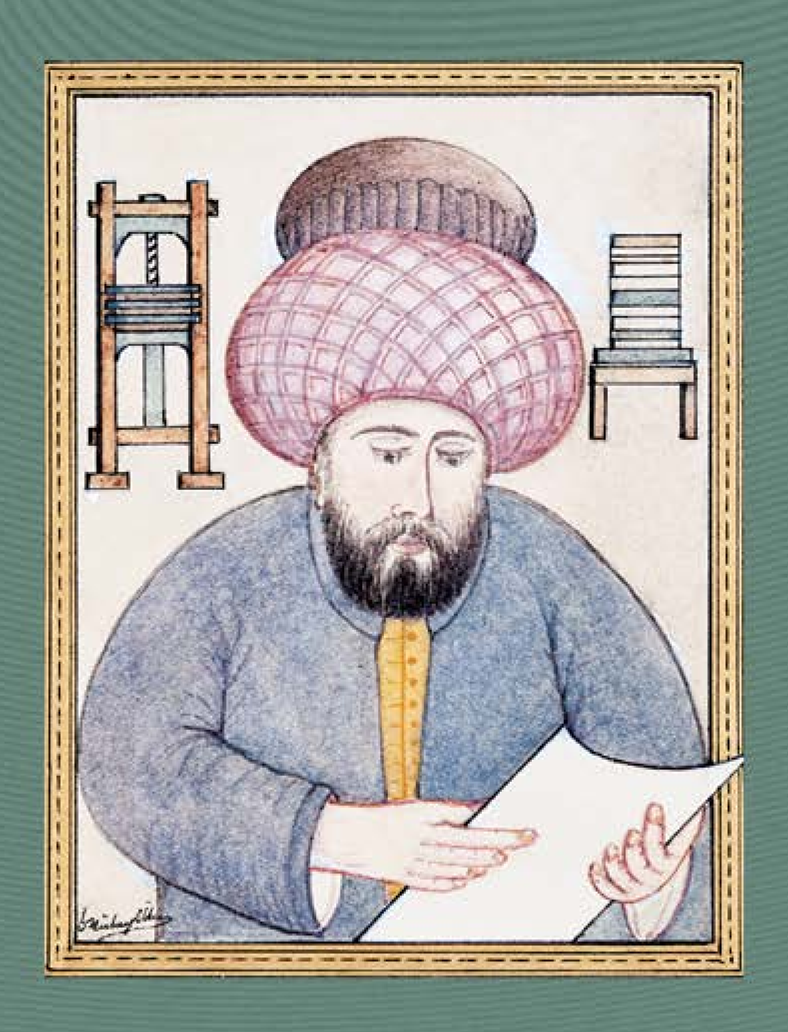
Matbaanın Ön Sözü "Basmacı İbrâhim Efendi"

MÜTEFERRİKA SERGİSİ '21

CUMHURBAŞKANLIĞI
MİLLET KÜTÜPHANESİ

www.mk.gov.tr

Cumhurbaşkanlığı Yayınları: 128
Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi: 8
ISBN: 978-605-7751-86-7
eISBN: 978-605-7751-87-4
Ankara, Eylül 2021

Matbaanın Ön Sözü "Basmacı İbrâhim Efendi"

MÜTEFERRİKA SERGİSİ '21

Matbaanın Ön Sözü "Basmacı İbrâhim Efendi"

MÜTEFERRİKA SERGİSİ '21

Bu sergi/katalog Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ile Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı- Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı - İstanbul Müftülüğü katkısıyla hazırlanmıştır. Serginin hazırlanmasında emeği geçen tüm kişi kurum ve kuruluşlara teşekkür ederiz.

Proje Yöneticisi
Hasan DOĞAN

Proje Danışmanları
Sefer TURAN
H. Hümeyra ŞAHİN

Bilimsel Danışmanlar
Fikret SARICAOĞLU
Erhan AFYONCU
Coşkun YILMAZ

Sergi Koordinatörü
Mehmet TUNCER
Ayhan TUĞLU
Emre MERMER

Sergi Tasarımı
Funda AKKUŞ

Katkıda Bulunanlar
Mete Yusuf Ustabulut, Durali Gürağaç, Lütfü Kılınç, Hanife Gökduman, Birgül Ünal, Ali Talha Turhal, Birdane Özlem Özdemir, Büşra Akdoğan, Büşra Tonyalı, Çağlayan Eren Arman, Derya Yıldız, Dursun Keskin, Emre Şahin, Emine Şamlıoğlu , Emine Şeyma Koca, Esma Çemen, Fatma Rümeysa Civan, Gözde Güvendi, Muhammed Halit Çakan, Muhammed Burak Gülçimen, Nazmiye Nur Yılmaz, Şeyda Şimşek, Sevinç Dicle Ağar, Sümeyye Nur Aytop, Kübra Çetin, Bilge Gürs, İlhami İnan , Yahya Çalışkan, Davut Zararsız, Mehmet Alperen Çiğdem, Ebru Çerezci Yılmaz, Fatma Külünk Seli, Derya Körük, Rabia Baysa, Mukadder Demircan, Nurgül Tanrıverdi, Nagihan Bedir, Seda Altınsoy, Enes Ertürk, Ali Sağlam, Ziya Toprak, Mehmet Aydın Delal, Ali Onur Kara, Taha Burak Cansız, Zeyid Korkmaz, Esat Bayar, Muhammet Süleyman Şengün, Mehmet Ali Ertürk, Evren Baytemür, Defne Yağmur Kılıç, Mustafa Şimşek , Elif Sezikli, Oğuzhan Demir, Mehmet Yıldız, Nurefşan Çakıcı, Oğuz Kaan Yılmaz, Osman Ataseven, Mustafa Altun , Cansu Gülen Demirkesen, Faruk Ergen, Büşra Çıracı, İsmail Şen

TAKDİM

Kalem, varoluş yolculuğunun en önemli ve ilahi vasıtasıdır. Rabbimiz, Alak Suresinde, “O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." buyuruyor. İnsanın, yaratılışı, âlemi ve kendini tanıması, ancak ilim yoluyla olur. Bu nedenledir ki, insanlık tarihi kadar eski olan okuma yazma ihtiyacı, bizler için varoluşsal bir gerekliliktir.

Her gün yeniden imar edilen dünyaya yeni bilgi tuğlaları eklemek için düşüncenin, ilmin ve bilimin genişleyen evreni, kalemle teminat altına alınır. Adeta bir içgüdü gibi yerine getirdiğimiz bu mesai, insanın yeryüzünde uygarlıklar kurmasına hizmet eder. Büyük bir coğrafyada kök salmış medeniyetimizin, insanlığın bütününe faydası olmuş eşsiz hizmetleri vardır.

Matbaayı Osmanlı topraklarına getirerek, bilginin sürekliliğine ve yaygınlaşmasına paha biçilmez hizmeti dokunmuş, günümüzün tabiriyle büyük girişimci Basmacı İbrahim Müteferrika, medeniyet hafızamızın güçlenmesinde başat bir rol oynamıştır.

Matbaanın kullanımı, tüm dünyada olduğu gibi, coğrafyamızda da büyük bir tarihsel dönemeçtir. Müteferrika’nın o gün kurduğu matbaa, tarihin hafızasını bugünlere taşımıştır.

Bilgiye erişimin herkes için kolaylaştığı ve saniyeler içinde gerçekleştiği bugünlerin ön süreçlerinin, bilhassa gençler tarafından anlaşılmasının çok önemli olduğuna inanıyorum.

Hedeflerini, atmosferin dışına taşımış 21. yüzyıl insanının, milyonlarca yıldır kat ettiği tarih yolunda, zihnin, muhayyilenin ve tasavvurun sınırlarını genişleten en önemli unsur bilgidir. Dünya üzerinde her türlü güç, güçten düşmeye mahkûmken, bilgi ölümsüzdür. Bu şuurla, yüzyıllardır ilim ve irfan yuvası olmuş Anadolu’da en büyük hürmet, kitaba ve kitap ehline olmuştur. Kitabın yaygınlaşmasına ve ilmin geniş kitlelere ulaşmasına kendi çağının imkanları ile hizmet eden İbrahim Müteferrika'nın şahsında ecdadımızı rahmetle anıyorum.

Milli hafıza merkezimiz olması niyetiyle teşkil ettiğimiz, geçmişimizi geleceğimizle nişanlayarak süreklilik kazandıran Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Millet Kütüphanemizde açılan bu güzide serginin, gençlere büyük bir ilham ve teşvik, tüm vatandaşlarımız için kıvanç sebebi olacağına inanıyorum.

Millet Kütüphanemizde açılan sergimizin hazırlanmasında emeği geçenleri tebrik ediyorum.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Cumhurbaşkanı

SUNUŞ

Matbaanın ön sözü; Basmacı İbrahim Efendi, Müteferrika Sergisi, ilk Türk matbaası olarak tarihe geçen Müteferrika Matbaası'nın öyküsünü, ilk kez bir sergi marifetiyle günyüzüne çıkarmaktadır. Dünden bugüne, matbaalarımızda basılıp, kütüphane raflarına taşınan milyonlarca eserin ilkleriyle tanışma heyecanıyla hazırlanmıştır.

Türkiye'nin farklı kütüphane ve arşivlerinde bulunan, Müteferrika Matbaası'nda basılmış, yirmi iki ciltten oluşan on yedi önemli eser, fizikî olarak ilk kez biraraya getirilmiştir. İslam dünyasında bir Müslüman tarafından işletilen ilk olma özelliğine sahip Müteferrika Matbaası'nın ilim tarihimizde üstlendiği fevkalade misyon burada ortaya konmaktadır.

İbrahim Müteferrika'nın, ilkini 1729'da, sonuncusunu 1742'de bastığı, bu on yedi kitap, matbuat tarihimizin ilk kilometre taşlarını oluşturmaktadır. Dönemin hararetli tartışmaları arasında, talebe-i ulûm'un düşük fiyatla kitaba sahip olması gerekçesiyle, yalnızca 500 tane basılan meşhur Vankulu Lügatı, Müteferrika Matbaası'nda basılan ilk eser olarak serginin başeseridir. Katip Çelebi'nin meşhur eseri Cihannüma ise, şaheserler arasında yerini almaktadır.

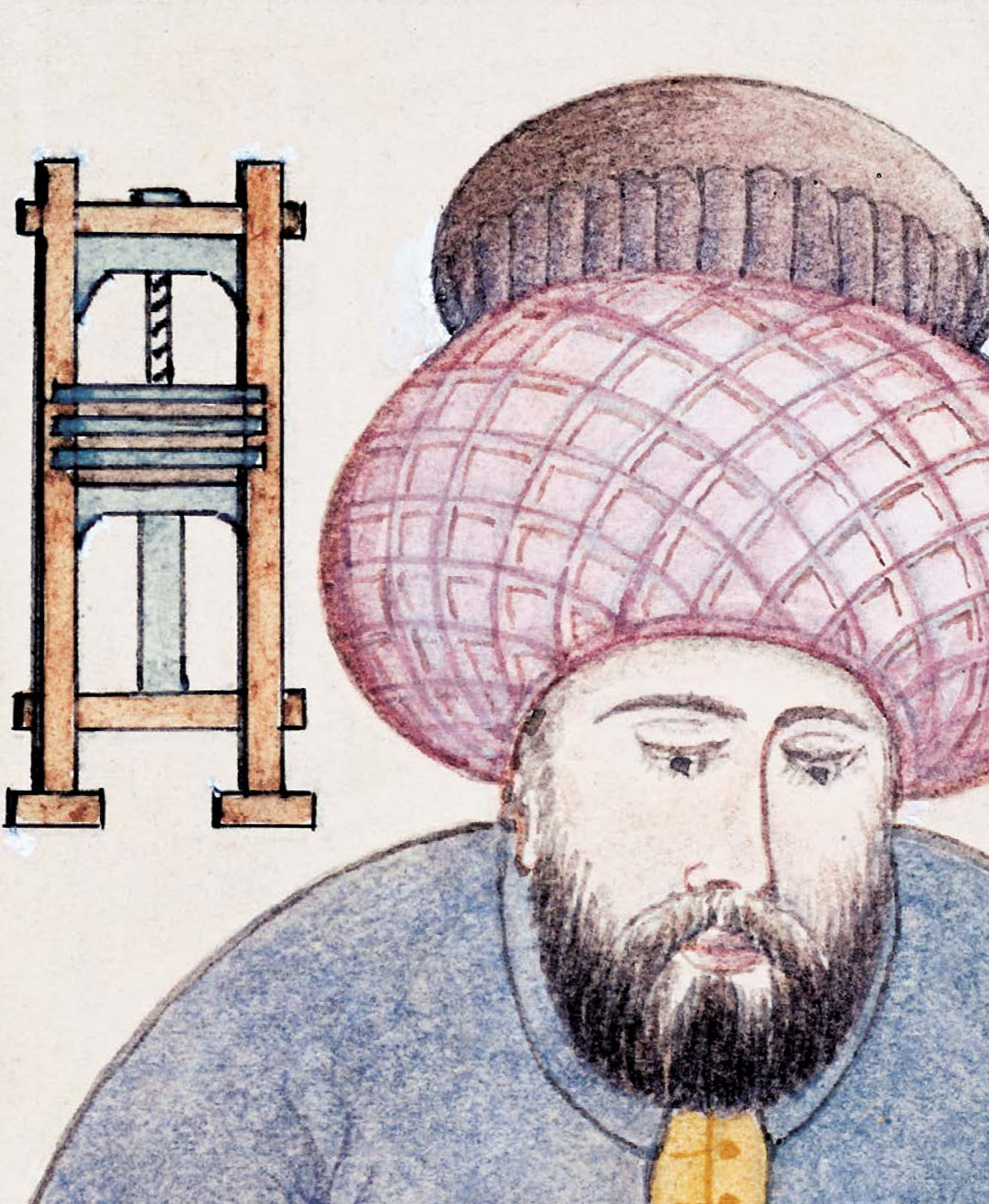
Meşhur vekayinüvis Naima'nın Tarih-i Naima'sı, basılan ilk Osmanlı tarihi olup, Tarih-i Raşid, Tarih-i Çelebizade Asım, Tarih-i Timur, Tarih-i Mısır, Gülşen-i Hulefa, Takvimü't-tevarih gibi nice önemli tarih kaynağı yanında, Osmanlı deniz coğrafyacılığının temel eserlerinden olan Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar, Tarih-i Seyyah, Tarih-i Hind-i Garbi gibi coğrafya eserleri, Müteferrika'nın geniş dünyasından izler taşımaktadır.

Osmanlı topraklarına gelen ve Türkçe öğrenmek isteyen Frenkler için hazırlanan Grammaire Turque ise, karşılıklı konuşma örnekleri ile, 1730'ların İstanbul ağzını aktarması bakımından önemli bir Türkçe-Fransızca sarf kitabıdır. Müteferrika matbaasının Latin harfleriyle basılmış ilk kitabı olması da, dikkate değerdir.

Müteferrika Sergisi'nin önemli bir özelliği, Osmanlı matbaasının kuruluş sürecini, kurucu kadrosunu ve dönemin tasavvurunu ortaya koyan arşiv evrakını da içermesidir. Kendi devrinde Basmacı İbrahim olarak tanınan İbrahim Müteferrika'nın, Osmanlı devlet hizmetine girişi, aldığı görevler ve miras kayıtları gibi kişisel hayatına dair belgeler ise, bir devlet görevlisinin tarihte iz bırakan çabasına ışık tutmaktadır. Nitekim İbrahim Müteferrika, sadece bir matbaacı değil, naşir, editör ve müelliftir. Matbaa kurmaktaki hedeflerinin başında, Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi ile Avrupa'da edindiği görgü ve bilgi ile, topluma güncel ve yararlı bilgileri aktararak, toplumu aydınlatmaktır.

İstanbul Fatih'teki evinde kurduğu matbaasında bastığı ilk haritalar, dönemin coğrafyaya dair telakkisini anlamaya yardımcı kaynaklar olarak sergiyi zenginleştirmiştir.

İnanıyoruz ki, Osmanlı/Türk/İslam matbaacılığının bu özgün hikayesini hatırlamak, matbuatımızın geleceğine ilham verecektir. Zira, 21.yy'da yaşanan dijital devrime rağmen, yazılı mirasın muhafazası ve yaygınlaştırılması çabası, insanlık varoldukça sürecektir.

İBRAHİM MÜTEFERRİKA (1670/ 1674?-1747)

İBRAHİM MÜTEFERRİKA (1670/ 1674?-1747)

ERHAN AFYONCU [*]

İlk Türk matbaasının kurucusu, yayımcı, Osmanlı devlet adamı ve aydını olan İbrahim Müteferrika, Erdel'in Koloszvar şehrinde (bugünkü Romanya'da Cluj şehri) 1670 ile 1674 arasında bir tarihte doğdu.

İbrahim Müteferrika'ya asıl şöhretini kazandıran matbaacılığıdır. Kendi devrinde ayrıca Tercüman İbrahim Efendi diye anılmaktaysa da daha çok Basmacı İbrahim Efendi olarak tanınmıştır.

Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında çok az bilgimiz vardır. Müteferrika'nın teslis akidesine karşı çıkan ve tek Tanrı inancını benimseyen Üniteryen mezhebine mensup olduğu ve Koloszvar'da ilahiyat tahsili gördüğü tahmin edilmektedir. 16. yüzyılın ortalarında Macaristan'da Katolik kilisesinin taassubuna karşı çıkan ve özellikle matbaacılık alanında çalışanların büyük çoğunluğu Üniteryen mezhebindendi. Devrin tanınmış hurufat dökümcüsü Mihail Kiss, 1689'da Koloszvar'da zamanın en önemli Üniteryen matbaasını kurmuştu. Aynı şehirde ilahiyat tahsili yapan İbrahim Müteferrika'nın, mezhebi de dikkate alındığında o yıllarda Kiss'le tanışmış ve matbaacılığı erken yaşlarda öğrenmiş olduğu çıkarımı yapılabilir.

OSMANLI HİZMETİNDE

Erdel'deki Üniteryenlerin Katolik Avusturyalıların baskısı karşısında toplu bir şekilde Müslümanlığı kabul ettikleri bilinmektedir. Bu durum İbrahim'in, Tököli ayaklanması sırasında bölgedeki Üniteryenler tarafından gerçek bir hâmi durumunda görülen Türk ordusuna sığınmış olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan Yunanca, Latince ve Macarcayı bilen Müteferrika'nın henüz kendi ülkesinde iken bir süre Osmanlı Devleti hizmetinde tercümanlık ve muhaberat işlerinde çalışmış, Türkler arasında güven kazanıp belli bir yere geldikten sonra Osmanlılara tâbi Orta Macar Kralı ve Erdel Prensi Tököli ile birlikte 1697'de İstanbul'a gitmiş olabileceği ihtimali de öne sürülmüştür.

İbrahim Müteferrika'nın 1710'da yazdığı Risâle-i İslâmiyye, onun Osmanlı kültürünü ve İslamiyeti üst düzey tartışmalar yapacak seviyede öğrendiğini göstermektedir. Bu seviyeye gelmesi için uzun yıllar Osmanlı Devleti'ne hizmet etmesi icap eder. İmre Tököli'nin hizmetinde bulunduktan sonra onun da desteğiyle 17. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti hizmetine girmiş olabilir.

İbrahim Müteferrika hakkında Osmanlı hizmetine girdikten sonraki sürece dair ilk bilgimiz Mayıs 1715'ten önce kapıkulu süvarilerinin en mümtaz ve itibarlı kısmı olan sipahilerin 41. bölüğünde 29 akçe yevmiye ile görev yaptığıdır. Müteferrika, bu tarihte maaşına zam yapılması talebiyle kaleme aldığı dilekçesinde birkaç dil bildiğini, nücum ilmine dair kitapları inceleyerek dönemin zaferlerine ait bilgiler bulduğunu ve bunların bir kısmını çevirip sultana sunduğunu ifade etmektedir.

Sipahi Ocağı'na ne zaman intisap ettiğine dair şimdilik bir kayda rastlanmadığından Osmanlı hizmetine

[*] Milli Savunma Üniversitesi.

girdikten sonra doğrudan mı sipahi bölüğüne alındığı yoksa başka görevlerde bulunduktan sonra mı buraya tayin edildiği konusunda bir bilgiye sahip değiliz.

İbrahim Müteferrika 29 akçe tasarruf eden bir sipahi iken Avusturya seferinde yaptığı hizmetlerden dolayı, 18 Nisan 1716'da dergâh-ı âlî müteferrikalığına tayin edildi. Osmanlı Devleti'nde hizmet ettikçe maaşı arttı. Günlük maaşı 6 Şubat 1737'de 120 akçeye yükseldi. Ulûfeli müteferrikalar içerisinde en çok yevmiyeyi alan kişi oldu.

Müteferrika, Avusturya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne sığınan Macarların yanında görev yaptı. 1717'de Osmanlı ülkesine davet edilen II. Ferenc Rakoçi'nin yanına tercüman ve mihmandar olarak tayin edildi. Önce Edirne ve İstanbul'da, ardından Tekirdağ'da ikamet eden Rakoçi'nin yanında tercüman olarak görev yaptı. II. Ferenc Rakoçi'nin 1735'te ölümüne kadar hizmetinde bulundu, bu arada matbaacılık faaliyetleriyle diğer vazifeleri de yürüttü. Rakoçi'nin ölümünden sonra İbrahim Müteferrika Türkiye'de kalan diğer Macar soylularına da İstanbul'da hizmet etmeye devam etti.

Müteferrika, asıl matbaayı kurmadan önce 1718'den sonra harita basmaya başladı. 1719 tarihli Marmara Denizi haritasının klişesinin mevcudiyeti de onun harita basmak için bir tezgâh kurduğunu göstermektedir. 1727 yılı Temmuz ayının başlarında İbrahim Müteferrika ile Sadaret Mektûbî halifelerinden Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi'ye, III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvasıyla ilk İslam ve Türk matbaasını kurma izni verildi. 1729'da da ilk kitap basıldı.

BÜROKRATİK VE DİPLOMATİK GÖREVLER

İbrahim Müteferrika, 1736 yılının sonunda Lehistan ile antlaşmanın yenilenmesi için Leh başhatmanına nâme götürmek üzere elçi olarak gönderildi. 1736-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşı esnasında Lehistan'ın Osmanlı yanında yer alması ve Rusya'ya lojistik destek sağlamamasını temine matuf bu elçilik görevinin sonuçları incelendiğinde pek de başarılı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Müteferrika Lehistan'da son derece iyi karşılanmasına rağmen bu devletin Rusya'ya yardımları devam etmiştir. İbrahim Müteferrika, Lehistan'dan döndükten sonra bu görevine dair bir takrir ve sefaretname kaleme aldı.

1737-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşı'nda Türk-Fransız çıkarlarını destekleyici yönde çalışmalarda bulunan İbrahim, savaş sırasında Osmanlı saflarına

katılan Macar askerlerinin yazımını üstlendi ve Orşova Kalesi'nin vire ile (teslimen) Osmanlı Devleti'ne teslimi için yapılan görüşmeleri yönetti. Savaş sürerken 2 Şubat 1738'de top arabacıları kâtipliğine getirildi ve böylece Divân-ı Hümâyun'da hâcegân, yani bürokrat zümresine dahil oldu. 25 Ekim 1743'te top arabacıları kâtipliğinden ayrıldı. 1743 yılının sonlarında Kaytak Hanlığına getirilen Asmay Ahmed'in tayin beratını Dağıstan'a götürdü.

İbrahim Müteferrika bu yolculuktan döndükten sonra bir başka bürokratlık görevi olan Divân-ı Hümâyun tarihçiliğine tayin edildi. 14 Kasım 1744'te getirildiği bu görevden 7 Kasım 1745'te ayrıldı. Bu sırada Yalova'da kâğıt fabrikası kurmaya teşebbüs etmiş ve Lehistan'dan ustalar getirtmişti. Divân-ı Hümâyun tarihçiliği görevindeyken faaliyete geçen imalathane Müteferrika'nın nezareti altında faaliyet gösterdi.

İlk İslam ve Türk matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika 1747 yılı Şubat ayında öldü. Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaanın işletme izni, Rumeli kadılarından İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmed Efendi'ye verildi.

İbrahim Müteferrika öldüğünde Fatih'te Yavuz Sultan Selim semtinde Mismarcı Şücaeddin Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. Hatice isminde bir eşi ve Ayşe isminde küçük bir kızı vardı. Vefat ettiğinde Müteferrika'nın şahsi kütüphanesinde 100 adet Arap harfli, 36 adet Latin harfli kitap ve yaklaşık 40 adet harita bulunmaktaydı. Terekesinde kayıtlı Latince kitapların arasında Atlas Minor başta olmak üzere çeşitli coğrafya kitapları, geometri ve astronomiye dair kitaplar vardı. 3.173.668 akçelik toplam mirasının yaklaşık altıda beşini, bastığı ancak satılamayan kitaplar oluşturmaktadır.

İbrahim Müteferrika vefat ettikten sonra Aynalıkavak Kabristanı'na (Kasımpaşa Kulaksız Mezarlığı) defnedildi. Mezarı 1942'de Reşid Saffet Atabinen'in teşebbüsüyle buradan Galata Mevlevihânesi haziresine nakledildi.

ESERLERİ

1. Risâle-i İslâmiyye: İbrahim Müteferrika'nın 1710'da kaleme aldığı ilk eserdir. Müteferrika, Müslüman olmasının sebeplerini, İslamiyet'in son hak din olduğunu ve önceki kutsal kitapların onu nasıl müjdelediğini anlattığı bu eserinde yer yer halihazırdaki Hristiyanlığı ve Kitâb-ı Mukaddes'i eleştirmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'teki Hz. Muhammed'i ve İslamiyeti övücü cümleleri naklettikten sonra bunları açıklayan Müteferrika, ayrıca ilgili gördüğü âyetlerin de tercüme ve tefsirlerini yaparak sebeb-i nüzûlleri üzerinde durup gerçek mânaları hakkında kendi kanaatlerini ortaya koymuştur. Eser, bir inceleme ve başına müellifi

hakkında eklenen bir değerlendirmeyle birlikte Risâle-i İslâmiyye Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiyye Adlı Eserinin Tenkidli Metni adıyla Esad Coşan tarafından neşredilmiştir.

2. Er-Risâletü'l-müsemmâ bi-Vesîletü't-Tıbâ'a: Matbaanın önemi, gerekliliği ve faydası üzerine 1726'da kaleme alınan risale daha sonra matbaanın ilk kitabı olan Vankulu Lügati'nin başında da yayımlanmıştır. Halasi Kun gibi araştırmacılar tarafından bir inkılâp programı şeklinde nitelenen bu eserinde Müteferrika, tarih boyunca bazı istilalar yüzünden yazma eserlerin nasıl yok olduğunu, daha sonraları doğru düzgün yazı yazacak hattatlar kalmadığından yazmaların birçoğunun yanlışlarla dolu bulunduğunu, hâlbuki matbaa sayesinde yazıların daha okunaklı ve hatasız basılacağını, fiyatlarının ucuzlayacağını, bu sayede de büyük kütüphanelerin kurulacağını söylemektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin cihatla İslam'ın şerefini arttırdığı gibi kitap basmak suretiyle de İslam kültürüne hizmet edeceğini; Avrupalıların bu tür kitapları çeşitli yanlışlarla çoktandır basmaya ve bu suretle doğu ülkelerinden para çekmeye başladıklarını, eğer Osmanlı Devleti'nde bir matbaa kurulursa bu paranın da memlekette kalacağını açıklamaktadır.

3. Usûlü'l-hikem fî Nizâmi'l-ümem: 1731'de Sultan I. Mahmud'a sunulan ve Müteferrika Matbaası'nın dokuzuncu kitabı olarak 1732'de yayımlanan eser siyasetnâme türünde bir çalışmadır ve daha çok devlet düzeni ve askerlik sanatıyla ilgilidir. İbrahim Müteferrika, eserinin önsözünde okuduğu Latince kitaplarda askerlik, savaşlar ve devlet yönetimine dair dikkatini çeken bazı parçalardan hareket ederek bu kitabı kaleme aldığını belirttiği eserini Sultan Mahmud'a bir nevi ıslahat projesi gibi sunmuştur. Kitabın başında, Kâtib Çelebi'den naklen Avrupa'daki devlet yönetimi şekillerini "monarkiya", "aristokrasiya" ve "demokrasiya" başlıklarıyla üç gruba ayrılmıştır. Eserde ayrıca fizik, astronomi ve coğrafya bilimlerinin devlet yönetimindeki önemi üzerinde durulmuş, bu ilimlerin gelişmediği bir ülkede sağlam bir devlet düzeninin kurulamayacağı belirtilmiştir.

Bunun yanında ilk defa "nizâm-ı cedid" tabirini kullanarak Osmanlı Devleti'nin de 18. yüzyıl

Avrupa'sında gelişen yeni askerlik düzenlerini mutlaka alıp uygulaması gerektiğini ifade etmiştir. Kitap 1769'da Viyana ve Paris'te Fransızca olarak yayımlanmış, 1777'de Fransızcasından Rusçaya çevrilmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Avrupalılaşma hareketinin beyannâmesi" diye nitelediği eser, Coşkun Ünsal tarafından geniş bir incelemeyle birlikte İbrahim Müteferrika, Usûlü'l-Hikem fî Nizami'l-Ümem (İnceleme-Metin) adıyla yeni harflere çevrilmiştir.

4. Lehistan Sefaretnâmesi: İbrahim Müteferrika'nın Lehistan elçiliği görevi sırasındaki gözlemlerini ihtiva eden elçilik hatıralarıdır. Müteferrika, Lehistan

gizli hususları konuşma fırsatı buldu. Potocki, Lehistan'ın iç işleriyle ilgili kral seçimi sıkıntılarından askeri vaziyetine kadar oldukça önemli bilgiler paylaştı. Potocki Müteferrika'ya Osmanlı yanında yer alacaklarını söyledi. Görüşmelerden sonra Müteferrika üç hafta Zaloşça şehrinde kraldan haber bekledi ve bu sırada şehirle ilgili bilgiler topladı. 40 günden fazla şehirde kalan Müteferrika, aldığı cevaptan sonra Hotin üzerinden geri döndü. Geri dönüş yolunda da buradaki siyasi, ekonomik ve sosyal konularda müşahedede bulundu.

Başhatmanı Józef Potocki ile görüşmek üzere Aralık 1736'da İstanbul'dan yola çıktı. Potocki'nin Nemirov'da olduğu haberini aldıktan sonra Bender güzergâhı tercih edildi. Müteferrika, kış şartlarında zorlu bir yolcuktan sonra sınırdaki Pohurluk'a ulaştı. Burada, Nemirov'a kadar eşlik etmek üzere askerler görevlendirildi. Müteferrika Nemirov'a geldiğinde başhatman henüz burada değildi. Bu durumu fırsata çeviren Müteferrika kaleyi inceledi. Bu sırada Lehistan Başhatmanı Müteferrika'yı yakınlardaki Zaloşça'da kabul edeceğini bildirdi. Müteferrika Zaloşça şehri ve Potocki'nin sarayıyla ilgili de gözlemlerde bulundu. Sarayda kabul edilip III. August'un krallığının tanındığına dair bir mektubu Potocki'ye teslim eden Müteferrika, bir gün sonra ziyafete davet edildi. Bu vesileyle Lehlerin eğlence ve yemek kültürüyle ilgili de gözlemlerde bulundu. Latince bilmesi sayesinde Potocki ile tercüman olmadan daha samimi bir şekilde

5. Çevirileri: İbrahim Müteferrika'nın yine kendisi tarafından basılan Tarih-i Seyyâh ve Füyûzât-ı Mıknatısiyye adında iki çevirisi vardır. Çeşitli Latince eserlerden derlenen ikinci çeviri, daha ziyade Cihannümâ'nın yapmayı tasarladığı yeni baskısı için hazırlanmıştır. Müteferrika'nın tercüme ettiği bir diğer eser olan Andreas Cellarius'un Atlas Coelestis'in yazma hâlde bulunan tek nüshası Askeri Müze Kütüphanesi'ndedir. İbrahim Müteferrika, III. Ahmed'in emriyle başladığı bu tercümeyi 1733'te tamamlamış ve astronomi konusunu tek başına ele alan esere "Mecmûâtü hey'eti'l-kadîme ve'l-cedîde" adını vermiştir. Cihânnümâ'da güneş merkezli sistemi anlatırken takındığı ihtiyatkâr tavrın yerini bu tercümede daha az ihtiyatlı bir tavır almıştır.

Müteferrika, bütün Doğu ve Batı dillerini kapsayacak geniş bir lügat hazırlamaya başlamış ancak tamamlayamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Afyoncu, Erhan. "İbrâhim Müteferrika". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXI, 324-327.

Afyoncu, Erhan. "İbrahim Müteferrika'nın Yeni Yayınlanan Terekesi ve Ölüm Tarihi Üzerine". Türklük Araştırmaları Dergisi 15, (İstanbul 2004), 349-362.

Afyoncu, Erhan. "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler". Belleten 243, (Ankara 2001), 607-622.

Afyoncu, Erhan. "İbrahim Müteferrika Hakkında Önemli Bir Vesika". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 28, (İstanbul 2013), 51-56.

Afyoncu, Erhan ve Ahmet Önal. "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnamesi". Osmanlı Araştırmaları 48, (Ankara 2016), 105-142.

Berkes, Niyazi. "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği". Belleten 104, (Ankara 1962), 715-737.

Berkes, Niyazi. "Bir Not". Belleten 109, (Ankara 1964), 183.

Berkes, Niyazi. "Ibrāhīm Müteferrika". The Encyclopaedia of Islam. New Edition, III, 996-998.

Erdem, Yahya, Müteferrika'nın İzinde, İstanbul 2021.

Gökbilgin, M. Tayyib. "II. Rákóczi Ferencz ve Tevabiine Dair Yeni Vesikalar". Belleten 20, (Ankara 1941), 578-579, 581, vesika 16-17.

İhsan [Sungu]. "İlk Türk Matbaasına Dair Yeni Vesikalar". Hayat III/73, 1928, 9-15.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi (1660-1860)". Belleten 217, (Ankara 1992), 741-773.

Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı Matbaasının Başarısını/Başarısızlığını Yeniden Gözden Geçirmek ya da İbrahim Müteferrika'nın Terekesinin Tespitine Katkı", Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları, XXXIII-1, 2009, s. 319-328.

Kun, T. Halasi. "İbrahim Müteferrika". İslam Ansiklopedisi, V/2, 896-900.

Risâle-i İslâmiyye, Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiye Adalı Eserinin Tenkidli Metni. Haz. Esad Coşan, İstanbul 2016.

Sabev, Orlin. İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746). İstanbul 2016.

Sabev, Orlin, Waiting for Müteferrika: Glimpses of Ottoman Print Culture, Boston 2018.

Sarıcaoğlu, Fikret ve Coşkun Yılmaz. Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası. İstanbul 2008.

Tezcan, Baki. "İbrahim Müteferrika ve Risâle-i İslâmiyye". İsmail Erünsal'a Armağan I. İstanbul 2014, 515-556.

Ünsal, Coşkun. İbrahim Müteferrika, Usûlü'l-Hikem fî Nizami'l-Ümem (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul 2018.

MÜTEFERRİKA MATBAASI

MÜTEFERRİKA MATBAASI

ORHAN SALİH *

İbrahim Müteferrika (ö. 1747) Avusturya idaresinde bulunan Erdel'den Osmanlı topraklarına sığınarak mühtedi oldu. O dönemde Avrupa'da gelişmiş olan matbaacılığı iyi bilen ve bu sanatı Türklere ve İslam dünyasına kazandırmak niyetinde olan bir görevliydi. Bu arzusunu gerçekleştirerek 1727 yılında bir yandan ilk Türk matbaası olarak bilinen, öte yandan İslam dünyasında bir Müslüman tarafından işletilen ilk olma özelliğine sahip bir matbaa kurdu. Aslında bu yıl matbaanın sadece resmî olarak kuruluş tarihi idi. Çünkü 1726 yılında Müteferrika, Osmanlı devlet adamlarının dikkatine Er-Risâletü'l-Müsemmâ bi-Vesîletü't-Tıbâ'a (Matbaanın Gerekleri) başlıklı bir risale sunmuştu. Risalede, matbaacılık sanatının insanoğlunun yazılı mirasının muhafazası için yararlı olduğu vurgulanıyordu.

MATBAANIN KURULUŞU

Müteferrika, açılışını arzu ettiği matbaada fıkıh, tefsir, hadis, kelâm gibi İslami ilimler ile ilgili kitaplar değil; lügat, tarih, tıp, fizik, astronomi ve coğrafya ile ilgili kitaplar basmayı düşünüyordu. Risale ile birlikte sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya (1718-1730) sunduğu dilekçede bundan önce matbaacılıkla sekiz yıl boyunca uğraştığını ve bu arada harf dökümcüsü, mahir bir matbaacı ve gereken aletlerle donatılmış bir matbaaya sahip olan Yona adlı bir Yahudi'den yardım gördüğünü ifade etmiştir. Matbaacılık işine fiilen 1719 yılı civarında girişmiş olan Müteferrika, ilk etapta harita basmayı denemiş ve bu haritaları sadrazama sunmuştur.

Ancak 1726 yılında artık kitap basmak isteyen Müteferrika'nın ayrıca bir izne ihtiyacı vardı. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'den (ö. 1743) matbaa konusunda olumlu bir fetva alan Müteferrika, Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi ile birlikte Sultan III. Ahmed'den de (1703-1730) 1727 yılının Temmuz ayının başlarında kitap basımı için izin veren bir ferman alarak matbaasını resmen açtı.

MATBAADA BASTIĞI KİTAPLAR

İstanbul Fatih Yavuz Sultan Selim semtinde Mismarcı Şüca Mahallesi'nde oturan İbrahim Müteferrika, matbaa tezgâhlarını kendi evinde kurdu. İlk bastığı kitap Vankulu Lugatı oldu. 1729 yılında baskıdan çıkan bu lugat, Cevherî'nin Sihah adı ile rağbet gören Arapça temel sözlüğün Vankulu olarak bilinen Mehmed el-Vani'nin (ö. 1592) Arapça-Türkçe versiyonu idi. Aynı yıl içinde Kâtib Çelebi'nin (1609-1657) 1656'da Osmanlı

* (Orlin Sabev), Institute of Balkan Studies at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia.

deniz seferleri hakkında yazdığı Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr (Deiz Seferleri Hakkında Büyüklere Hediye) başlıklı eseri de bastı. İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde İstanbul'un fethi öncesi Osmanlı donanmasının galibiyetleri, ikinci bölümünde ise 1653 yılına kadar Osmanlı deniz seferleri anlatılmış ve kapudân paşaların bir listesi de eklenmiştir. Yine 1729 yılında Müteferrika Matbaası'nın üçüncü ürünü olarak Cizvit misyoneri Judasz Tadeusz Krusiński'nin (1675-1756) Târîh-i Seyyâh der Beyân-i Zuhûr-i Ağvâniyân ve Sebeb-i İndihâm-i Binâ-i Devlet-i Şâhân-i Safaviyân (Afganların Ortaya Çıkışı ve Safevi Şahlarının Devletinin Temellerinin Yıkılmasının Sebeplerini Anlatan Gezginin Tarihi) başlıklı eserinin Latinceden Osmanlıcaya tercümesi basıldı.

İbrahim Müteferrika 1730 yılında tam beş kitap bastı. Bunlardan ilki Târihü'l-Hindi'l-Garbî el-Müsemmâ bi-Hadîs-i Nev (Yeni Dünya olarak Adlandırılan Batı Hindistan Tarihi) başlıklı bir kitap olup, 13 gravür içerdiği için ilk resimli Osmanlı matbu kitabı olarak kayıtlara geçti. Amerika kıtasının keşfini anlatan bu eser 1583 yılında sultan III. Murad'a (1574-1595) hediye edilmişti. İkinci kitap, İbn Arabşah'ın (ö. 1450) Acâîbü'l-Makdûr fi Nevâîb-i Tîmûr (Timur'un Başlattığı Felaketin Tasviri) başlıklı Arapça eserinin Nazmizâde Hüseyin Murteza (ö. 1720) tarafından yapılan Türkçe çevirisi Târih-i Timur-i Gurkân li-Nazmîzâde Efendi başlığı ile baskıdan çıktı. Timur'un fetihlerini anlatan bu eser 1435'te tamamlanmıştır.

Üçüncü kitap, Süheyli lâkabı ile tanınmış olan Ahmed bin Hemdem'in (ö. 1632) 921'den (1515) 1038'e (1628-1629) kadar olan dönemini kapsayan Târihü'l-Mısri'l-Cedîd (Yeni Mısır Tarihi) ile dünyanın yaratılışından Osmanlı fethine kadar olan dönemini kapsayan Târihü'l-Mısri'l-Kadîm (Eski Mısır Tarihi) başlıkları ile iki eser içermekte idi. Kahire'de divan kâtibi olan Süheyli, bu iki eserini Arapça'dan Türkçe'ye kendisi tercüme etmişti.

1730 yılında basılan kitaplardan dördüncüsü Nazmizâde Hüseyin Murteza Efendi'nin Gülşen-i Hulefâ (Halifelerin Gül Bahçesi) başlığı ile 127-1130 (744-1718) yılları arasında Bağdat'ta hükümdar olan Abbasi ailesinden başlayıp sultan III. Ahmed'e kadar Irak, İran, Anadolu, Suriye ve Mısır topraklarını idare etmiş olan Müslüman hanedanlarının tarihini aktaran eseri idi. Aynı yıl içinde Müteferrika, Grammaire Turque ou Méthode courte & facile pour apprende la langue Turque (Türk Grameri ya da Türkçeyi Öğrenmek İçin Kısa ve Kolay Yol) başlıklı gramer kitabını bastı. Kitapta eserin müellifi kaydedilmediği halde Alman asıllı Cizvit misyoneri Jean-Baptiste Holderman'ın (1694-1730) olduğu bilinmektedir.

1730 yılının sonbaharında meydana gelen Patrona Halil İsyanı'ndan sonra matbaacılık faaliyetlerine yaklaşık iki yıl ara veren Müteferrika, 1732 yılında üç yeni kitap bastı. Bunlardan ilki kendi kaleminden çıkmış olan Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem (Milletlerin Düzeninde İlmi Usüller) başlıklı risale idi. Metnin başında belirtildiği gibi eserin kaleme alınmasının esas nedeni müellifin Patrona Halil İsyanı'nı alevlendiren faktörlerini tespit ve izah etmekle devlet sistemini ve ordu disiplinini güçlendirilmeye yönelik reform tekliflerini sunmak arzusu idi. Bu kitabı Müteferrika'nın tercüme ettiği Füyûzât-ı Mıknâtısiyye (Pusulanın Yararları) başlıklı eser takip etti.

1732 Temmuz'unda Müteferrika Matbaası'nın en görkemli kitabı basıldı. Bu kitap, Kâtib Çelebi'nin Cihânnümâ adlı ünlü coğrafya eseri idi. Ancak 698 sayfadan oluşan bu matbu kitabın 325 sayfası Kâtib

Çelebi'nin orijinal metnine Müteferrika'nın eklediği ilâvelerdir. Kitabın göze çarpan özelliği ise içinde bulunan 40 kadar şema ve haritalardır. Bunlardan bazıları Kâtib Çelebi'nin müsveddelerindeki şekillerin kopyaları olup, diğerleri özellikle matbu versiyonu için hazırlanmıştır.

1733 yılında ise Müteferrika, yine Kâtib Çelebi'nin kaleminden çıkan Takvîmü't-Tevârîh (Tarihler Takvimi) adlı eserini bastı. Hz. Âdem'den 1648 yılına kadar insanoğlunun tarihinde meydana gelen olayları kronolojik bir sıra ile gösteren bu esere Şeyh Mehmed Efendi'nin hazırladığı 1144 (1731-1732) yılına kadarki hadiselerin listesi ile Müteferrika'nın hazırladığı 1145-1146 (1732-1733) yıllarında meydana gelen olayların listesi de eklenmiştir. Eserde kaydedilen hadiseler Farsça olarak izah edilmişken, önsöz ve bazı notlar Türkçe olarak yazılmıştır.

1734 yılında ünlü Osmanlı tarihçisi Mustafa Naima'nın (ö. 1716) iki ciltlik Tarihi basıldı. Müteferrika, eserin orijinal başlığı Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsat-i Ahbâri'l-Hâfıkeyn (Doğu ve Batı'dan Kısa Haberler ile Güzelliklerle Dolu Bahçeler) olduğu halde matbu kitaba Târih-i Na'îma (Naima Tarihi) gibi bir başlık koymayı tercih etti. Eserin, 982-1065 (1574-1655) yılları arasındaki Osmanlı tarihinin en objektif ve güvenilir anlatımlarından biri olduğu bilinmektedir.

İbrahim Müteferrika'nın bürokrasi ve diplomasideki faaliyetlerinin artmasından dolayı, matbaasında gözlemlenen altı yıldan fazla bir duraklamadan sonra 1741'de Naima Tarihi'nin zeyilleri de basıldı. Biri, 1071-1134 (1660-1722) yılları arasındaki hadiseleri anlatan Mehmed Raşid'in (ö. 1735) üç ciltlik zeyli, diğeri Küçükçelebizâde İsmail Asım Efendi'nin (ö. 1760) 1134-1140 (1721-1728) tarihleri arasındaki hadiseleri anlatan zeylidir. Raşid Efendi Tarihi ile Çelebizâde Efendi Tarihi olarak bilinen bu iki zeyil aynı günde basılmış ortak bir baskıydı. Ancak galat-ı meşhur olarak literatürde ayrı kitaplar olarak ele alınmıştır. Aynı yılda Ömer Bosnavî'ye ait Ahvâl-i Gazevât der Diyâr-i Bosna (Bosna Diyarındaki Gazaların Durumu) başlıklı kitap basıldı. Bu eserin müellifiyle ilgili Bosna doğumlu ve kadı görevinde bulunmuş olmasının dışında kim olduğu ile ilgili başka bilgi bulunmamaktadır. Eserde, 1736-1739 yılları arasındaki Bosna topraklarında meydana gelen Osmanlı-Avusturya savaşları anlatılmaktadır.

Müteferrika Matbaası'nda basılan son kitap Hasan Şuurî'nin (ö. 1105/ 1693-1694) Ferheng-i Şu'ûrî olarak bilinen iki ciltlik Farsça-Türkçe lugatidir. Bu sözlük 1742 yılında Lisânü'l-'Acem (Fars Dili) başlığı ile basıldı.

1729-1742 tarihleri arasında Müteferrika Matbaası'nda 22 ciltten oluşan toplam 17 kitap basıldı. İbrahim Müteferrika sadece sıradan bir matbaacı değildi. Çünkü kullandığı el yazmalarında göze çarpan hataları düzeltti, ilaveler, şekil ve haritalar hazırladı, yani bastığı eserlerin editörlüğünü de yaptı. Bazen eserlerin orijinal başlıklarının yerine kendisinin uygun gördüğü başlıkları koyardı. Aynı zamanda bastığı kitapların bazılarının müellifi ya da mütercimi idi. Bu şekilde İbrahim Müteferrika erken Avrupa matbaacıları gibi bir matbaacı, naşir, editör ve müellifti. Matbaası ile ilgili hedeflerden belki en önemlisi matbaanın imkânları ile topluma güncel ve yararlı bilgileri daha geniş bir çapta aktarmak ve bu suretle toplumu aydınlatmaktı.

Müteferrika Matbaası'nda basılan 17 kitabın 10'u tarih eseri idi. Tuhfetü'l-Kibâr ve Târih-i Hind-i Garbi gibi daha iki baskı tarih ve coğrafya ile ilgili bilgilerin bir karışımıydı. Matbaanın en görkemli ürünü olan Cihânnümâ ise hacimli bir coğrafya eseri idi.

Baskılardan biri fizik alanından mıknatıs hakkında iken, Müteferrika'nın kendi eseri olan Usûlü'l-Hikem başlıklı risale Osmanlı ordusuna Avrupa'dan esinlenen reformları öneren bir kitaptı.

Bu bağlamda İbrahim Müteferrika sadece ulusal tarih ve coğrafya hakkında değil, komşu ve daha uzak ülkeler ve hatta kıtalar olmak üzere dünya çapında tarih ve coğrafya hakkında eser basarak Osmanlı okuyucularının ufuklarını genişletmiştir. Müteferrika Matbaası'nın başka önemli bir hususu ise Takvîmü't-Tevârîh (Tarihler Takvimi) hariç bastığı eserlerin dilinin Türkçe olmasıdır. Bu bakımdan Müteferrika, sadece konu itibariyle değil, aynı zamanda dil itibariyle Osmanlı kitap piyasasında nispeten boş bir alanı doldurmuştur. Çünkü ulema mensubu için genelde Arap dilinde yazılan din ve hukuk konulu yazmalar satılır ve tarikat mensuplarına Farsça yazılan mistik eserler arz edilirken, matbaada gündelik işlere yarayacak olan Türk dilinde kitaplar basılmıştır.

İbrahim Müteferrika'nın 1747 tarihli tereke defterinden anlaşılacağı üzere ilk Osmanlı matbu kitaplarının satışında zorluk çekilmiştir. Ancak burada "Her başlangıç zordur" (Omne principium difficile) şeklindeki meşhur Latince atasözünü hatırlatmak lâzım. Yani ilk Osmanlı matbaasının başarılı olup olmadığını değerlendirirken, mevcut durumu göz önünde bulundurarak eleştirilerimizi daha olumlu bir yönde yapmalıyız. Müteferrika ölümüne kadar bastığı nüshaların tümünü satamamış, ancak en azından yarısından fazlasını satmayı başarmıştır. Satışların ağır gidişi de dönemin Osmanlı kitap piyasasının durumu bağlamında değerlendirilmelidir. Günümüze ulaşan muhtelif tereke kayıtlarından Müteferrika'nın bastığı kitapların genelde üst düzey devlet adamları, bürokrat ve ulema tarafından satın alındığı görülür. Müteferrika Matbaası'nın müşterileri arasında birçok ulema mensubunun bulunması, Osmanlı ulemasının matbaaya karşı önyargılı olmadığı, matbaacılığı reddetmediği ve hatta matbu kitap alıp yararlanarak matbaacılık girişimini desteklediğini bariz bir şekilde göstermektedir.

1729-1746 tarihleri arasında satılmakta olan matbaanın ürünlerinden daha erken basılmış olanlar doğal olarak daha çok satmıştır. Başta Vankulu Lugatı olmak üzere Grammaire Turque, Bosna Tarihi, Usûlü'l-Hikem ve Füyûzat-ı Mıknâtısiyye 4 kitap çok satılmıştı. Bunları Mısır Tarihi, Timur Tarihi, Târih-i Seyyâh, Yeni Dünya ve Tuhfetü'l-Kibâr gibi kitaplar takip etti. Naima Tarihi hariç İbrahim Müteferrika'nın bastığı Kâtib Çelebi, Nazmizâde Hüseyin Murteza, Mehmed Raşid ve Küçükçelebizâde İsmail Asım gibi müelliflerin eserleri yarı yarıya satılabildi. İbrahim Müteferrika, matbaasında tahminen toplam 10 bin veya 11 bin civarında nüsha bastı. Tereke defterinde ise vefatına kadar satılamayan 2981 adet matbu kitap kayıtlıdır. Yani 1729-1746 tarihleri arasındaki 18 yıllık dönem içinde Müteferrika bastığı kitaplardan üçte ikisini satmıştır.

İbrahim Müteferrika matbaayı Fatih'teki evinde kurmuştu. Basılan kitaplardan satılmayanları muhafaza için kullandığı depo da Yavuz Sultan Selim Camii ittisalinde Tophane tabir olunan yerdeydi.

Müteferrika'nın tereke defterini değerlendirdiğimizde ne iflas eden ne de oldukça zengin olmuş bir kişinin silueti karşımıza çıkar. Herhalde İbrahim Müteferrika'yı orta halli bir insan olarak nitelendirebiliriz. Nitekim ölümüne kadar matbaasının faaliyetini devam ettirmiş, varlıklı olan müşterilere dayanıp nispeten pahalı olan matbu kitaplarının çoğunu zor olsa da satabilmiştir.

Sonuç olarak "Müteferrika Matbaası başarılı mı yoksa başarısız mı idi?" sorusuna tercih edilen bakış açısına göre değişik ve hatta birbirine zıt cevaplar verilebilir. Hâlbuki, ilk Osmanlı matbaasını uzun vadeli bir perspektiften değerlendirirsek, İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı/ Türk/ İslam matbaacılığında ilk adımları atan bir yenilikçi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Afyoncu, Erhan. "İbrâhim Müteferrika". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXI, 324–327.

Afyoncu, Erhan. "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler". Belleten 243, (Ankara 2001), 607–622.

Afyoncu, Erhan. "İbrahim Müteferrika'nın Yeni Yayınlanan Terekesi ve Ölüm Tarihi Üzerine". Türklük Araştırmaları Dergisi 15, (Ankara 2004), 349–362.

Afyoncu, Erhan. "İbrahim Müteferrika Hakkında Önemli Bir Vesika". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 28, (İstanbul 2013), 51–56.

Afyoncu, Erhan ve Ahmet Önal. "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefaretnâmesi". Osmanlı Araştırmaları 48, (İstanbul 2016), 105–142.

Alpay, Meral. "Türkçe Basma Kitapların Beşik (Incunabel) Devri". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı 5. 1972-1973, 587–599.

Babinger, Franz. "18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat". (Çev., ed. Nedret Kuran-Burçoğlu). Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. İstanbul 2004.

Baysal, Jale. Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar. İstanbul 1968.

Berkes, Niyazi. "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği". Belleten 104, (İstanbul 1962), 715–737.

Beydilli, Kemal. "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat". Toplumsal Tarih 128, (İstanbul 2004), 44–52.

Beydilli, Kemal. İki İbrahim: Müteferrika ve Halefi. İstanbul 2019.

Birge, J. K. "The Printing of Books in Turkey in the Eighteenth Century". Moslem World (33), 1943, 292–294.

Demirel, Şahap. "İbrahim Müteferrika'nın Füyuzat-ı Mıknatisiye (Mıknatısın Yararları) Adlı Kitabı". Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, 1982, 265-330.

Duverdier, Gérald. "İlk Türk Basımevinin Kuruluşunda İki Kültür Elçisi: Savary de Brèves ile İbrahim Müteferrika". (Çev. T. Acaroğlu). Belleten 215 (Ankara 1992), 275–305.

Ehrensvärd, Ulla ve Zygmunt Abrahamowitz. "Two Maps Printed by Ibrahim Müteferrika in 1724/25 and 1729/30". Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul Meddelanden 15, 1990, 46–66.

Erdem, Yahya. "Müteferrika Matbaasının Erken Dönemde Yapılmış Bilinmeyen Bir Resmi". Müteferrika 39, (İstanbul 2011), 221–224.

Ersoy, Osman. Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler. Ankara 1959.

Gdoura, Wahid. Le début de l'imprimerie arabe à Istanbul et en Syrie: Évolution de l'environnement culturel (1706–1787). Tunis 1985.

Gerçek, Selim Nüzhet. Türk Matbaacılığı, I. Müteferrika Matbaası. İstanbul 1939.

Hopp, L. "İbrahim Müteferrika (1674/75?–1746): Fondateur de l'imprimerie turque", Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (29) 1, 1975, 107-113.

Kabacalı, Alpay. Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın. İstanbul 2000.

Kaplan, Yusuf. "Osmanlılarda Matbaa: Bir Medeniyet Krizi Sorunu". Osmanlı VII, (Ankara 1999), 230–237.

Karahasanoğlu, Selim. "Osmanlı Matbaasının Başarısını/ Başarısızlığını Yeniden Gözden Geçirmek ya da İbrahim Müteferrika'nın Terekesinin Tespitine Katkı". Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları (33) 1, 2009, 319-328.

Kun, T. Halasi. "İbrâhim Müteferrika". İslâm Ansiklopedisi (V) 2, 896–900.

Kuneralp, Sinan. "Les débuts de l'imprimerie à Istanbul au XVIIIe siècle". Turquie: Livres d'hier, livres d'aujourd'hui (ed. Paul Dumont), Strasbourg–Istanbul 1992, 1-4.

Kut, Günay A. "Matba'a. B. Printing and Lithography. 2. in Turkey". The Encyclopaedia of Islam, New Edition, VI, 799–803.

Kut, Turgut ve Fatma Türe (ed.). Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar. İstanbul 1996.

Müteferrika, İbrahim. "Osmanlı Matbaasının Kuruluşu ve Başlangıcı". (Çev., ed. Nedret Kuran ve Burçoğlu, Machiel Kiel). Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. İstanbul 2004, 63-75.

Nuhoğlu, Hidayet Y. "Müteferrika Matbaasının Kurulması İçin Verilen Fetvâ Üzerine". Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı, 10–11 Aralık 1979, Ankara, Bildiriler, (Ankara 1980), 119-126.

Nuhoğlu, Hidayet Y. "Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulâha¬zalar". İstanbul Armağanı, 4. Lâle Devri (ed. Mustafa Armağan). İstanbul 2000, 211-225.

Sabev, Orlin. İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme. İstanbul 2006.

Sabev, Orlin. Waiting for Müteferrika: Glimpses of Ottoman Print Culture. Boston 2018.

Sarıcaoğlu, Fikret ve Coşkun Yılmaz. Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası. İstanbul 2008.

Szyliowicz, J. S. "Functional Perspectives on Technology: The Case of the Printing Press in the Ottoman Empire". Archivum Ottomanicum 11, 1986, 249-259.

Ünver, Süheyl. "İbrahim Müteferrika'nın Bilimsel Yönü ile Yayınlarındaki Özellikler". Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı, 10–11 Aralık 1979, Ankara, Bildiriler, (Ankara 1980), 1–7.

Watson, William J. "İbrāhīm Müteferrika and Turkish Incunabula". Journal of the American Oriental Society (88), 1968, 435-441.

MÜTEFERRİKA MATBAASININ KURUCU KADROSU

MÜTEFERRİKA MATBAASININ KURUCU KADROSU

COŞKUN YILMAZ*

Basmacı İbrahim Efendi olarak da isimlendirilen İbrahim Müteferrika'nın hayatı veya matbaa tarihi incelendiğinde ömrünün son 30 yılını bu işe vakfettiği görülmektedir. Kaynaklarımız Müteferrik'nın, matbaanın kuruluş fikrinden kamuoyu oluşturmaya, ulemasından ümerasına varıncaya kadar bu konuda etkili tüm kesimlerle iletişim kurma ve desteğini sağlamaya, gerekli teknik aksamı, personeli, kağıdı, eserlerin seçimi, basımı, depolanması, satışı, ilk kağıt fabrikamızın kuruluşuna varıncaya kadar hemen her safhadaki faaliyetlerine, basılan kitapların beklediği ilgiyi görmemesine ve çeşitli vazifelerle görevlendirilmesi başta olmak üzere muhtelif aksaklıklara rağmen bitmeyen gayret ve mücadelesine ışık tutmaktadır.

Müteferrika Matbaası, emsallerine tarihimizde çoğu defa rastladığımız gibi, bir kişinin öncülüğünde hayata geçen ancak başkalarının da katkıda bulunduğu bir faaliyettir. Kurucusundan hareketle bu isimlerin önemli bir kısmı pek hatırlanmamaktadır.

Müteferrika Matbaası'nın kuruluşunda rol oynayan ve İbrahim Müteferrika'dan sonra en çok zikredilen isim daha sonra sadrazamlığa kadar yükselecek olan Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi'dir. Ancak Said Efendi'den önce babası Yirmisekiz Mehmed Çelebi'yi de zikretmek gerekir. Zira Said Efendi'nin matbaayla ilgisi muhtemelen babası vasıtasıyla oluşmuş, elçi kâtibi vazifesiyle refakat ettiği babasının Paris büyükelçiliği yıllarından daha öncelere uzanmış olmalıdır. Babası Mehmed Efendi'nin matbaaya ilgi duyması ve İstanbul'da bir basımevi kurulması fikrinin kendisine basma sanatıyla ilgilenen İbrahim Müteferrika tarafından aşılandığı ve bu doğrultuda dönemin Sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın da olumlu yaklaşmasının sağlandığı ileri sürülmektedir. Nitekim Mehmed Efendi Paris'te tanıdığı diplomat ve hatırat sahibi (Mémoires) yazar Duc de Saint-Simon'a (ö. 1755) İstanbul'da yakında bir basımevi açılacağını söylemiş bulunuyordu.[1]

Mehmed Efendi, Paris'te Krallık Basımevi'ndeki incelemeleri ve buradaki gözlemleri neticesinde matbaa kurmanın gerekliliğine daha da inanarak geri dönmüş olmalıdır. Babasına refakat etmekte olan genç Said'in de bu doğrultuda etkilenmiş olduğu ve

* Marmara Üniversitesi

[1] Eserin 1887 Paris baskısından (XVII, 249) naklen; Niyazi Berkes, Çağdaşlaşma, 1978, 57-58. Ayrıca bkz. Osman Ersoy, Matbaanın Girişi, İstanbul 1959, 29-30 ve Orlin Sabev, Müteferrika, 2006, 154-155.

baba-oğul konuya sahip çıktıkları açıktır. Matbaa konusunda Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlunun gölgesinde kalma hali tashih edilmeli ve en azından oğlunun yanında babasının da oynadığı rol kayıtlara geçirilmelidir. Matbaa ile ilgili resmî işlemlerin gerçekleşmesinde Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in nüfuzunun ve oğluna olan desteğinin önemli bir etken olduğuna şüphe yoktur. 8 Ekim 1721'de İstanbul'a dönmelerinden ardından resmî bir matbaa fikrini hayata geçirmek için girişimlerde bulunmuşlar ve İbrahim Müteferrika'nın tecrübe ve fikirlerinden istifade etmek üzere ortak hareket etmeye karar vermiş olmalıdırlar. Said Efendi ve babasının devlet nezdindeki konumu matbaa fikrinin sadrazam ve padişaha anlatılması ve hayata geçirilmesi imkânını sağlamıştır. Müteferrika Matbaası'nın kuruluşuyla ilgili resmî işlemlerin tamamlanmasında Said Efendi'nin önemli bir etkisi olduğu muhakkaktır. Basmacı İbrahim Efendi'nin yayımladığı 1137/ 1724-1725 tarihli Karadeniz ve 1142/ 1729 tarihli İran haritalarının asıllarının Paris'ten Çelebizâde tarafından getirildiği belirtilmektedir. Müteferrika Matbaası'nın sekizinci kitabı olarak basılan Holdermann'ın Grammaire Turque başlıklı kitabını gözden geçiren ve düzelten isim ise Paris'te Said Efendi'ye rehberlik eden, o tarihlerde İstanbul'da mütercim olarak bulunan Jean-Raymond Delaria olması da tesadüfi değildir.

Said Efendi ve İbrahim Müteferrika'nın matbaa konusunda ortak hareket etmelerinin 1724 senesine kadar uzandığı kabul edilmektedir.[2] Ancak mevcut bilgilerden hareketle Müteferrika ve Said Efendi'nin konuyla ilgili müzakere ve iş birliğinin bu tarihten daha önce başladığını da söyleyebiliriz. 18 Ocak 1827

[2] Osman Ersoy, Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler, 1959, 31-34.

tarihli Gazette de France'da yayınlanan, dönemin önemli isimlerinden Nicola Fréret'nin İstanbul'dan aldığı belirtilen 17 Kasım 1726 tarihli mektupta, Said Efendi'nin matbaayı kurmakla görevlendirildiğinden, basılacak kitaplar konusunda İbrahim Müteferrika ile istişare ettiğinden, hatta Said Efendi'nin Fransa'dan getirdiği haritaların basılmaya başlandığından bahsedilmektedir:

> *"Padişah hazretleri İstanbul'da Türk ve Arap dilinde bir matbaa kurulmasını ferman buyurdular ve bu işle, bir zamanlar Fransa elçiliği yapmış olan Hazine Nazırı Mehmet Efendi'nin oğlu Zaid Ağa'yı (Said Efendi) görevlendirmişlerdir. İlk basılacak eserin ne olacağı henüz bilinmemektedir. Fakat Vezir hazretleri, saraydaki bütün elyazmalarını basılmak üzere vereceklerini vadetmişlerdir. Zaid Ağa bilginlerce az tanınan eserleri önce basmayı tasarlamakta, bunun için de edebiyat alanında kültürü ile tanınan Macar asıllı İbrahim ile istişarede bulunmaktadır. Bu ilk teşebbüs başarı ile sonuçlandığı takdirde, Zaid Ağa diğer önemli illerde de matbaa kurmayı ve İstanbul'da ayrıca bir de Lâtin ve Yunan harfleriyle matbaa kurmayı düşünmektedir. Zaid Ağa Fransa'dan getirdiği haritaların basılmasına girişmiştir. Bunlardan sonra Arap ve İranlılar tarafından yapılan haritaların basımı yapılacaktır."* [3]

Ahmet Cevdet Paşa matbaanın kuruluşu, Said Efendi'nin rolü ve İbrahim Müteferrika ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

> *"Yirmi Sekiz Çelebi denmekle ma'rûf olan Mehmed Efendi sefâretle Paris'e me'mûriyyetinde oğlu Saîd Efendi ki o vakitler mektûbî-i sadr-ı âlî hulefâsından olup muahharan sadrıa'zam olan Saîd Paşa'dır. Pederiyle birlikte bulunarak tıbâatın menâfi'ini müşâhede eylemiş olmasıyla Dersaâdet'e avdetinde ba'zı ashâb-ı maârif ü kemâl ile bunu müzâkere edip her biri tervîc ettikten başka ol vakit fünûn-ı riyâziyyede mâhir olan ve Üngürüsî İbrahim Ağa denilen Macarlu İbrahim Efendi ki hüner-mend ve hezâr-fenn ve zekî ve mukaddim bir zât olup kendisinin hizmet ve ikdâmâtına mükâfat olmak üzere dergâh-ı âlî müteferrikalığıyla doksan dokuz akçe tîmâr ihsan buyurulmakla İbrahim Müteferrika deyü ma'rûf olmuş. Fenn-i tab'a dâir anınla bahs açıldıkta kendiye i'âne olunduğu sûrette san'at-ı mezkûreyi kuvveden fi'ile getirebileceğini ifâde etmekle fenn-i tab'ın muhassenâtına dâir lâyiha kılıklı bir risâle kaleme alıp Dâmâd İbrahim Paşa'ya takdîm ... mukaddemâ bu sanatın Dersaâdet'te îcâdı tezekkür olunmuşken icrâsına cesâret olunamamış idiğinden bu kerre dahi evvel emirde böyle nev-zuhûr bir sanatın icrâsında zihinlere tereddüd ve helecan gelmiş ise de Saîd Efendi'nin ısrâr u ikdâmı ve sadr-ı sâhib-i nüfuzun tasahhub ve iltizâmı hasebiyle 1139 senesi (M. 1726) hilâlinde şeyhülislâm bulunan Abdullah Efendi ve sâir fuzelâ-yı asr taraflarından risâle-i mezkûre üzerine belîgâne takrîzler yazıldıktan başka Abdullah Efendi san'at-ı mezkûrenin icrâsına bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe dahi vermiş ve ber-vech-i istid'â tefsîr ve hadîs ve fıkıh ve kelâm kitablarından mâadâsının tab'ına ruhsatı hâvî Saîd Efendi ile İbrahim Efendi'ye hitâben bâlâsı hatt-ı şerîf ile müveşşah bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr buyurulmuş idi."* [4]

Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi matbaaya ilgisini ortak olarak da sürdürmüştür. Matbaanın kuruluşuna izin verilen Evâsıt-ı Zilkade 1139/ 30 Haziran-9 Temmuz 1727 tarihli hatt-ı hümâyûn¬/ fermanda ikisinin ismi bir arada zikredilmektedir. "... mektûbî-i sadr-ı a'zamî hulefâsından Sa'îd ve

[3] Edibe Birsen, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Matbaanın İlk Kuruluşu Üzerine Dokümanlar", Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XI/1-2 (1962), 30.
[4] Ahmet Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet, Çeviri Yazı ve Metin I, haz. Mehmet İpşirli, 2017, 81-82.

dergâh-ı mu'allâm müteferrikalarından İbrâhîm zîde-mecdühümâ tevkī'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki…”[5] Bu belgeden hareketle, iş birliğinin çok erken başlamasına rağmen, İbrahim Müteferrika ile Mehmed Said Efendi ortaklığının resmî başlangıcı 1727'dir. Bu ortaklıkla ilgili bilgileri de matbaa ile ilgili belgelerinden takip edebiliyoruz.

İbrahim Müteferrika'nın bu fermandan sonra Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya sunduğu tarihsiz arzuhalinde Vankulu Lugatı'nın basımı için izin isterken, Said Efendi'nin de matbaaya katkısı ve konumunu ortaya koymaktadır. “Ve bende-i âciz … bunca müddet bezl-i kudret ve sarf-ı miknet-i âcizânede iken tâb u tüvân münkatı' ve âciz ve dermânda kalup âhar istimdâd ve isti'ânete muztarr olduğumdan, iki seneden beru Yirmisekiz Efendi-zâde Sa´îd Ağa kulları amelde ve mesârıfda şimdiye gelince imdâd ve i´ânet ve hâlâ bu emr-i düşvârın bi-Avnihi te'âlâ itmâm ve tekmîlinde müşâreket üzre olup ve lâkin anın dahi min-ba'd i'ânete iktidârları kalmayup…” [6] Bu belge matbaanın kuruluşunda iki ortağın karşılaştığı sıkıntıları ve çare arayışlarını tespit açısından da mühim bir vesikadır. İki ortağın karşılaştığı zorluklar ve ekonomik sıkıntılara dikkat çekmekte, devletin himayesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Matbaanın şirketleşme durumu ve ortaklığın hangi şirket türüne girdiği tartışmalarına yeni araştırmalarda açıklık getirilmiştir.[7] Konunun kesin olarak çözümü Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin matbaanın kurulmasına izin verilen fetvadan başka verdiği bir diğer fetva suretinde görülmektedir. Burada, Mehmed Said ve İbrâhim Müteferrika'nın kâr ve zararda eşit katkılı iki ortak olduğuna ve hisse iddiasındaki üçüncü şahsın yalnızca yaptığı iş karşılığında ücret talebinde bulunma hakkı bulunduğuna karar verilmiştir. Fetvada sözü edilen üçüncü şahsın Yahudi hurufatçı Yona olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Efendi meşihattan 30 Eylül 1730 tarihinde ayrıldığından fetvanın Mehmed Said Efendi ile İbrahim Müteferrika'nın matbaayı müştereken yönettikleri döneme işaret ettiği açıktır. Bu fetvaya göre ikisi arasındaki ortaklık akd-i şirket tipinde, masrafta ve kârda eşitlik (mufâvada) türündendir. Her ikisinin matbaa ile ilgili ilk başvurularında, “levâzım ve mühimmâtına iktiza eden masârifi kendileri iştirâken görmek üzere” diye ifade ettiği husus esasen bu ortaklığın cinsini ortaya koymaktadır.[8]

Ahmed Cevdet Paşa da bu ortaklığın iki sene sürdüğünü belirtmektedir. “Bunun üzerine (Matbaanın kuruluş fermanının verilmesi) artık İbrahim Efendi'nin azm ü himmetine mâni' ve hâil olacak bir mahzûr kalmayıp ve Saîd Efendi dahi sermâye ile i'ânede tecvîz-i kusur etmeyip bu iki zât-ı gayûr iki sene kadar bezl-i makdûr ederek bir tab'hâne te'sîs ve âlât u edevât-ı lâzimeyi i'mâl ve bî-nazîr hurûf kalıbları hakk ettirmişler idi.”[9] Bu görüşe göre 1727 tarihli imtiyaz beratı ile başlayan ortaklığın 1729'da sona ermiş olması gerekmektedir. Fakat Ahmet Cevdet Paşa'nın bu görüşünü destekleyen bir kayıt bulunmamaktadır. Evâhir-i Şaban 1141/ 22-30 Mart 1729 tarihli hükümde de[10] Said Efendi ve İbrahim Müteferrika'nın talebi üzerine basımı tamamlanan Lugat-i Vankulu'na ciltsiz olarak 35 kuruş satış bedeli takdir edilmiştir.

5 BOA, Mühimme Defterleri, nr. 134, 156-157/h.1; Lugat-i Vankulu, I, İstanbul 1141, numarasız yapraklar [vr. 2b-3a]. Bu yazıda atıfta bulunulan, bahsi geçen Osmanlıca belgelerin asılları ve çeviri yazıları için bkz. Fikret Sarıcaoğlu ve Coşkun Yılmaz, Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası, 2008, 353-373.

6 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: İhsan [Sungu], “İlk Türk Matba´ası'na Dâ'ir Yeni Vesîkalar”, 413; Gerçek, Türk Matbaacılığı, vesikalar, nr. 13-14.

7 Orlin Sabev, İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme, 2006, 170-177.

8 Kemal Beydilli, “Müteferrika Matbaası”, DİA (3. basım) EK-2., 341-343.

9 Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet, 82.

10 BOA, Mühimme Defterleri, nr. 135, s. 304/h.1048.

Yukarıda sözü edilen ortaklıkla ilgili fetvadan hareketle ortaklığın 1730'da devam ettiği kabul edilmektedir.[11] Said Efendi'yi resmeden yağlıboya tablo (Resim 1) ile I. Mahmud'un matbaa imtiyaz beratından hareketle bu ortaklığın ömrü uzatılabilir. Fransız ressam Jacques André Joseph Aved (ö. 1766) tarafından hazırlanan bu tablonun sol alt köşesinde yer alan kitaptan

Resim 1- Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Efendi.
Ressam, Jacques- Andre Aved.

hareketle bunu 1732'ye kadar uzatmak mümkündür. Dönem eseri olan ve özel hazırlanan bu tablo Said Efendi ile ilgili imaj çalışması olup onun önemli faaliyetlerini yansıtmayı da hedeflemektedir. Tablonun sol alt köşesinde, Said Efendi'nin ayakucundaki kitap Cihânnümâ'dır. Karşılaştırmalarımız bunu teyit etmektedir. Kâtib Çelebi'nin ünlü eseri Cihânnümâ, Müteferrika Matbaası'nın 12. kitabı olarak 1732'de basılmıştır. Muhteva, hacim, ihtiva ettiği resim ve şekilleri ile bir arada değerlendirildiğinde matbaanın en önemli ve en prestijli eseridir. Daha sonra sadrazam olacak Said Efendi'nin şahsi tablosunda bu kitaba yer verilmesinin, ortağı olduğu matbaanın baskısı ve kendi döneminin bir eseri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Cihânnümâ, ortaklıktan ayrıldığı bir zamanda basılmış olsaydı böyle bir tercihte bulunulmayacağı düşünülebilir.

Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması ve Müteferrika İbrahim'in talebi doğrultusunda verilen 28 Aralık 1732-6 Ocak 1733 tarihli imtiyaz beratı[12] müstakil ve münferit olarak Müteferrika adına yenilenmiştir. Bu belgede Said Efendi ise geçmişteki hizmetleri ile anılmaktadır. Buradan kesin bir şekilde anlaşılır ki ortaklık bu tarihten önce sona ermiştir. Bu ayrılıktan sonra da İbrahim Müteferrika pes etmemiş, vefatına kadar (1747) matbaayı tek başına devam ettirmiştir.

Said Efendi'nin ortaklıktan ayrılması, memuriyette ilerleme yönündeki arzusu şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak daha Vankulu Lugatı ile ilgili Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulan arzuhaldeki sıkıntıları da dikkate aldığımızda Said Efendi'nin ortaklıktan ayrılmasında matbaanın meşakkati ve beklentilerini cevaplamamasının da bir rolü olmalıdır.

[11] Sabev, İbrahim Müteferrika; Beydilli, Müteferrika Matbaası.
[12] BOA, Cevdet-İktisad, nr. 1018.

Matbaanın kuruluşunda önemli katkıları olan isimlerinden birisi de Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dır (Resim 2). İbrahim Müteferrika'nın matbaadan önce 1718'da açtığı harita basımevinin iznini Sadrazam İbrahim Paşa vermiştir. 14 Aralık 1719-1 Aralık 1720 tarihli Marmara Denizi, 20 Eylül 1724-19 Eylül 1725 tarihli Karadeniz haritaları da Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunulmuş, İbrahim Müteferrika Paşa tarafından teşvik edilmiştir. Lugat-i Vankulu'dan örnek olarak "birkaç sahîfe"yi basan Müteferrika, bunları Sadrazam İbrahim Paşa sunmuş meramlarını arzuhalinde beş maddede özetlemiştir. Damat İbrahim Paşa, Patrona İsyanı'nın sebep olduğu ölümüne kadar (1 Ekim 1730) matbaayı ve eser basımını destekleyerek basım tarihimizde önemli bir mevkii edinmiştir. Müteferrika Matbaası'nın ürünleri de Nevşehirli İbrahim Paşa ile başlayan devrin yenileşme girişimlerinin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Basılan eserlerin muhtevası da bu dönemin önceliklerini ve özelliklerini yansıtmaktadır.

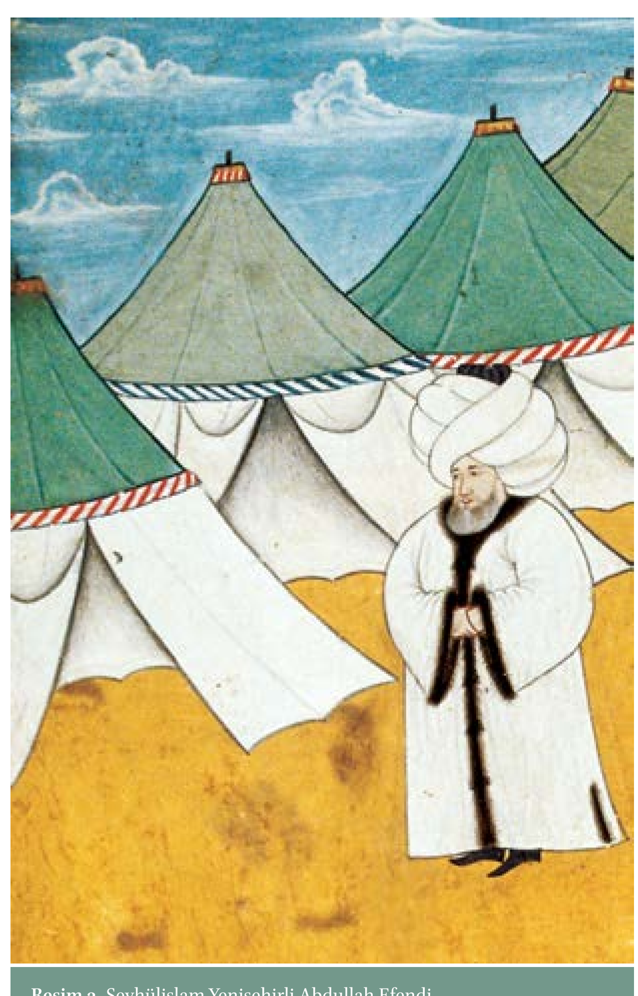
Basım tarihimizde ve Müteferrika Matbaası'nın açılışında yer alan önemli bir isim de dönemin yenilikçi şeyhülislamı olarak da tanınan Yenişehirli Abdullah Efendi'dir (Resim 3). Verdiği fetva, İbrahim Müteferrika'nın matbaa beyannamesi olarak da kabul edilen Vesîletü't-tıbâ'a'ya yazdığı takriz, basılacak eserlerin seçimi, tashih heyetinde görev alacaklarla ilgili tavsiyeleri, fikri ve fiili desteği ile matbaanın önündeki engellerin aşılmasında rol oynayan önemli isimlerdendir: "Basma san´atında mahâreti olan kimesne, bir musahhah kitâbın hurûf ve kelimâtını bir kalıba sahîhan nakş edüp evrâka basmağla, zamân-ı kalîlde bilâ-meşakkat nüsah-ı kesîre hâsıla

Resim 2- Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, *Surnâmei Vehbî, TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 17b.*

olup, kesret-i kütüb rahîs bahâ ile temellüke bâ'is olur. Bu vechile fâ'ide-i azîmeyi müştemil olmağla, ol kimesneye müsâ´ade olunup birkaç âlim kimesneler sûreti nakş olacak kitâbı tashîh içün ta´yîn buyurılur ise gāyet müstahsene olan umûrdan olur."[13] [Şeyhülislam Yenişehirli Abdullâh Efendi].

Müteferrika Matbaası'nın açılmasında en belirleyici isim hiç şüphesiz dönemin padişahı III. Ahmed'dir (Resim 4). Saltanatında yeniliklere imkân sağlayan III. Ahmet matbaanın açılmasına izin veren fermanı, matbaa çalışmalarını ve eser basımını teşviki ve himayesi ile Patrona Halil İsyanı ile tahttan

Resim 3- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Surnâmei Vehbî, TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 13a.*

Resim 4- Sultan III. Ahmed, *Kebîr Musavver Silsilenâme, Levnî, TSMK, nr. 3109, vr 22b.*

[13] Abdullâh Efendi, Behcetü'l-fetevâ, İstanbul 1289, 552. Tercümetü's-Sıhâhi'l-Cevherî/Lugat-i Vankulu, I, İstanbul 1141, numarasız yapraklar, [vr. 3a].

Resim 5- Sultan I. Mahmud,
Kebîr Musavver Silsilenâme, Levnî, TSMK, nr. 3109, vr 24b.

indirilmesine (1 Ekim 1730) kadar bu faaliyetin devamını sağlamış ve basım tarihimizdeki yerini almıştır.

Matbaa tarihinin belirleyici isimlerinden bir diğeri Sultan I. Mahmud'dur (Resim 5). Patrona Halil İsyanı'ndan sonra tahta çıkan I. Mahmud, Müteferrika Matbaası'nın beratını[14] yenilemiş, basım faaliyetlerini teşvik etmiş ve kitapların basımıyla ilgilenmiştir. Hatta Müteferrikka'nın vefatından sonra da matbaanın işletilmesiyle ilgili fermanını yenilemiştir.[15] Müteferrika matbaasından basılan 17 kitaptan dokuzu onun döneminde basılmıştır. Matbaaya kâğıt sağlamak için Yalova'da kâğıt imalathanesinin kurulmasını da onaylamıştır.[16]

Matbaa tarihi ele alınırken, III. Ahmed'in matbaanın açılış fermanıyla birlikte basılan kitapların tashihiyle görevlendirilen (bugünkü anlam veya fonksiyonunun çok ötesinde bir derinlik taşıyan) musahhih heyetini de zikretmek bir kadirşinaslık gereğidir. Bu heyet aynı zamanda yayıncılığımızın başlangıcındaki ilmi seviyeyi göstermesi açısından da önemlidir. Basılan kitapların tashihi için İstanbul Kadısı İshak, eski Selânik kadısı Sahib, eski Galata kadısı Esad ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Musa efendilerdir. Bu isimlerin bir tür otokontrol gibi bir vazife anlayışıyla tayin edildikleri de değerlendirilmektedir.

Matbaa ile ilgili kamuoyu oluşturulmasında ilmiye mensuplarının önemli bir yeri vardır. Umumiyetle matbaanın ilk kitabı olan Lugat-i Vankulu hakkında yazıldığı sanılan, ancak bu kitabın ilk cildinde yayımlanan Vesîletü't-tıbâ'a'da,[17] matbaanın faydalarıyla ilgili takrizi yayınlanan 16 üst düzey

[14] BOA, Mühimme Defterleri, nr. 139, 57-58/h. 176.
[15] BOA, Dîvân-ı hümâyûn, Ahkâm Defterleri, İstanbul Ahkâm Defterleri, nr. 1, s. 85/h. 389.
[16] BOA, Cevdet-İktisad, nr. 1018.
[17] Tercümetü's-Sıhâhi'l-Cevherî/ Lugat-i Vankulu, I, İstanbul 1141, numarasız yapraklar/unnumbered folios, [vr/f. 6a-8a].

ilmiye mensubu emeği geçen öncü isimler arasında zikredilmelidir. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullâh Efendi'den itibaren takriz sahipleri, eski Rumeli kazaskerleri Dâmâd-zâde Ebu'l-hayr Ahmed, Mirzâ-zâde Mehmed, Abdullâh ve Feyzullâh, görev başında olan Rumeli kazaskeri Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn, eski Anadolu kazaskerleri Sâlih ve Dürrî Mehmed, vazife başındaki Anadolu kazaskeri Ebûsaîd-zâde Mustafa, eski İstanbul kadıları Mehmed Sâlim, İshak, Abdullâh, Şeyh-zâde Mehmed ve İshak-zâde Nûr Mehmed, görevi başındaki Nakībüleşrâf Seyyid Zeynelâbidîn (Resim 6) ile İstanbul kadısı Zülâlî Hasan efendilerdir.

Bunlar arasında, Şeyhülislâm Dâmâdzâde Ebu'l-hayr Ahmed Efendi'nin Vesîletü't-tıbâ'a'ya takriz yazmasının yanında önemli bir hizmeti de basılacak eserlerle ilgili tavsiyeleridir. Coğrafyanın devlet adamları için ne kadar önemli olduğundan söz eden Dâmâdzâde, şahsi kütüphanesinden, Kâtib Çelebi'nin ünlü eseri Cihânnümâ'nın yazma nüshasını İbrahim Müteferrika'ya vererek basımını tavsiye etmiştir. Yine Kâtib Çelebi'nin bir diğer eseri Takvîmü't-tevârîh de onun tavsiyesi ile neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Afyoncu, Erhan. "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXVIII (2004), 524-526.

Ahmet Cevdet Paşa. Tarihi Cevdet. (Çeviri Yazı ve Metin I Haz. Mehmet İpşirli). Ankara, 2017, 81-82.

Beydilli, Kemal. "Müteferrika Matbaası", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (3. basım) EK-2, 341-343.

Beydilli, Kemal. "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat". Toplumsal Tarih 128, (İstanbul 2004), 44–52.

Beydilli, Kemal. İki İbrahim: Müteferrika ve Halefi. İstanbul 2019.

Duverdier, Gérald. "İlk Türk Basımevinin Kuruluşunda İki Kültür Elçisi: Savary de Brèves ile İbrahim Müteferrika". (Çev. T. Acaroğlu). Belleten 215, (Ankara 1992), 275–305.

Edibe, Birsen. "XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Matbaanın İlk Kuruluşu Üzerine Dokümanlar". Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XI/1-2 (1962).

Ersoy, Osman. Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler, Ankara 1959.

Gérald, Duverdier. "İlk Türk Basımevinin Kuruluşunda İki Kültür Elçisi: Savary de Brèves ile İbrahim Müteferrika". (Çev. Türker Acaroğlu). Belleten LVI/215, (1992), 301.

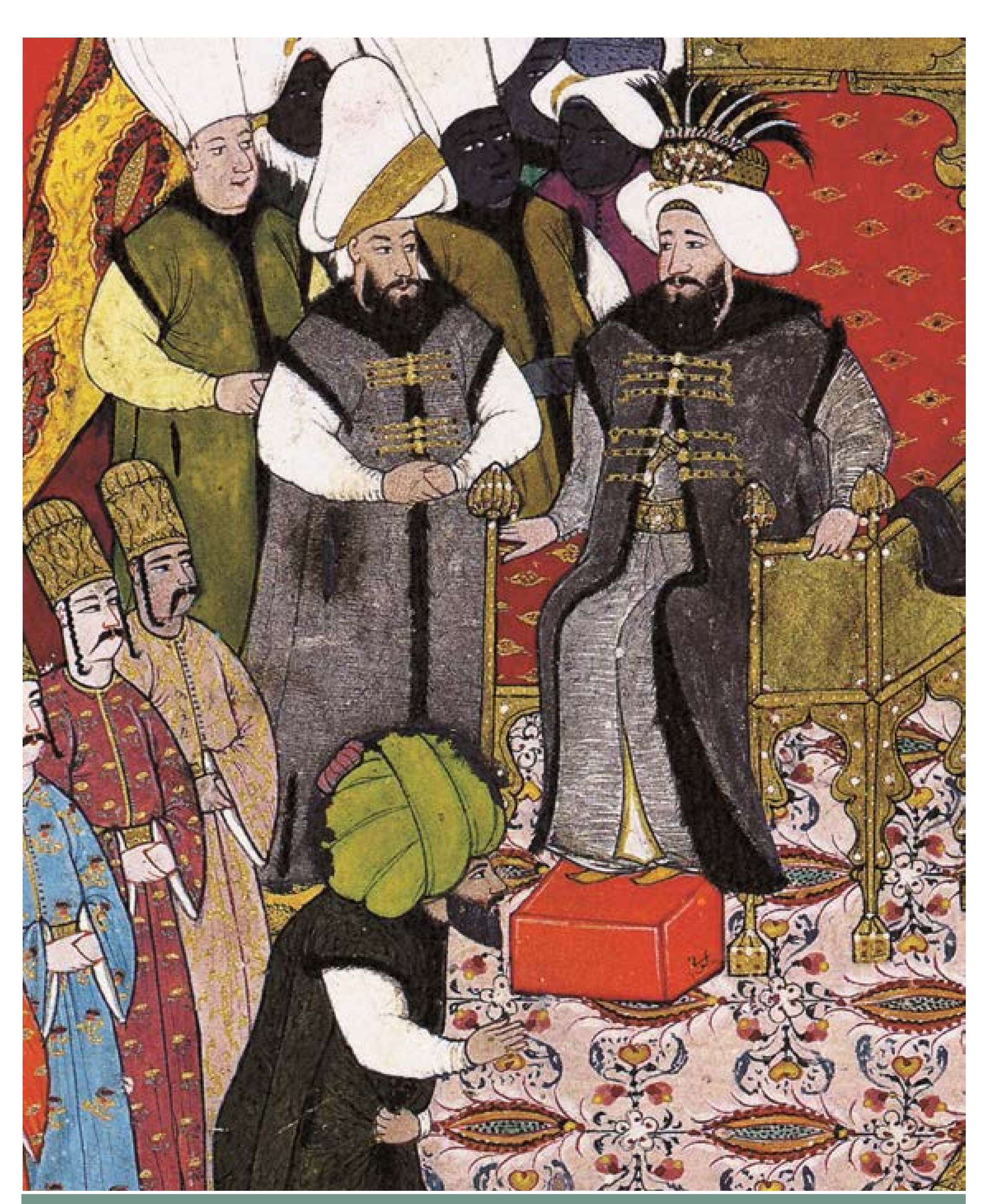
İpşirli, Mehmet. "Abdullah Efendi, Yenişehirli". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 1, 100-101.

Sabev, Orlin. İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme. İstanbul 2006.

Sabev, Orlin. "I. Mahmud Dönemi'nde Müteferrika Matbaası". Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar, I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754). (Ed. Hatice Aynur). İstanbul 2020, 456-470.

Sarıcaoğlu, Fikret ve Coşkun Yılmaz. Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası. İstanbul 2008.

Yılmaz, Coşkun. "Hezarfen Bir Şahsiyet: İbrahim Müteferrika ve Siyaset Felsefesi". İstanbul Armağanı IV. İstanbul 2000, 258-333.

Resim 6- Vesîletü't-tıbâ'a'ya takriz yazan Nakîbüleşrâf Seyyid Zeynelâbidîn (yeşil sarıklı), Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Sultan III. Ahmed, *Surnâmei Vehbî, TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 20b.*

YİRMİSEKİZ ÇELEBİZÂDE MEHMED SAİD PAŞA (ö. 1761)

YİRMİSEKİZ ÇELEBİZÂDE MEHMED SAİD PAŞA (ö. 1761)

ERHAN AFYONCU [*]

Osmanlı bürokratı ve Fransa elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğan Mehmed Said, babasının mesleğini takiben Osmanlı bürokrasisinde çalışmaya başladı. Sadâret Mektubî Kalemi'nde memuriyet hayatına başlayıp, burada halifeliğe kadar yükseldi. Babasının Paris elçiliği sırasında onun kethüdası olarak Fransa'ya gitti. Meraklı ve girişken bir şahsiyet olan Mehmed Said, Paris'te babasından daha çok dolaşıp çevre edindi ve Fransa'yı dikkatli bir biçimde gözlemledi. 1721'de Türkiye'ye döndükten sonra matbaayla ilgili çalışmalara başladı. 1724'ten itibaren İbrahim Müteferrika ile birlikte matbaa çalışmalarındaki mesaisi yoğunlaştı. Fransa'dan Karadeniz ve İran haritaları getirmişti. İbrahim Müteferrika, 1137'de (1724-1725) Karadeniz Haritası'nı Türkçeye çevirerek bastı. Müteferrika ile Mehmed Said Efendi'nin iş birliği yapması sonucu 1727 Temmuz'unun başlarında dönemin padişahı III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvası ile ilk Türk matbaasını kurma izni alındı.

Matbaa faaliyetteyken Mehmed Said Efendi hacegânlığa, yani üst dereceli memurlar sınıfına yükseldi. 14 Mayıs 1729-1 Mayıs 1730 tarihleri arasında Bursa mukataacılığı, 1 Ağustos 1730-3 Ekim 1730 tarihlerinde küçük kale tezkireciliği görevlerinde bulundu. 1730 Ekim'inin sonlarında I. Mahmud'un cülusunu bildirmek üzere Rusya'ya şıkk-ı sâlis defterdarı pâyesiyle elçi olarak gönderildi.

Mehmed Said memuriyet hayatında yükselip işlerinin yoğunlaşmasıyla matbaacılıktan ayrıldı. Matbaanın işletmesi 1732 sonlarında tek başına İbrahim Müteferrika'ya verildi. Yirmisekiz Çelebizâde, 1732'de kısa bir müddet küçük ruznâmçeci oldu. Ardından I. Mahmud'un cülusunu tebrik için gelen Rus elçisi Şerbatof'a karşılık fevkalâde elçi sıfatıyla önce Rusya'ya ve oradan sefaretle İsveç'e gitti. İsveç'e görünürde XII. Şarl'a verilmiş parayı tahsil için gönderilmişti. Ancak elçiliğinin asıl sebebi İsveç ile Rusya arasında bir ittifakın yapılıp-yapılmadığının araştırılmasıydı. İsveç'in malî durumunun bozukluğu sebebiyle XII. Şarl'ın borcunu tahsil edemedi. Fakat onun gayretleri neticesinde daha sonra Osmanlı-İsveç ittifakı gerçekleşti. İsveç'ten dönerken Lehistan'dan geçti ve Rusya-Lehistan ilişkilerine dair malumat toplayarak 28 Eylül 1733'te İstanbul'a döndü.

21 Mart 1734-14 Mart 1735 ve 25 Mayıs 1736-15 Ocak 1739 tarihleri arasında iki defa silahtar kâtipliği yapan Mehmed Said Efendi, 1736-1739 Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşının ilk zamanlarında bu harbi önlemek için yapılan 1737'de Nemirov görüşmelerine katılan Osmanlı heyetinde delege olarak bulundu. 16 Ocak

[*] Milli Savunma Üniversitesi.

1739-16 Ocak 1740 tarihlerinde sipah kâtibi oldu. Belgrad Antlaşması'nın (1739) imzalanmasının ardından 1740'da Avusturya ile Bosna'da sınır tespiti için görevlendirildi ve yaklaşık bir buçuk yıl sınır meselesiyle uğraştı. 1741 Mayıs'ının sonlarında İstanbul'a döndükten bir ay sonra Fransa'ya Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle elçi olarak yollandı. Burada iken Belgrad Antlaşması'nın tatbikini üstlenmiş olan Fransa Kralı XV. Louis'ye muahede şartlarına uymayan Rusları şikâyet etti. O sırada Voltaire'in oynamakta olan "Mohamet le Prophete" (Muhammed Peygamber) adlı piyesini Türk elçisine karşı saygısızlık olmasın diye ertelettiği, ressamlardan büyük ilgi gördüğü ve birçok resminin yapıldığı bilinmektedir. Said Efendi'nin elçiliği Paris'ten başlayarak Avrupa'da yeni bir "Turquerie" (Türk Hayranlığı) dalgasına yol açtı.

Deniz yoluyla gittiği Fransa'dan yine kalyonlarla 1742 Ekim başında İstanbul'a dönen Mehmed Said, aynı yılın Aralık ayında nişancılığa tayin edildi. İstanbul'a dönerken yanında, Humbaracı Ahmed Paşa'nın açtığı okuldaki talebeleri eğitmek üzere 22 Fransız topçusunu da getirmişti. Nişancı iken Şubat 1744'te görevi üzerinde kalmak ve vekâletle yönetilmek şartıyla Mısır'daki beyler arasında baş gösteren ihtilâfları incelemek için görevlendirildi. Mısır'dan döndükten sonra 7 Kasım 1745-9 Ağustos 1746 tarihleri arasında defter eminliği yaptı. Bu vazifedeyken, 10 Ağustos 1746'da Veziriazam Tiryaki Mehmed Paşa'nın sadaret kethüdalığına getirildi. Ancak veziriazamla fikir ayrılığına düştüğü ve geçinemediği için kendi isteğiyle sadaret kethüdalığından tekrar defter eminliğine geçti. 15 Mart 1747-12 Ekim 1747 tarihlerinde ikinci defa defter eminliği, 3 Ekim 1748-2 Ocak 1750 tarihleri arasında ikinci defa nişancılık, 3 Ocak 1750-9 Şubat 1750 tarihlerinde ikinci defa sadaret kethüdalığı görevlerinde bulundu. İki buçuk ay bile sürmeyen sadaret kethüdalığından azledildiğinde Hicaz'a gitmesi emredildi, ardından da Mısır'a gönderilmek istendi. Fakat Gelibolu'da iken bundan vazgeçilip orada ikamet ettirildi. Kısa bir süre sonra affedilerek İstanbul'a çağrıldı ve üçüncü defa nişancılığa getirildi. 8 Eylül 1750-19 Ağustos 1752 ve 10 Ağustos 1753-28 Temmuz 1754 tarihleri arasında üçüncü ve dördüncü defa nişancılık, 16 Temmuz 1755-14 Ağustos 1755 tarihlerinde başmuhasebecilik, 15 Ağustos 1755-24 Ekim 1755 tarihleri arasında üçüncü defa sadaret kethüdalığında bulundu. Sadaret kethüdası iken 25 Ekim 1755'te sadrazamlığa tayin edildi, ancak iktidar çevresiyle uyum sağlayamadığı için beş ay sonra 1 Nisan 1756'da azledilip İstanköy'e sürüldü.

Sadrazamlıktan azledildikten sonra vefatına kadar çeşitli valiliklerde bulunan Mehmed Said Paşa, 6 Temmuz 1756-27 Haziran 1757 tarihlerinde Hanya muhafızlığı yaptı. 28 Haziran 1757-Eylül 1758 tarihleri arasında Mısır valiliği, 23 Ocak 1759-22 Mayıs 1760 tarihlerinde Adana valiliği, 22 Mayıs 1760-23 Ekim 1760 tarihleri arasında Karaman valiliği görevlerinde bulunduktan sonra 24 Ekim 1760'da Maraş valiliğine getirildi. Maraş valisi iken Kasım 1761'de vefat etti. Mehmed Said'in Mesud ve Poladşah adında iki oğlu ile Gevher isminde bir kızı vardı.

Mehmed Said Paşa Avrupa'yı tanıyan ve yabancı dil bilen bir Osmanlı aydınıdır. Matbaanın tesisinde çok önemli rolü vardır. Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin elçiliği sırasında Paris'te yanlarında bulunan Saint-Simon Dükü Louis de Rouvroy hatıratında Mehmed Said Efendi'nin Paris'te bir matbaayı ziyaret ettiğini ve İstanbul'a dönüşünde bir matbaa açmayı düşündüğünü yazmaktadır. Bu bilgi matbaanın tesisinde onun rolünü açıkça ortaya koyar. Fransa'da iken matbaayı yakından

görüp incelemiş ve Türkiye'ye döndükten sonra babasının devlet nezdindeki nüfuzunu da kullanarak ilk Türk matbaasının kurulmasını sağlamıştır. Mehmed Said Efendi'nin matbaayı kurduktan sonra memuriyet hayatında yükselmesi sebebiyle matbaacılıktan erken ayrılması ve İbrahim Müteferrika'nın bu sahada fedakârane çalışmaları sebebiyle ilk Türk matbaasının kurulmasındaki rolü unutulmuştur.

Mehmed Said Efendi'nin babasıyla birlikte Paris'ten İstanbul'a getirdiği kitaplar, elbise ve mobilyalar Osmanlı başşehrinde Batı modasının yayılmasına sebep oldu. Fransa'dan getirdiği tablolar sayesinde Türk minyatür sanatında yeni bir çığır açıldı. Bu resimleri gören minyatürcüler, bilhassa Levnî minyatürle Batı üslubu arasında yeni bir tarz geliştirdi. Paris'ten getirilen Fontainebleau Sarayı resimleri, Lale Devri'nin önemli eğlence yerlerinden olan Kâğıthane'deki sarayın yapımında model olarak kullanıldı.

Mehmed Said Paşa Eyüp'te Şeyh Murad Tekkesi karşısında Kuşluk Hamamı denilen bir hamam, Sarıyer'de bir tekke ve Yûşâ Tepesi'nde bir mescit yaptırmış; Kuşluk Hamamı'nı Şeyh Murad Tekkesi'ne vakfetmiştir.

ESERLERİ

İsveç Sefâretnâmesi: İsveç elçiliği sırasındaki hadiseleri bir takrir olarak kaleme alan Mehmed Said'in elçiliğine dair eseri Yanko İskender Hoçi tarafından 1909'da yayımlanmıştır.

Ferâidü'l-müfredât: Tıpla ilgili bir eserdir. Mehmed Said Paşa'nın bu eseri yazmaktaki gayesi Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca ve Latince önemli kitaplarda yer alan bilgileri tasnif ederek bir fihrist meydana getirmektir. Devaların çeşitli dillerdeki karşılıklarını veren eser bir sözlük şeklindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Afyoncu, Erhan. "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde". TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVIII, 524-526.

Afyoncu, Erhan. "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihât Kayıtları I". TTK Belgeler, XX/24 (2000), 94-97.

Ahmed Refik [Altınay]. Târihî Simalar. İstanbul 1331.

Ahmed Refik [Altınay]. Memâlik-i Osmâniyye'de Demirbaş Şarl. İstanbul 1332, 93-111.

Akıncı, Gündüz. Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859). Ankara 1973.

Aydın, B. Zülfikar. "18. Yüzyılda Türkçe 'Müfredat' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri". Tıp Tarihi Araştırmaları 7, (İstanbul 1999), 55-168.

Boppe, Auguste. XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları. (Çev. Nevin Yücel-Celbiş). İstanbul 1998.

Boppe, Auguste. "XVIII. Yüzyıl Başlarında Avrupa'da Türk Modası, Türk Elçisi Said Efendi Zamanı". (Çev. Türkân Münir). Hayat Tarih Mecmuası, XV/172 (4), 16-18; XV/173 (5), İstanbul 1979, 16-18.

Gerçek, Selim Nüzhet. Türk Matbaacılığı. İstanbul 1939.

Sarıcaoğlu, Fikret ve Coşkun Yılmaz. Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası. İstanbul 2008.

Sevinç, Tahir. "Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Mehmet Said Paşa'nın Paris Sefareti (1739-1742)". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 28, (Isparta 2013), 117-132.

Unat, Faik Reşid. Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri. (Nşr. Bekir Sıtkı Baykal). Ankara 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi, IV/1. Ankara 1984.

Yanko İskender Hoçi. "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Dîvân-ı Humâyûn'da İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefâreti". TOEM 11, (İstanbul 1329), 658-677.

MÜTEFERRİKA MATBAASI KRONOLOJİSİ

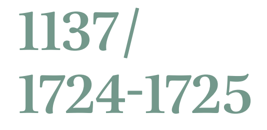
1132/1720

Marmara veya Marmara Denizi Haritası'nın deneme baskısı.

1139/ 1726-1727

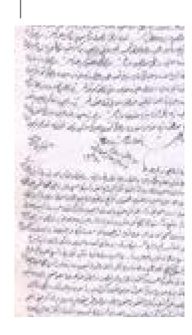
Memâlik-i Osmâniyye ve İklîm-i Asya Haritası'nın yapımı.

1137/ 1724-1725

"Bahriyye-i Bahr-i Siyah" Karadeniz Haritası'nın basımı.

EVÂSIT-I ZİLKADE 1139/ 30 HAZİRAN- 9 TEMMUZ 1727

Müteferrika Matbaası'nın kuruluş fermânı/ hatt-ı hümâyûnunun verilmesi.

1 RECEB 1141
31 OCAK 1729

Matbaanın ilk kitabı Lugat-i Vankulu/ Tercümetü's- Sıhâhi'l-Cevherî'nin (I-II) basımının tamamlanması.

1 ZİLKADE 1141/ 29 MAYIS 1729

Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr'ın basımı.

EVÂHIR-I ŞABAN 1141/ 22-30 MART 1729

Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Ağa ve Tercüman İbrahim'in talebi üzerine basımı tamamlanan Lugat-i Vankulu'ya ciltsiz olarak 35 guruş satış bedeli takdir edilmesi.

1142/ 1729

Memâlik-i İran Haritası'nın basımı.

EVÂSIT-I RAMAZAN 1142/ 30 MART-8 NİSAN 1730

Tarih-i Hind-i Garbî'nin basımı.

1 SAFER 1142/ 26 AĞUSTOS 1729

Tarih-i Seyyâh / Tercüme-i Tarih-i Seyyâh'ın basımı.

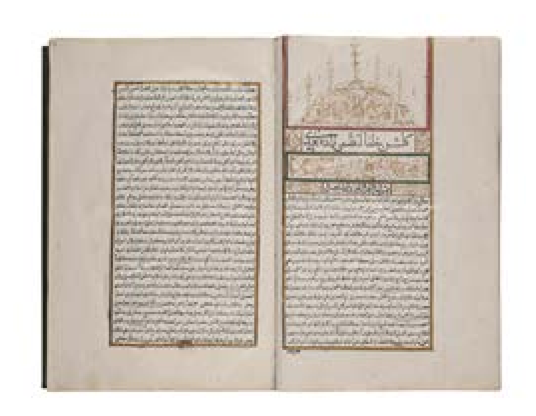
1 ZİLKADE 1142/ 18 MAYIS 1730

Tarih-i Timur'un basımı.

1 ZİLHİCCE 1142/ 17 HAZİRAN 1730

Tarih-i Mısır'ın basımı.

1 SAFER 1143/ 16 AĞUSTOS 1730

Gülşen-i Hulefâ'nın basımı.

1142/ 1730

İklîm-i Mısır Haritası'nın basımı.

1 RAMAZAN 1144/ 27 ŞUBAT 1732

Füyûzât-ı Mıknatısıyye'nin basımı.

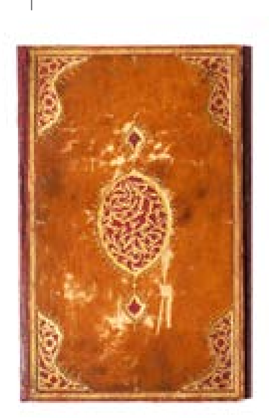
1730

Grammaire Turque'ün basımı.

EVÂSIT-I ŞABAN 1144/ 8-17 ŞUBAT 1732

Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-ümem'in basımı.

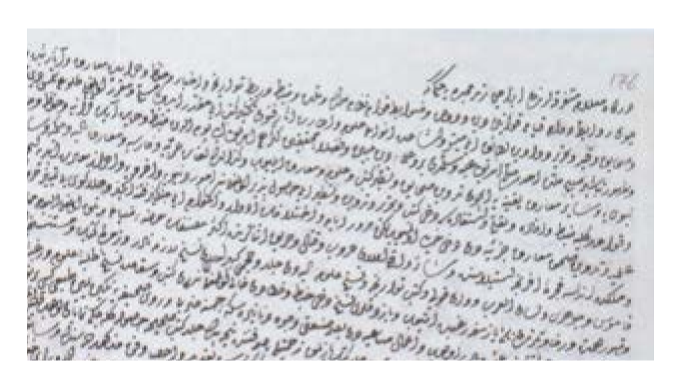

10 MUHARREM 1145/ 3 TEMMUZ 1732

Cihânnümâ'nın basımı.

EVÂSIT-I RECEB 1145/ 28 ARALIK 1732-6 OCAK 1733

Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması dolayısıyla ve İbrahim Müteferrika'nın talebi doğrultusunda müstakil ve münferit olarak onun adına matbaa işletme fermânının yenilenmesi.

1 MUHARREM 1146/ 14 HAZİRAN 1733

Takvîmü't-tevârîh'in basımı.

EVÂSIT-I CUMÂDE'L-ÛLÂ 1147/ 9-18 EKİM 1734

Tarih-i Naîmâ'nın II. cildinin basımı.

EVÂSIT-I MUHARREM 1147/ 13-22 HAZİRAN 1734

Tarih-i Naîmâ'nın I. cildinin basımı.

1 ZİLHİCCE 1153/ 17 ŞUBAT 1741

Tarih-i Râşid'in (I-II-III) basımı.

1 ZİLHİCCE 1153/ 17 ŞUBAT 1741

Tarih-i Çelebizâde Âsım'ın basımı.

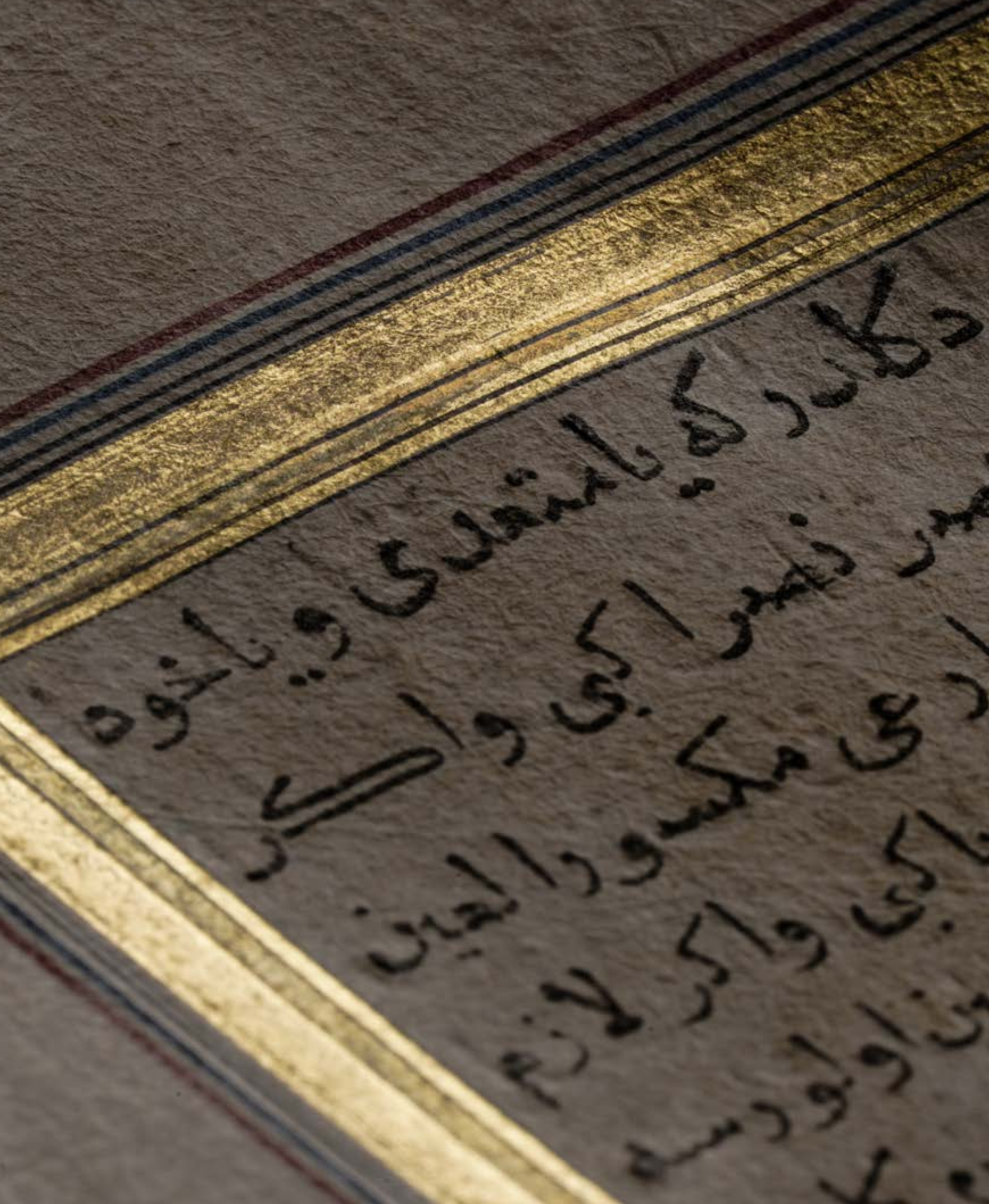
1 ŞABAN 1155/ 1 EKİM 1742

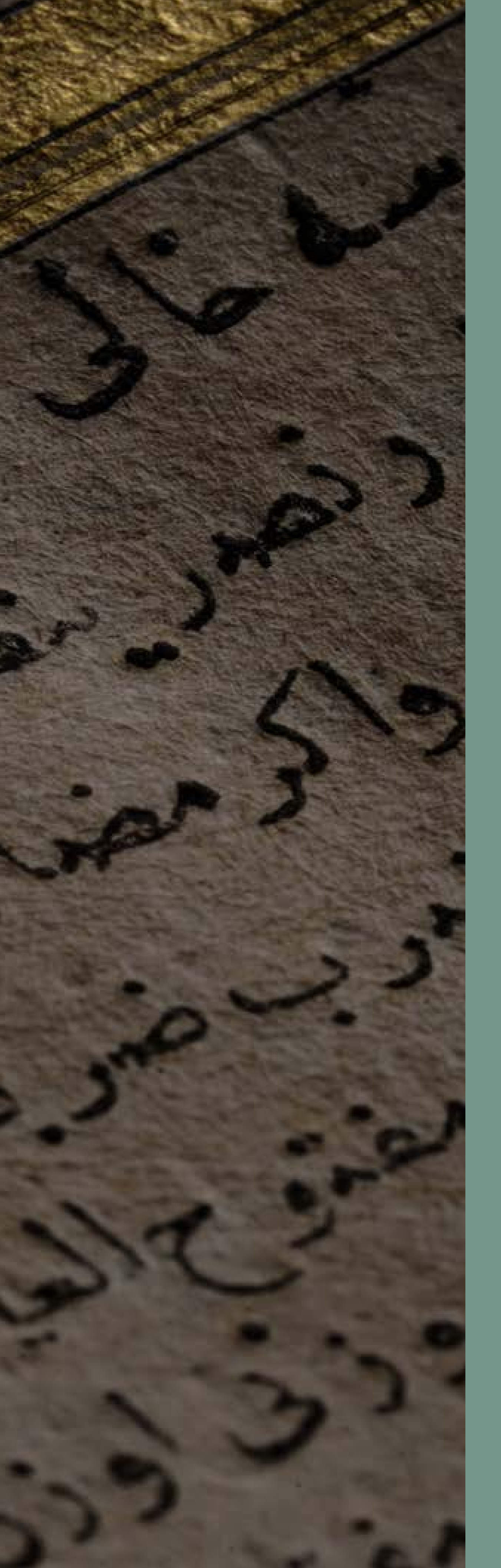
Ferheng-i Şu´ûrî'nin (I-II) basımı.

1 MUHARREM 1154/ 19 MART 1741

Ahvâl-i Gazevât-ı Der-Diyâr-ı Bosna'nın basımı.

MÜTEFERRİKA MATBAASI’NDA BASILAN KİTAPLAR

İbrahim Müteferrika 1727’de matbaayı kurduktan sonra ilk kitabı 1729 yılında, son kitabı ise 1742’de basmıştır. Müteferrika Matbaası’nın faaliyette olduğu dönemde 17 kitap basılmıştır.

FİKRET SARICAOĞLU

İstanbul Üniversitesi

01 LUGAT-İ VANKULU

ÖZGÜN ADI: TERCÜMETÜ'S- SIHÂHİ'L-CEVHERÎ, I-II

YAZAR: Ebû Nasr İsmail bin Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce)

ÇEVİREN: Mehmed bin Mustafa el-Vanî (ö. 1000/1592)

BASIM TARİHİ: 1 Receb 1141 (31 Ocak 1729)

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 35 kuruş. Cildli ve tezhiplisi 40 kuruş.

MUHTEVA: İsmâil Cevherî'nin Tâcü'l-luga/ Sıhâhu'l-luga veya kısaca es-Sıhâh olarak bilinen Arapçanın en klasik sözlüğünün Türkçe çevirisidir. Sıhâh, düzenlemesi itibariyle Arap lügatçiliğinde yeni bir çığır açmıştı. Özellikle Bedevî Araplardan gelen fasih kelimeler anlamındaki sahih kelimeleri ihtiva etmesi bakımından ayrıca önemlidir. Yazıldığı günden günümüze kadar es-Sıhâh tekmile, zeyil, şerh, ihtisar, tenkid ve tercüme gibi birçok çalışmaya konu olmuştur. Sözlükte kelimeler ilk kök harfi değil son kök harfine göre alfabetik olarak dizilmiştir. Bu yönüyle kafiye oluşturacak sözcükleri arayanlar için bir elkitabı ve şâirlerce pek beğenilen bir eser olarak kabul görmüştür. Lugati Türkçeye kazandıran Vanî Mehmed Efendi'nin bazı telif, tercüme, haşiye ve talikatı da bulunmaktadır. Ona asıl şöhretini sağlayan ve eserin Vankulu Lugati adıyla anılmasını temin eden bu çeviri Sıhâhu'l-Cevherî'nin en eski tercümeleri arasında yer alır ve en mükemmeli olarak gösterilir. Sıhâh'ın daha önceki çevirilerini hatalı bulduğunu beyan eden Vânî Mehmed, kolaylıkla yararlanılması düşüncesiyle başladığı tercümeyi 1589'da tamamlamıştı.

Basmacı İbrahim Efendi'ye göre, matbaanın ilk eseri olarak Arapçadan Türkçeye bir sözlüğün münasip görülmesi, "fenn-i lugat"in Arapça ilimlerin başlangıcı için en önde gelmesi ve şeriat ilimlerinin unvanı olması sebebiyledir. Onu bu şekildeki bir tanıtıma yönlendiren sözler Vanî Efendi'nin mukaddimesine dayanmaktadır. Lugat-i Vankulu'nun girişinde, dinî ilimlerin ve şeriat hükümlerinin esaslı şekilde öğrenilmesinin iyi Arapça bilinmesine bağlı olduğu ifade edilir. Eserin basımındaki asıl maksad ise "talebe-i ulûm"un düşük fiyatla kitaba sahip olmasıdır. İki kez daha basılan ve özellikle kalem memurlarının ilk başvurdukları el kitabı hâline gelmiş olan Vankulu Lugati, Müteferrika Matbaası'nın en çok satan kitabıdır.

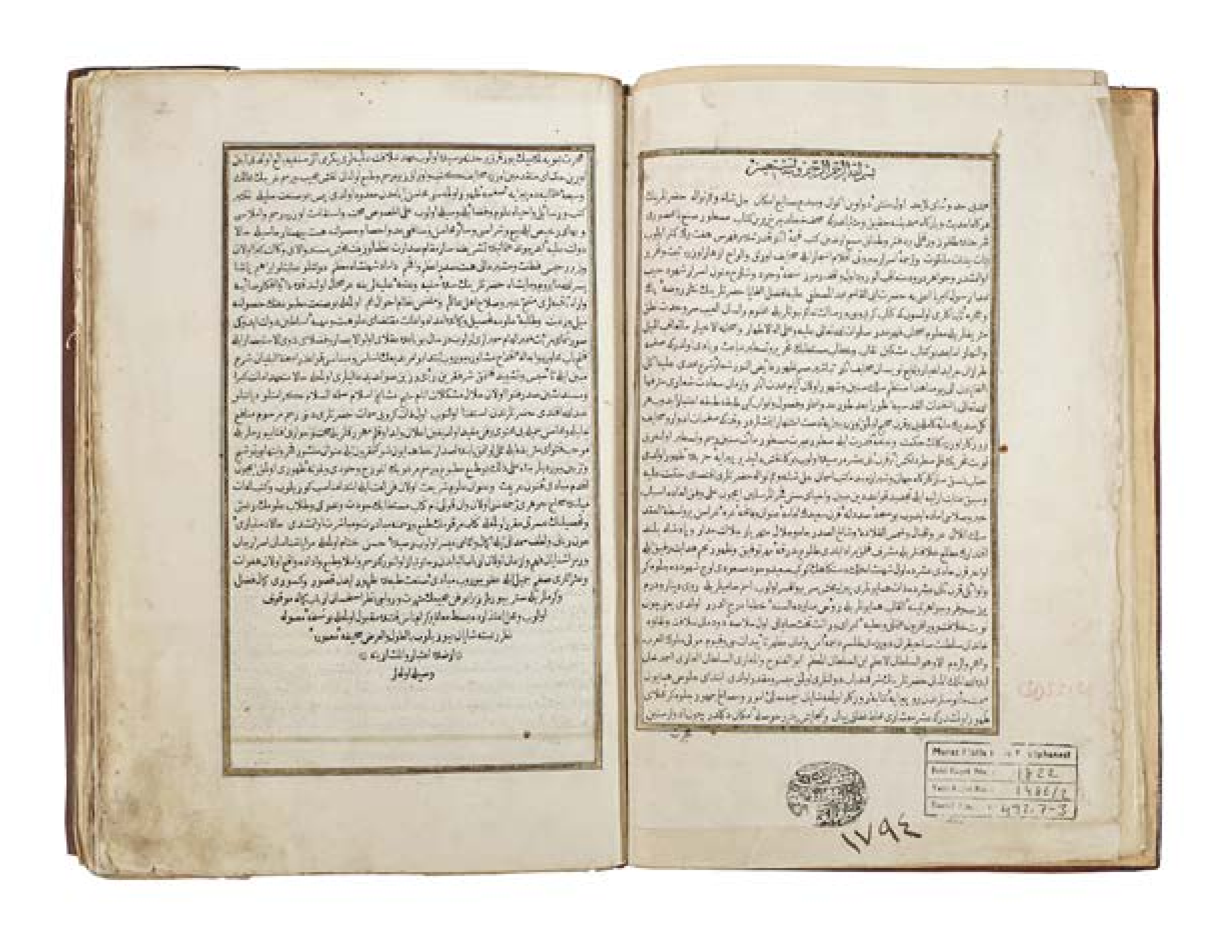

İbrahim Müteferrika'nın 1729'da bastığı ilk kitap. Cevherî'nin "es-Sıhâh" adı ile

tanınan Arapça sözlüğünün Vanî Mehmed tarafından yapılan Türkçe çevirisi.

Vankulu Lugatı'nın ikinci cildi.

(Süleymaniye Murat Molla, nr. 18221)

02 TUHFETÜ'L-KİBÂR FÎ ESFÂRİ'L-BİHÂR.

YAZAR: Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657)

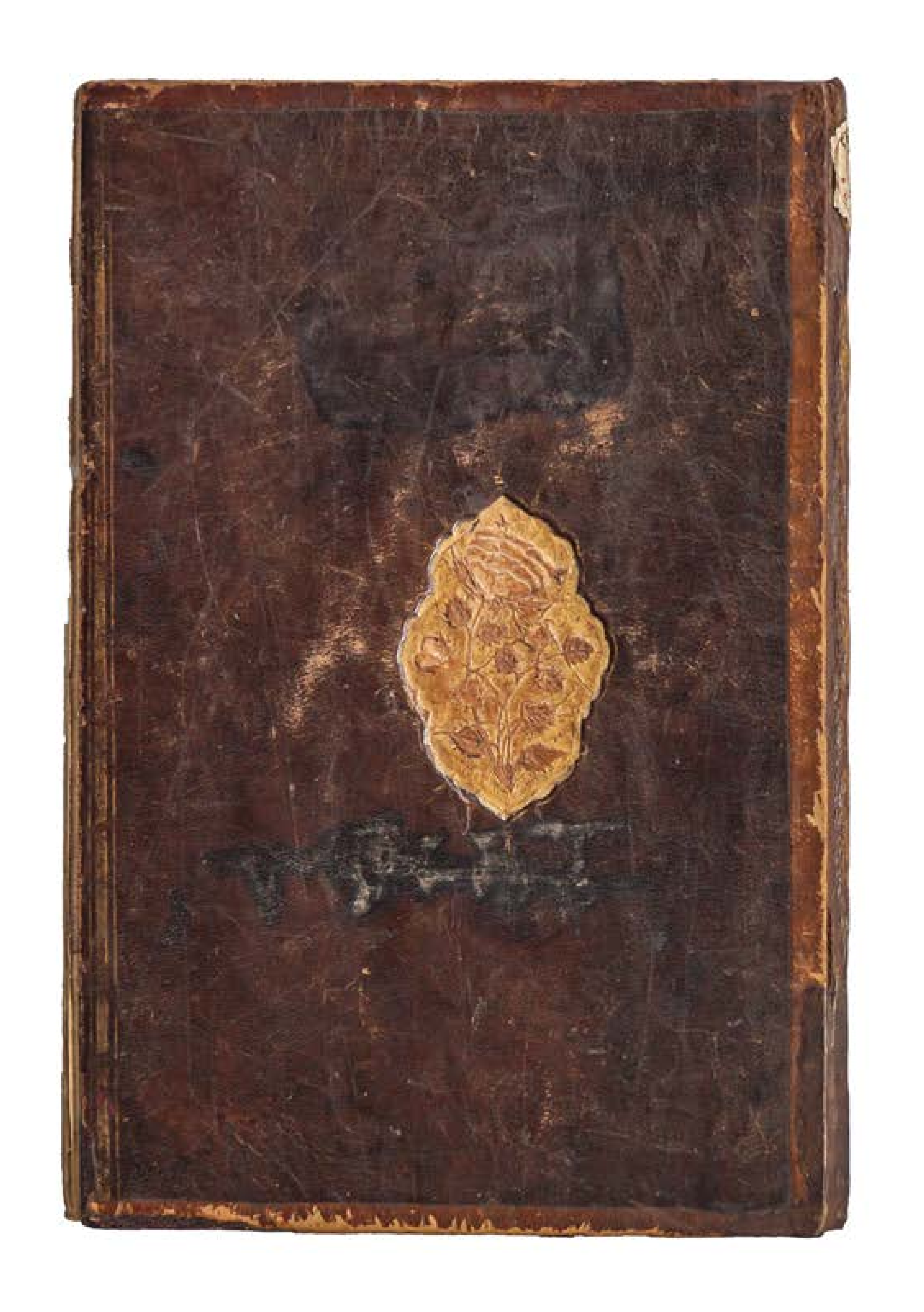
BASIM TARİHİ: 1 Zilkade 1141/ 29 Mayıs 1729

BASKI ADEDİ: 1.000

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş.

MUHTEVA: Bu kitap Osmanlı tarihi deniz coğrafyacılığının temel eserlerindendir. İlk Osmanlı denizcilik faaliyetlerinden itibaren 1656 yılına kadar özellikle denizlerdeki eksik tedbirler ve işlenilen hatalar dolayısıyla uğranılan mağlubiyetler Kâtib Çelebi'yi böyle bir eser telifine sevketmişti. Mukaddime, iki kısım ve hatimeden meydana gelen Tuhfetü'l-kibâr'ın birinci bölümünde Amasra, Sinop ve Trabzon, Midilli, Eğriboz, Kefe ve Azak, Malta, Rodos, İnebahtı seferleri, Burak Reis cengi, Selman Reis seferi, Oruç Reis ve Hayreddin Reis'in gazâları, Preveze zaferi, Süleyman Paşa'nın Hind seferi, İspanya Kralı'nın Cezayir'e saldırması ve Hasan Bey'in savunması, Sinan Paşa'nın Trablus'u fethi, Pîrî Reîs'in Muhît-i şarkî seferleri, Seydî Ali Kapudan'ın Portekizlilerle savaşı ve Hind Denizi'ndeki maceraları, Turgut Reis ve Piyâle Paşa'nın gazâları, Fransa'ya yardım, Cerbe ve Malta seferleri, Sakız'ın fethi, Irak-ı Arab adaları seferi, Kıbrıs'ın fethi, Sıngın, Halkulvad seferleri, Tunus vilayetinin fethi ile 1645 tarihli Girid seferine kadar derya kaptanlarının diğer seferleri anlatılmaktadır.

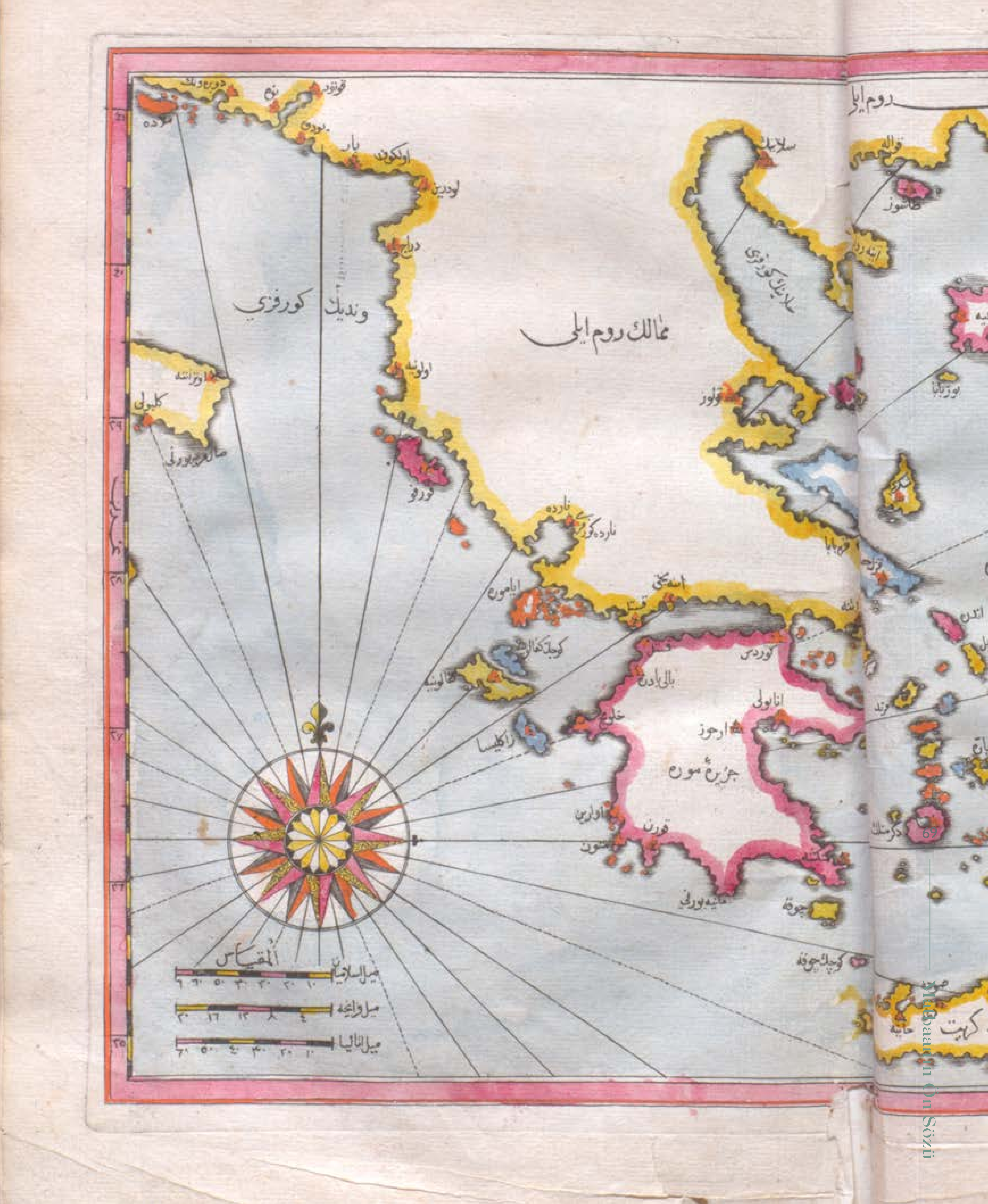
Tuhfetü'l-kibâr'ın ikinci bölümü Tersâne-i âmire, donanma ve deniz işlerine ayrılmıştır. Kaptan paşaların/ kapudan-ı deryâların kısa biyografileri, tersane personeli, donanmanın denize çıkış merasimi, deniz savaşları planları, donanma gemilerinin çeşitleri ve personeli, mühimmatı ve korsanlara öğütler gibi konular burada yer alır. Sonuç kısmında ise değerlendirme mahiyetinde, düşmanın tecavüze fırsat bulmasının malî yetersizliklerden, asker, hazine ve halkın işlerindeki bozukluktan ve gerekli önlemleri almaktaki kusur ve ihmalden ileri geldiği ifade edilir. Kâtib Çelebi, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında, Kemalpaşazâde ve Ebussuûd Efendilerin himmetiyle tesis edilen kanunlardan kopuş sebebiyle bu olumsuz gelişmelerin yaşandığı üzerinde durmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

نسیم عنبر شمیم حمد وشکر وثنا نامزد خدمت ساحهٔ بارکاه جناب کبریاپناه وجواهر
خورشید ضیای تصلیه وتسلیم نثار وایثار پیشکاه حضرت رسالت دستکاه قلنوب آل
واصحاب کرام جنابلرینه دخی زواهر تحف ترضیه وتعظیم اتحاف واهدا تقدیمندن صکره
خمایرار باب عرفانه خفی و پوشیده دکلدرکه دانش اندوزان افاضل عالم حکمت آموزان
اماثل بنی آدم معماکشایان حوادث وآثار منشیان جریدهٔ وقایع واخبار ابتدای ظهور شعائر
شرع مبین محمدی علیه افضل الصلوات واکمل التحیاتدن بروالی یومنا هذا پیرایهٔ منظومهٔ
سنین وشهور اولان مدت دولت محمدیه وازمنهٔ سعادت اقتران احمدیه یی ادامها الله
تعالی الی آخر الزمان حالا بعد حال تعداد وشمار وطبقه طبقه اعتبار ایدوب کل صد برک نشان
هر مائه یه کامله سی بر قرن صحیح اولمق اوزره براعهٔ بارعهٔ تعیین معجز بیانلری ایله پیرایهٔ دست
اشتهار قلمشلردر بنا برین صفحات ریاض سنین سنیهٔ بعثتدن دستیاری قدرتله پرورش
یافتهٔ کلزار سلک سطور مائت جویبار فیض فیاض مطلق ایله طبقا عن طبق متجدد
نشو ونمای اولاراق وقتاکه باغ نظام پر انتظام قرون نسیم عنبر شمیم باد الطاف صمدانی ایله اول فصل
بهار قرن ثانی عشره رسیده وغنچهٔ سرامد رنکین کلزاری شکفته اولدی حضرت خلاق
عالم وناظم امور بنی آدم عنایت بی نهایتندن تسدید احوال مهام انام وتشیید ثغور ممالک
اسلام وتجدید قواعد دین واحیای سنن فخر اولین وآخرین ایچون سلک سبحهٔ
صد دانه سنین قرن مذکورده منسلک اولان مائه نک غرهٔ غراسن بر واسطة العقد عز
واقبال وشمس القلادهٔ جاه وجلال وشهریار هوشمند جلالت مدار وپادشاه بلند اختر
عظیم الاقتدارک والاترین قاطبهٔ ملوک آفاق اولان مطلع خلافتنا بیله مشرف قلوب مراد ایلدی
ظهور راشعهٔ مهر توفیق وطلوع آثار هدایت طریق برله اواخر عقدهٔ قرن ثانی عشرده پیرایه
بخش سریر وافسر اولوب اسم سامیلری ایله روی دینار ودرم پر زیب وفر وکوهر لقب کرامیلری ایله
السنهٔ خطباء چارجهت عالم درج الدرر اولدی فعلی هذا چون نوبت خلافت روز
افزون عثمانی ودولت سلطنت بهیهٔ خاقانی عطیهٔ کبرای جناب ربانی خلاصهٔ دودمان سلطنت

واجلال

ممالك روم ايلى
وندیك كورفزی
جزيرهٔ مورہ
المقياس

03 TARİH-İ SEYYÂH/ TERCÜME-İ TARİH-İ SEYYÂH

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ SEYYÂH DER-BEYÂN-I ZUHÛR-I AĞVÂNİYÂN [AFGĀNÂN] VE SEBEB-İ İNHİDÂM-I BİNÂ'-İ DEVLET-İ ŞÂHÂN-I SAFEVİYÂN

YAZAR: Judasz Tadeusz Krusiński (ö. 1757)

ÇEVİREN: Latinceden çeviren İbrahim Müteferrika (ö. 1160/1747)

BASIM TARİHİ: 1 Safer 1142/ 26 Ağustos 1729

BASKI ADEDİ: 1.200

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş.

MUHTEVA: Eserin müellifi Polonyalı cizvit keşişi Krusińki, Isfahan katolik piskoposunun sekreterliğinde bulunduktan sonra Eşref Şâh'ın elçileriyle birlikte geldiği İstanbul'da, İran'ın Afganlılar tarafından işgalini anlatan Lâtince tarihçesini Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya (ö. 1730) sunmuş ve bir süre onun hizmetinde yer almıştı. Sadrazamın isteği üzerine eseri çeviren İbrahim Müteferrika, tercümeyi 28 Haziran 1729'da tamamlamıştır.

Tarih-i Seyyâh, Safevî şahlarının ortaya çıkışından ve Şah Erdebil'den itibaren Şah Hüseyin'e kadarki hükümdarları ve hükümetleri, ardından Kandahar'dan Afganlıların ilerleyişini ve İran'ı işgallerini, bunların serdârı Mîr Mahmûd ve Mîr Eşref'in Safevîlerle savaşlarını ve bölgede gelişen diğer hadiseleri aktarmaktadır. Eser daha genelde İran'ın 1722'de Afganlılar tarafından istilasının ve 1727'e kadar buradaki gelişmelerin tarihçesidir.

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على جميع الانبياء والمرسلين اما بعد

04 TARİH-İ HİND-İ GARBÎ

YAZAR/ÇEVİREN: Mütercim belli değildir. Bazı çalışmalarda eserin yazarı veya mütercimi olarak Emir Mehmed bin Emîr Hasan es-Su´ûdî (ö. 1591) adı geçer. Ancak Emir Mehmed eseri tashih eden kişi de olabilir. Tarih-i Hind-i Garbî'yi derleyen kişinin saray çevresinden olma ihtimali yüksektir.

BASIM TARİHİ: Evâsıt-ı Ramazan 1142/ 30 Mart- 8 Nisan 1730

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş.

MUHTEVA: 1583'de tamamlanan eser, Sultan III. Murad'a takdim edilmiştir. Üç bölümden meydana gelen Tarih-i Hind-i Garbî'nin birinci bölümünde Osmanlı ülkeleri, Yeni Dünya ve Magellan'ın gemisiyle yaptığı dünya turuyla ilgili kısa bilgiler klasik İslam coğrafya eserlerinden özetlenerek aktarılmıştır. İkinci bölüm okyanuslar hakkındadır. Eserin adındaki Hind-i Garbî'nin karşılığı olan Amerika'nın tarihiyle ilgili bilgiler üçüncü bölümde yer alır. 1492'den 1552'ye kadar olan süre içerisinde birçoğu Kolomb, Balboa, Magellan, Cortés ve Pizarro tarafından yapılmış olan Orta, Kuzey ve Güney Amerika'daki keşif ve fetihler, kıtadaki hayvan ve bitki çeşitleri bazı efsanevi/ mitolojik unsurlarla birlikte anlatılmaktadır. Eski dünya ve Hint Okyanusu'yla ilgili bilgilerin verildiği ilk iki bölümde klasik İslam coğrafya eserlerinden (Mes´ûdî, Kazvînî, Suyûtî vs.), üçüncü bölümde İtalyan ve İspanyol kitaplarından (de Gomora, d'Oviedo, d'Anghiara, de Zarate vs.) yararlanılmıştır. Derlemenin meydana getirilişindeki hareket noktası Avrupalıların yeni keşiflerini duyurmaktır. Eserin derleyicisi yeri geldikçe kendi görüşlerini de aktarmakta, örneğin Avrupalıların Hint denizlerinden uzaklaştırılması için Süveyş Kanalı'nın açılmasını ve bir filo kurulmasını önermektedir.

İbrahim Müteferrika bazı ilavelerle hazırladığı Tarih-i Hind-i Garbî'yi, önceki kitaplardaki sevk ve şevke karşılık sadakat bildirmek amacıyla ve Yeni Dünya ahvaliyle buradaki ibret alınacak "umûr-ı acîbe"nin imanı, itikadı ve cihat erbabının himmetini kuvvetlendireceği için yayımladığını belirtmektedir.

HARİTA-RESİM-ŞEKİL: 13 tahta kalıp baskı resim, 3 dünya haritası ve 1 yıldız/ iklimler cetveli. Tarih-i Hind-i Garbî neşrindeki 13 resim, Osmanlılardaki ve İslam dünyasındaki ilk basma resimlerdir.

تاريخ الهند الغربي المسمى بحديث نو

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

ناى مزبور كتاب مسفورده ديشدركه محيط غربى دن
ب جانب شرقه ممتد اولور ومقبره هرقلس
كتدوكجه واسع اولوب بلادشام

05 TARİH-İ TİMUR

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ TİMUR-I GÜRKÂN li-NAZMÎ-ZÂDE EFENDİ

YAZAR: Şihâbüddin Ahmed bin Muhammed bin Abdillâh bin İbrâhîm bin Arabşâh (ö. 854/1450)

ÇEVİREN: Nazmîzâde Hüseyin Murtazâ bin Ali (ö. 1134?/ 1721-1722)

BASIM TARİHİ: 1 Zilkade 1142/ 18 Mayıs 1730

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş.

MUHTEVA: İbn Arabşâh'ın Acâ'ibü'l-makdûr fî nevâ'ibi (ahbâri) Tîmûr adlı eserinin çevirisidir. Müteferrika'nın neşri Tercüme-i Târîh-i Timur ünvanıyla da anılmaktadır. Muhtemelen 1435'te tamamlanan eserde kısa bir girişten sonra Timur'un soyu, çeşitli ülkeleri işgali ve bunun sebepleri açıklanmakta; sonrasında onun hayatı ve sırasıyla seferlerine değinilerek ele geçirdiği şehirlerde yaptığı yağma ve katliâmlar acı bir dille tasvir edilmektedir. İbrahim Müteferrika'ya göre, eser kısaca Timur'un 80 senelik ömrünün 36 senelik "tûfân ve tuğyânı" ile ülkeleri işgallerini ve buralardan çıkartılmasını ihtiva eden bir risaledir. Tarih'de, Timur'un 1405'de Otrar'da ölümünden sonra tahtı ele geçiren torunu Halil Sultan'ın 1409'da Semerkant ve Mâverâünnehir'in idaresini amcası Şahruh'a terketmesine kadar geçen zaman içinde cereyan eden olaylar hakkında da değerli bilgiler yer almaktadır. Timur'un vücut yapısı, seciyesi, düşünceleri ve diğer bazı özelliklerinin yanında sarayları, hanımları, çocukları, divan mensupları ve askerleri ile Semerkant'ta yaşayan âlimler, şeyhler, tabipler, hattatlar, müneccimler, satranç ustaları, çalgıcılar ve nakkaşlarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

İbrahim Müteferrika eserin basım sebebini, öncelikle tarih ilminin faydalarının çokluğuyla ve tarih bilindiğinde devletin sürekli, halkın zengin, hazinenin dolu, memleketin mamur, askerin kuvvetli ve düşmanın mağlup olacağı şeklinde açıklamış, böylece kendi devrindeki gelişmelere göndermelerde bulunmuştur. Müteferrika'ya göre, "Timur-ı mağrûr-ı sâhib-i şerr ü şürûr"un haberleri her ne kadar hüzün, esef ve hayret verici olsa da bunu okuyan her kesimden Osmanlı kıyas yoluyla kendi devletindeki nimetlerin farkına vararak dua ederler.

تاريخ تيمور كوركان نظمى زاده افندى

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذى يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد ذى الطول لا اله الا هو العزيز الحميد
لا مذل لمن والاه ولا معز لمن عاداه سبحانه وتعالى من ملك له الحكم والامر تبارك
الله رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد المصطفى والرسول
المجتبى صاحب اللواء المعقود والحوض المورود وعلى آله واصحابه اركان الاسلام
واصحاب اليقين ثم التابعين لهم باحسان الى يوم الدين اما بعد فن تاريخ ارباب
حل وعقد واصحاب جد وجهده قانون نامه ماحضر وحسر لمدان تدبير امور
ومتكفلان احوال جمهوره دستور العمل معتبر اولوب وفن تحصيلنده طالب
واستخبارنده راغب اولانار جهد قليل ايله خبر كثيره نائل وصغر سن ايله مقام
مشيخته واصل اولدوغى بلا اشتباه هدر بناء عليه اعجب اخبار واعظم آثار تيمور
بلا ظهوريله احوال يدر كه اقبال دنيا ايله اقطار ارضه استيلا واهلاك حرث و
نسله اجترا ايدوب ظهوريله نيجه طوايف عظمى وعشاير وقبايل مالايحصى
منعدم وهزاران بلاد وسواد وقرى ومزارع معمور منهدم اولمغين تفصيل حالن
بيان اول عهده قريب فضلاى متقدمين وفصحاى سابقيندن عجمى لقب حنفى
مذهب دمشق مولود سنى معتقد احمد بن عبد الله بن عربشاه لغت عربيه ايله
تصنيف واب وتاب فصاحته جامع ووزن شعر وسجع ونثر ايله خوش ادا
برتأليف

٢

برتأليف دلارا ايدوب حقا كه بلاغت بديعه سنه نسبة لسان فصحا عليل
وترتيب وتعبيرينه نظر اقلام منشيان كليل اولوب يادكار ارباب سخن
وتحفه اصحاب فن ايكن بوندن اقدم بيك يوز اون تاريخنده بعضى اصحاب
مسموع الكلام موجب الاحترامدن رفيق لازمة الاجابه صديق ماحية الخطايه
يعنى تاريخ مذكورده والى بغداد دار السداد وزير جهان آرا مشير مشترى را
آصف محترم صاحب السيف والقلم الوزير على پاشا حضرتلرينك معتمد
مسلكى وامين تحملات مسبوكارى اشهر اسماء سيد الانبياء عليه افضل
التحايا ايله مسما تأليف مرقوماتى تركى يه ترجمه سن بو فقير قليلة البضاعه
كثيرة الاضاعه مرتضى الشهير بنظمى زاده يه اشارت ايتمكين اگرچه عدم
اهليت معلوم واسباب بسط وانبساط معدوم اولدوغى ظاهر در فاما بهر
حال تلك ويوميدن جهده جست وجو اولنوب ترجمه اولنمشيدى لكن بر مقدار
لغت عربيه وفارسيه ايله ملمع واشعار عربيه وقوافى غريبه ايله مسجع اولوب
عامه يه فهمى عسير وهر كسه استفاده سى غير يسير اولمغين اشبو سال
فرخنده فالده يعنى بيك يوز اوتوز بر تاريخنده والى بغداد دار السلام وزير مكرم
مشير مفخم زين الوزراء السلطانيه اسوة الوكلاء الخاقانيه حاتم شعار
نظام الملك خورشيد اشتهار الوزير الحاجى اسمعيل پاشا حضرتلرينك نسخه
مذكوره منظور عين عنايت وعبارتى مسموع سمع رأفتلرى اولدقده ترجمه
مذكورهنك عبارتى تكلفات لغات وتصلفات سجع واستعارات ومجازات ايله
منعقد اولوب هر كس مطالعه سندن مستفيد ومستمع فهمنه قريب اولمغله
اولمقوله تكلفاتدن خالى بر تصنيف جديد دخى اولورسه مقبولة الطبايع
مطلوبة الجامع اولور ايدى ديو ترجمه جديده يه راغب اولمغله اداى مراسم

06 TARİH-İ MISIR

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ MISRI'L-CEDÎD li-SÜHEYLÎ EFENDİ, TARİH-İ MISRI'L-KADÎM li-SÜHEYLÎ EFENDİ.

YAZAR/ ÇEVİREN: Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethüdâ

BASIM TARİHİ: 1 Zilhicce 1142/17 Haziran 1730

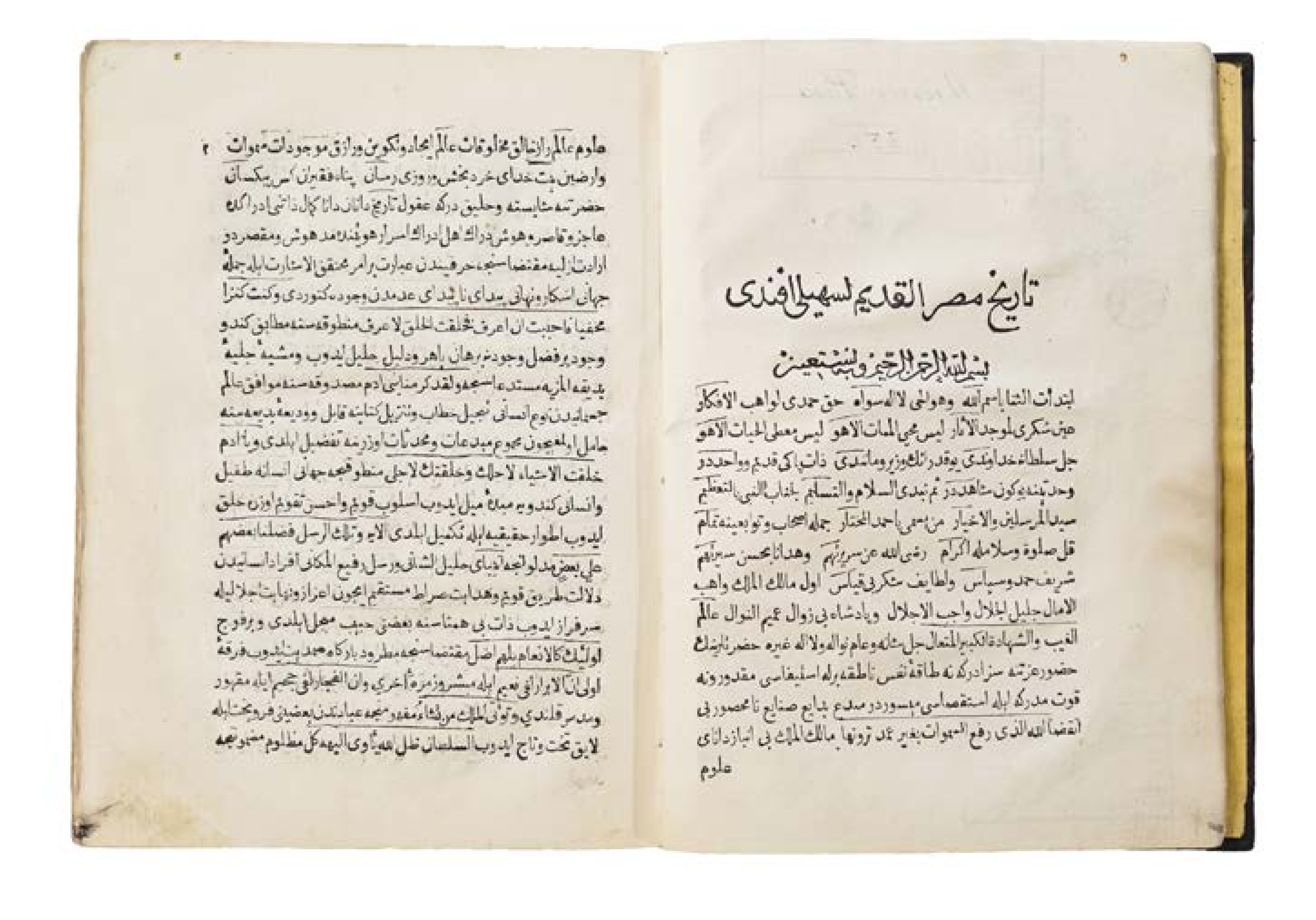
BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş.

HARİTA: Mısır ve civarı haritası

MUHTEVA: Mısır Beylerbeyliği Divân kâtiplerinden Süheylî'nin eserindeki esas kaynağı, İbn Zünbül nisbesiyle tanınan Mısırlı saray müneccimi ve tarihçisi Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali bin Nûriddîn Ahmed er-Remmâl el-Mahallî'nin (ö. 960/1553'den sonra), Fethu Mısr ev ahzihâ mine'l-Cerâkise alâ yedi's-Sultân Selîm veya Gazevâtü's-Sultân Selîm Hân ma´a Kansu el-Gavrî sultânü Mısr ve a´mâlihâ adlarını taşıyan eseridir. Memlük Sultanı Kansu Gavrî'nin 30 Mayıs 1515'de Şam'a hareketinden itibaren gelişen olayların ve Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından fethinin daha çok anlatıldığı üç bölümlük eserde, sefer yılından itibaren Osmanlı-Memlük ilişkileri, sebepleriyle birlikte Mercidâbık ve Ridâniye Savaşları, 1517'deki fetih ve Mısır'ın Osmanlı idaresindeki durumu, Veziriâzam Damat İbrahim Paşa'nın Mısır'da yaptığı düzenlemeler ile istikrarın sürdürüldüğü Süleyman Paşa, Davut Paşa ve Ali Paşa'nın vazife yılları 1628'e kadar anlatılmaktadır. Genel olarak Hz. Âdem'in yaradılışından ve Nuh Tufanı'ndan itibaren Memlük Devleti'nin sona erişine kadar Mısır tarihini kapsar. İbrahim Müteferrika'nın da belirttiği gibi Süheylî vakaları çağdaşlarından aktarmaktadır ve Tarih-i Mısr-ı Cedîd, Tarih-i Mısr-ı Kadîm'in zeyli makamındadır. Birkaç nüshanın ayrı ayrı ciltlendiği de görülmüştür.

تاريخ مصر القديم لسهيلي افندي

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

07 GÜLŞEN-İ HULEFÂ

ÖZGÜN ADI: GÜLŞEN-İ HULEFÂ li-NAZMÎ-ZÂDE EFENDİ

YAZAR: Nazmîzâde Hüseyin Murtaza bin Ali (ö.1134?/1721-1722)

BASIM TARİHİ: 1 Safer 1143/ 16 Ağustos 1730

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 5 kuruş.

MUHTEVA: Giriş kısmında 745 sonrası İslam tarihinin kısaca aktarıldığı Gülşen-i Hulefâ'da, Abbasîler devrinden itibaren Bağdat şehrinin kuruluşu, halifeleri/ idarecileri, çerâkise hükümetleri ve Hülâgu'nun şehri zabtı anlatılmaktadır. Kanunî'nin Bağdat'ı ilk fethiyle ilgili bilgilerden sonra asıl ayrıntılar Sultan IV. Murad'ın şehri 1638'de yeniden fethiyle beraber artmaktadır. Eyaletin valisi olan Ömer Paşa'nın isteği üzerine kaleme alınan Gülşen-i Hulefâ'da, Bağdat'ta ve yakın çevresinde gelişen hadiseler, imar ve inşa faaliyetleri, iktisadi ve askerî durumla ilgili gelişmeler Bağdat valileri izlenerek kaydedilmiştir. Sultan II. Ahmed'in tahta çıkışı ve daha sonra Bağdat valiliğine getirilen Hasan Paşa'nın 1704-1718'deki görev yıllarıyla ilgili bilgilerle eser tamamlanmaktadır. İlk fetihden Sultan IV. Murad'ın devrine kadar geçen süreçte bazı valilerin tayin ve azil tarihleri belirtilmemiştir. Nazmîzâde'nin özellikle şahidi olduğu hadiselere dair notları, döneme ait kaynakların yetersizliği sebebiyle çok kıymetlidir. Zeyli de bulunan Gülşen-i Hulefâ, konusu ve bilgileri itibariyle Osmanlı devrindeki Bağdat ve çevresi tarihi için önemli bir kaynak eserdir.

گلشن خلفا النظمی زاده افندی

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

08 GRAMMAIRE TURQUE

ÖZGÜN ADI: GRAMMAIRE TURQUE OU MÉTHODE COURTE & FACILE POUR APPRENDRE LA LANGUE TURQUE, AVEC UN RECUEIL DES NOMS, DES VERBES, & DES MANIÈRES DE PARLER LES PLUS NÉCESSAIRES À SÇAVOIR, AVEC PLUSİEURS DIALOGUES FAMILIERS.

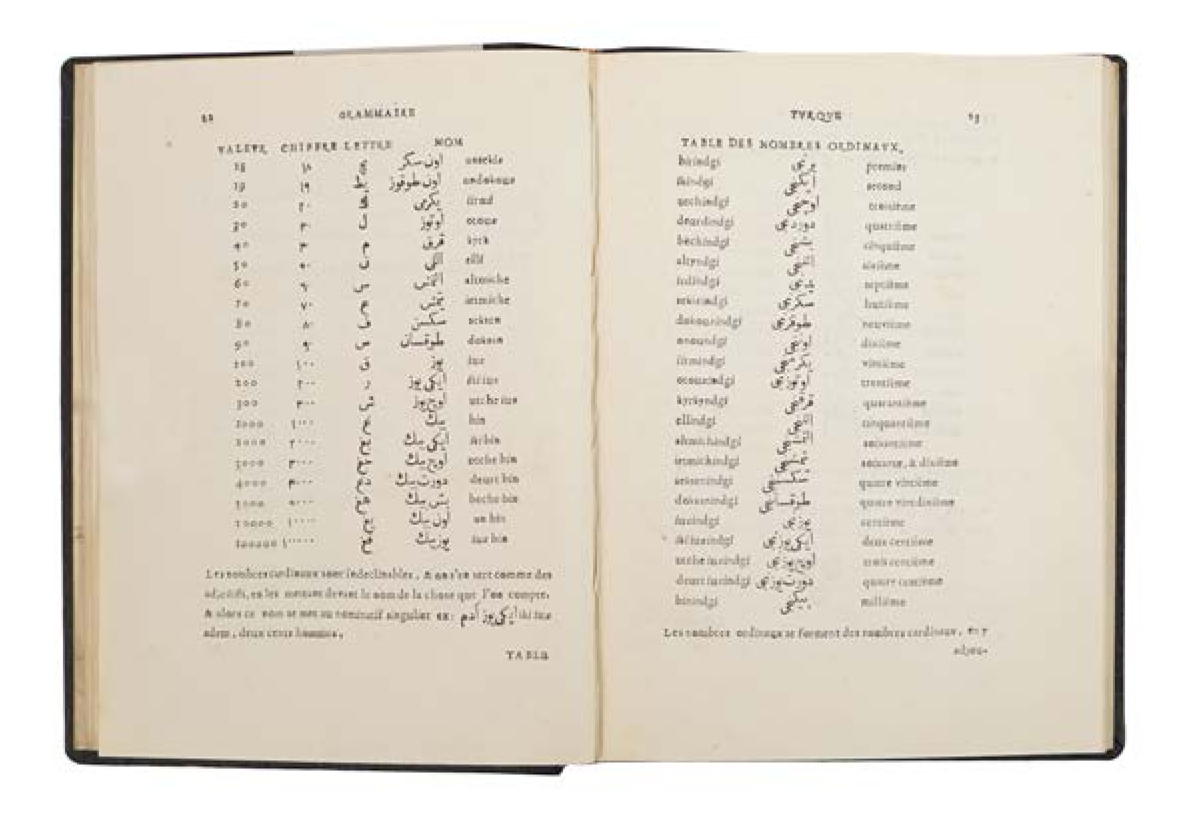
YAZAR: Jean-Baptiste Daniel Holdermann (ö. 1730)

BASIM TARİHİ: 1730

BASKI ADEDİ: 1000

İLK SATIŞ FİYATI: 3 kuruş, toptan 2.5 kuruş

MUHTEVA: Türkçe-Fransızca sarf kitabıdır. Galata Saint-Benoit misyonunda çalışan bir Cizvit papazı olan Holdermann, İstanbul'da bulunmuş ve gramerinin basım işinin bitmesinden kısa bir süre önce yine burada vefat etmiştir. Çalışmasını, Doğu dilleri öğrenimi görülen Paris'deki

GRAMMAIRE

VALEUR CHIFFRE LETTRE NOM

TURQUE

TABLE DES NOMBRES ORDINAUX.

Collège de Louis-le-Grand'daki dil oğlanları, diğer bir tarifle geleceğin çevirmenleri için 1726'da kaleme almıştı. Tam bir tercüman/ drogaman grameridir. Meninski'nin 1680'de basılan ünlü sözlüğünden de yararlanıldığı belirtilen Grammaire Turque'ün, özellikle Paris'teki ve İstanbul'daki dil oğlanları okulları için yazılan yazma sözlüklerin varlığı dolayısıyla ilk Fransızca-Türkçe veya Türkçe-Fransızca sözlük olarak ifade edilmesi doğru değildir. İbrahim Müteferrika'nın yayımladığı eser Holdermann'ın Jean-Raymond Delaria ile birlikte yeniden gözden geçirdiği, yazarın vefatı dolayısla Paul Eremia'nın nezaretinde ve kendisinin de katkıda bulunduğu hâlidir. Basımda yazar isminin yer almaması, cizvit papazı olan Holdermann'ın inancından ve eserin ithafiyeli olmasından kaynaklanan bir tercihtir. Eserin basımına destek veren ve birtakım yardımlarda bulunan İstanbul'daki Fransa Elçisi Marquis de Villeneuve, basımın ardından hemen 200 nüshanın alınmasına da aracılık etmiştir. Eser özel sayfa ve metinlerle birlikte Fransa'nın devlet nazırı/ başvekili Kardinal André-Hercule de Fleury'e ithaf edilmiştir. Harflerin Yona/ Jonas tarafından hazırlandığını Holdermann'ın açıkladığı Grammaire Turque, İbrahim'in ilk ve son Latin harfleriyle basımı tamamlanan neşriyatıdır. Türkçeyi az zamanda öğretmek ve konuşmaya başlatmak amacıyla hazırlanan kitap, açık ifadeleri dolayısıyla önemli bir başarı temin etmiştir.

Grammaire Turque'ün önsözünde kitabın Türkiye'ye gelen ve Türkçe öğrenmek isteyen "frenkler" (Batı Avrupalı) için hazırlandığı belirtilir. Sayfada üç sütun olarak düzenlenen çalışmada, Türkçe kelimenin Osmanlı harfleriyle yazılışı ortada, Fransızca karşılığı sağda ve Latin harfleriyle yazılışı soldadır. Yedi bölümden oluşan çalışmada 1. bölüm imla, 2. bölüm isimler ve soy isimler, 3. bölüm fiiller, 4. bölüm konuşmanın diğer bölümleri, 5. bölüm sentaks, 6. bölüm isimlerin ve fiillerin derlenmesi, bilinmesi, en gerekli konuşma yöntemleri, 7. bölüm de karşılıklı konuşma başlıklıdır. Türkçenin daha kolay öğrenilmesi amacıyla kitabın son bölümünde yer verilen karşılıklı konuşma örnekleri, devrin İstanbul ağzını aktarması dolayısıyla önemlidir.

09 USÛLÜ'L-HİKEM FÎ NİZÂMİ'L-ÜMEM

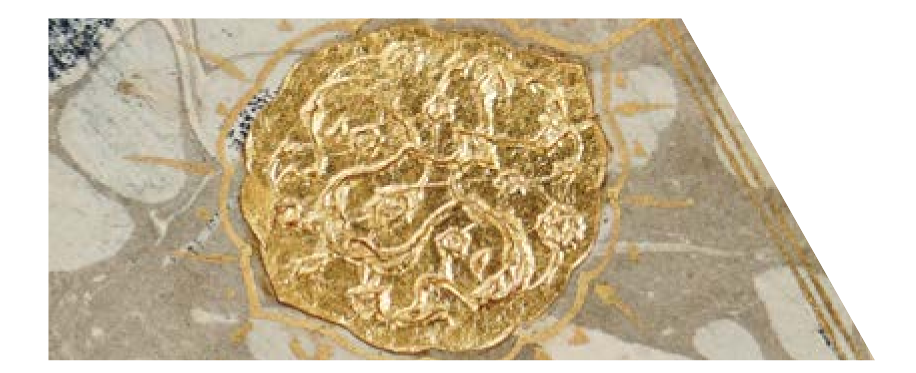
YAZAR: İbrahim Müteferrika (ö. 1160/ 1747)

BASIM TARİHİ: Evâsıt-ı Şaban 1144/ 8-17 Şubat 1732

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 1 kuruş

MUHTEVA: Eserini yeni padişah Sultan I. Mahmud'a (1730-1754) ithaf eden Basmacı İbrahim, öncelikli amacının Avrupalıların gelişme ve galibiyetleri ile "ahâlî-i İslâm"daki aksine gidişin sebeplerine cevap aramak olduğunu belirtir. Giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan Usûlü'l-hikem'in kaleme alınışında, 1730 Patrona İsyanı sonrasında İbrahim Müteferrika'nın bu "fitne" üzerine düşünceleri de etken olmuştur. İbrahim Müteferrika'nın diplomatik görevleri ve yakınında bulunduğu devlet adamlarıyla ilişkileri dolayısıyla oluşan birikimini ve incelediği çeşitli kitaplardan edindiği bilgilerini özlü bir şekilde Usûlü'l-hikem'e aktardığı görülmektedir. Askerî ve siyasi konuların ağırlıklı olduğu kitapçıkta, devlet ve topluma dair Doğu ve Batı'daki örneklere alıntılarla birlikte yer verilirken, coğrafya ve tarih bilgisinin devlet adamları için ne derece gerekli olduğu da vurgulanmaktadır. Müteferrika İbrahim, asıl meramını "fâ'ide" ve "tenbîh" gibi başlıkların ardından ve maddeler halinde aktarır. Usûlü'l-hikem'deki en belirgin mesaj, Avrupalıların yeni taktikleri ve bunlara karşılık Osmanlı Devleti'nin alması gereken önlemlerdir. Özellikle askerî düzenlemelerin gerekliliği tekraren hatırlatılır. Yeni düzen olarak karşılanması mümkün olan Nizâm-ı cedîd teriminin de yer verildiği Usûlü'l-hikem, yenileşme literatürünün en önemli örnekleri arasındadır.yöntemleri, 7. bölüm de karşılıklı konuşma başlıklıdır. Türkçenin daha kolay öğrenilmesi amacıyla kitabın son bölümünde yer verilen karşılıklı konuşma örnekleri, devrin İstanbul ağzını aktarması dolayısıyla önemlidir.

اصول الحكم في نظام الامم
بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

10 FÜYÛZÂT-I MIKNATISIYYE

YAZAR: İbrahim Müteferrika (ö. 1160/ 1747)

BASIM TARİHİ: 1 Ramazan 1144/ 27 Şubat 1732

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 1 kuruş

ŞEKİL: 1 çift sayfa pusula çizimleri

MUHTEVA: Füyûzât-ı Mıknatısıyye, mıknatıstaşı ve pusulaya dair temel bilgileri, mıknatıs özelliklerine dayanarak ülkelerin enlem ve boylamlarının nasıl belirlenebileceğini aktaran çeviri ve derleme yoluyla meydana getirilmiş bir kitapçıktır. Basmacı İbrahim, bu özet çeviriye esas olan kitapçığın 1721'de Leipzig'de basıldığını bildirmiştir. Niyazi Berkes bu eserin William Whiston'ın The Longitude and Latitude Found by the Inclinatory or Dipping Needle (London 1721) adlı çalışması olabileceğini belirtmiştir. Kitapçıkta, pusula iğnesinin sapma ve eğim açılarına dayanarak coğrafi enlem ve boylam belirlenmesi açıklanmaktadır. İbrahim Müteferrika'nın amacı da mıknatısın özelliklerinden yararlanılması ve dolayısıyla gemici ve benzeri kişilerin hatadan kaçındırılması idi. Kısaltılarak yapılan çeviride maksat ve anlamı ifade eden ibareler tercih edilmiştir.

Mıknatıstaşı ve pusulanın bulunuşuyla ilgili tarihî anekdotlar, bunların özellikleri ve faydaları, kitapçığa nasıl ulaşıldığı ve niçin çevirildiği, mıknatıstaşının demiri çekmesinin ve kutuplara yönelmesinin sebepleri, ibrenin çeşitleri, enlem ve boylam bilgileri, arzın manyetik alanı Füyûzât-ı Mıknatısıyye'nin belli başlı konuları arasındadır. Eser, boylam belirleme konusunda Batı'da yapılan çalışmaların Osmanlılara duyurulması ve aktarılması bakımından önemlidir.

فيوضات مقناطيسيه

بعد تقديم البسملة • والحمدلة • والتصلية • والترضية
وولاء الدعاء • لسلطاننا المعظم • خليفة الله على بريته •
وتعميم الثناء • لوكلائه • ووزرائه وانصاره • واعوانه
وجميع خلقه • اولى الالباب • معارف انتسابه • خفى اولميه كه
جناب خداى متعال • لم يزل • ولا يزال • حضرتلرينك
ايات باهرهٔ نامحصون • والطاف • عميمهٔ مالانهايه لرندن • مجرد
منافع عباد ايچون احسان وعنايت بيورلمش نعمتلرندن
بری • سنك مقناطيسدركه • اهالئ اسلاميه • قبله نما
ودرياى بى پايانه توغل ايدن ارباب كشتى يه رهبر • ورهنما
اولوب • جمهور حكماى پيشين وپسين • كمال سعى ودقت
ايله • برسنك ايكن سنك حقيقتى اوزن كنهنى فهم وادراكده

وكيفيت

11 CİHÂNNÜMÂ

ÖZGÜN ADI: KİTÂB-I CİHÂNNÜMÂ li-KÂTİB ÇELEBİ

YAZAR: Kâtib Çelebi (ö. 1067/ 1657)

BASIM TARİHİ: 10 Muharrem 1145/ 3 Temmuz 1732

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 30 kuruş, ciltli ve tezhibli 44 kuruş

HARİTA-ŞEKİL-CEDVEL: 27 harita, 13 şekil, 40 levha

MUHTEVA: İki telifi bulunan ve ilki Rumeli Cihânnümâ'sı olarak anılan Kâtib Çelebi'nin ünlü eserinin ikinci telifidir. İbrahim Müteferrika, Şeyhülislam Dâmâdzâde Ebu'l-hayr Ahmed Efendi'nin coğrafyanın devlet adamlarına bu kitabın ne derece gerekli olduğundan söz edip bir nüshasını vererek basımını teşvik ettiğini belirtir. Cihânnümâ'yı, coğrafya, hendese, hey'et ve kozmografyaya dair yeni bilgiler ilavesiyle, Kâtib Çelebi'nin Van eyaleti civarında bıraktığı memleket tasvirlerini Anadolu'da Üsküdar sahillerine kadar getirerek, onun harita ve şekillerini tamamlayıp yenileriyle birlikte yayımlamıştır. Müteferrika Matbaası'nın en görkemli ve önemli kitabının Cihânnümâ olduğu kabul edilir. Batılı eserlerden yararlanılan ikinci telif Cihânnümâ'da, kıta bölümlemesine göre (Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Macellenika/ Avustralya ve Kutuplar) ve Doğu'dan Batı'ya doğru yapılan tasnif ile Japonya adalarından itibaren coğrafi bilgiler sıralanmaktadır. Bu yeni tarz hem Doğu hem de Batı'daki coğrafya eserlerindeki bölümlemeden farklıdır. Kâtib Çelebi'nin basıma da esas olan Cihânnümâ müsveddesi Van eyaleti civarında kalmıştı. Basmacı İbrahim buradan itibaren Cihânnümâ'yı Ebubekir bin Behrâm ed-Dımeşkî'nin Cihânnümâ zeylinden aktarmış ve metin tertibi yer yer karışmıştır. Müteferrika, Kâtib Çelebi'nin eserinden ayrıldığı noktalar da tesbit edilmektedir. İbrahim Müteferrika'nın ilave metinlerdeki diğer bir kaynağı da Gürcistan'ı ve civarını keşfe memur Mimar Hunbaracı Mehmed Ağa'nın keşif kâğıtlarıdır. Kendi ilavelerini (tezyilü't-tâbi/ yayımcının ilavesi) girişiyle kaydeden İbrahim Efendi, son ilave notunda, Cihânnümâ'yı Uzakdoğu'dan başlayarak Anadolu'da Üsküdar kıyılarına kadar getirdiğini, ikinci ciltte ise İstanbul'dan başlayarak Avrupa, Afrika ve Amerika kıtalarının yer alacağını ve böylece eserin bir dünya coğrafyası şekline kavuşacağını belirtmektedir. Müteferrika İbrahim'in Cihânnümâ neşrindeki konumu günümüz kelimeleriyle editörlük ve redaktörlüktür. Örneğin, Kâtib Çelebi'nin harekelediği ecnebî yer ve şahıs adlarını harekesiz aktarmış, müellifin "nâdirdir" kelimesini "yokdur"a çevirmiş, kısaca imlayı tashih ve müsveddedeki sahhları metne dahil etmiştir. 698 sahifelik tüm Cihânnümâ göz önüne alındığında yaklaşık 325 sayfanın Basmacı İbrahim Efendi tarafından yapılan ilave metinlerden oluştuğu tespit edilmektedir. Harita ve şekilleriyle birlikte eserin baskısı birkaç yıl sürmüştür.

خط استوا
سيام كورفزي
قامبايا
جزيرهٔ كلابه
جزيرهٔ قورنوس
جزيرهٔ ناصوق
سونده
جزاير

جزایر ملوکه
جزیرهٔ سلیش
سلیش
کلوره
سولایه
ترالته
سوله
بورو
مدناو
جزیرهٔ مدناو
حلولو
دورانه

12 TAKVÎMÜ'T TEVÂRÎH

ÖZGÜN ADI: TAKVÎMÜ'T-TEVÂRÎH li-KÂTİB ÇELEBİ

YAZAR: Kâtib Çelebi (ö. 1067/ 1657)

BASIM TARİHİ: 1 Muharrem 1146/ 14 Haziran 1733

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 5 kuruş

ŞEKİL: 1 çift sayfa pusula çizimleri

MUHTEVA: Kâtib Çelebi'nin Arapça Fezleke olarak tanınan eserinin kronolojik cedvelidir. 1058/ 1648'e kadar getirilen eserin aynı yılda iki ayda temize çekildiğini belirten müellif, eserini Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye sunmuştu. Takvîm'de Hz. Âdem'den söz konusu tarihe kadar yıl itibariyle savaşlar, fetihler, önemli kişilerin vefat tarihleri ve benzeri temel vakalar sıralanmaktadır. Osmanlılardaki ilk kronolojik eser olarak değerlendirilir. Kâtib Çelebi, Hz. Âdem'den Hicret-i Nebevî'ye kadar gelişen olayların tespitinde tarihçilerin ihtilaf içinde olduklarını özellikle belirtmişti. Türkî, Kıbtî, İskenderî, Fârisî, Celâlî ve Hicrî tarihlere de yer verilen ve üç "levha"dan oluşan Takvîmü't-tevârîh'in ilk levhası "vekāyi´-i ulûf-ı sâlife ez-târîh-i âlem" başlıklıdır ve 8 cedvelde âlemin yaradılışından Hz. Peygamber'in hicretine kadar geçtiği hesaplanan 6216 yılın önemli olayları kısa bilgilerle aktarılmaktadır. "Vekāyi´-i â[lâ]f-ı sâbi´ ez-târîh-i âlem" isimle ikinci levhada, Hicret'in ilk yılından 1648'e kadar meydana gelen hadiseler 11 cedvelde kaydedilmiştir. "Salâtîn-i âlem ve mülûk-i Benî Âdem" unvanlı üçüncü levha ise 12 cedveldir. Burada İslam'dan önceki 25 hükümetin kuruluş ve yıkılış tarihleriyle hükümdarlarının sayısı, ilk dört halifeden Osmanlılara kadar halifeler, İslam devletleriyle ilgili bilgiler, Osman Gazi'den (1281-1326) Sultan IV. Mehmed'e (1648-1687) kadar padişahlar, veziriazamlar, şeyhülislamlar, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, padişah hocaları, nakibüleşraflar, İstanbul kadıları, Mısır valileri, kapudân-ı deryâlar ve yeniçeri ağaları isimleri ve görev tarihleriyle belirtilmektedir. Takvîmü't-tevârîh devletlerin gerileme sebepleriyle ilgili kısa bir değerlendirme ile tamamlanır.

Kâtib Çelebi'nin gözetiminde istinsah edilen cedvellerin kaldırılmış olduğu nüshayı basım için esas aldığını belirten İbrahim Müteferrika, derkenar ve haşiyelerindeki minhiyâtı metne dâhil etmiş, kimi cedvelleri de 1734'e kadar uzatmıştır. Müteferrika, birçok zeyli bulunan Takvîmü't-tevârîh'in bazı zeyllerini ve kendi zeylini de esere ilave etmiştir.

تقويم التواريخ لكاتب چلبی

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

13 TARİH-İ NAÎMÂ

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ NA´ÎMÂ [RAVZATÜ'L-HÜSEYN fî HULÂSATİ AHBÂRİ'L-HÂFIKEYN] I-II

YAZAR: Vekayinüvis Naîmâ Mustafa Efendi (ö. 1128/ 1716)

BASIM TARİHİ: I. cilt: Evâsıt-ı Muharrem 1147/ 13-22 Haziran 1734; II. cilt: Evâsıt-ı Cumâde'l-ûlâ 1147/ 9-18 Ekim 1734

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 30-35 kuruş

MUHTEVA: Basılan ilk Osmanlı tarihidir. 1000-1070/ 1591-1660 tarihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Ayrıca Edirne Vak´ası'na dair bir risale de ilave edilmiştir. Çok geniş bir kaynak yelpazesi bulunan Tarih-i Naîmâ, renkli ve canlı tasvirleri, sanatkâr bir romancı edası taşıyan inşa tarzı, olayların içyüzünü karşılaştırmalı olarak aktaran ayrıntıları, zamanına göre oldukça sade ancak nükteli ve imalı ifadesi sebebiyle rağbet ve ilgiyi sürekli muhafaza eden Osmanlı tarihi kitabıdır. Vekayinüvis Naîmâ Efendi tumturaklı ve ağır bir üsluptan özellikle kaçınıldığını ifade etmektedir.

İbrahim Müteferrika, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın (ö. 1758) emri üzerine ve Feyzullah Efendi Vak´ası olarak da anılan hadiseyle ilgili risaleyle birlikte, Tarih-i Naîmâ'yı iki cilt halinde yayımlamıştır. Ayrı bir eser olarak kaleme alınan Edirne Vak´ası Risalesi naşir tarafından ikinci cildin sonuna konulmuştur. Müteferrika, Naîmâ'nın mukaddimesinden de yararlanarak kaleme aldığı önsözde siyaset, devlet ve millet kavramlarıyla ilgili daha kesin fikirler dile getirmektedir.

الجلد الثاني من تاريخ نعيما
بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

14 TARİH-İ RÂŞİD

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ RÂŞİD EFENDİ, I-II-III

YAZAR: Vekayinüvis Râşid Mehmed Efendi (ö. 1148/ 1735)

BASIM TARİHİ: 1 Zilhicce 1153/ 17 Şubat 1741

İLK SATIŞ FİYATI: 30 kuruş, ciltli ve cedvelli 40 kuruş (Tarih-i Çelebizâde Âsım ile birlikte)

MUHTEVA: 18 Şubat 1715'de vekayinüvis tayin olunan Mehmed Râşid, önce Sultan III. Ahmed'in cülusundan itibaren vakaların zaptına memur edilmiş, ancak 1717'de Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın talebi üzerine Vekayinüvis Naîmâ'nın bıraktığı 1660 yılından 1703'e kadar olan devredeki hadiseleri kaleme almış ve daha sonra 1722'ye kadar gelişen vakaları aktarmıştır. Tarih-i Râşid'in ilk cildi 1660-Eylül 1703 vakalarını ihtiva etmektedir. Şairliğiyle de tanınan Mehmed Râşid'in Naîmâ'ya nazaran daha ağır bir üslup ile telif ettiği eserde, vekayinüvis tayin olunduğu 1715'den itibaren kaleme aldığı notlar oldukça kıymetlidir. Diğer vekayinüvis tarihlerinde olduğu gibi Tarih-i Râşid'de de aynen veya mealen aktarılan bir takım resmî evrak (sefâret takrîrleri, nâme-i hümâyûn sûretleri vb.) eserin başvuru vasfını kuvvetlendirmektedir. İbrahim Müteferrika eseri küçük boyuttaki bazı ilave ve tashihlerle beraber yayımlamıştır.

المجلد الثاني من تاريخ راشد افندي
بسم الله الرحمن الرحيم

15 TARİH-İ ÇELEBİZÂDE ÂSIM

ÖZGÜN ADI: TARİH-İ ÇELEBİZÂDE EFENDİ

YAZAR: Vekayinüvis Küçük Çelebizâde Âsım İsmail Efendi (ö. 1173/ 1760)

BASIM TARİHİ: 1 Zilhicce 1153/ 17 Şubat 1741

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 30 kuruş. Ciltli ve cedvellisi 40 kuruş (Tarih-i Râşid ile birlikte)

MUHTEVA: 28 Ramazan 1135/ 2 Temmuz 1723'de vekayinüvis tayin edilen Küçük Çelebizâde Âsım, Râşid Efendi'nin bıraktığı yerden başlayarak 8 Zilkade 1134-3 Muharrem 1142/ 20 Ağustos 1722-29 Temmuz 1729 tarihleri arasındaki vakaları kaleme almıştır. Tarih-i Küçük Çelebizâde Âsım, Lâle Devri olarak tanınan dönemin kaynak eserleri arasındadır. Bazılarında içinde yer aldığı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın özel toplantılarını, helva sohbetlerini, Çırağan ve Sâdâbâd eğlencelerini aktarırken daha çok devrin ihtişamlı görünüşünü yansıtmıştır. Sade ve açık bir üsluba sahip olan Küçük Çelebizâde, eserinde diğer vekayinüvis tarihlerinde olduğu gibi tarihleriyle birlikte görevlerdeki değişikliklere ve resmî evraklara yer vermektedir. Elçi kabulü, sultan düğünleri ve benzeri törenler hakkındaki bilgiler de bu şekildedir. Nevşehirli sadaretinde gerçekleşen Doğu'daki gelişmelerle birlikte diğer siyasî olaylar sadrazam cephesinden aktarılmıştır. Zeyl-i Târîh-i Râşid olarak da tanınan Tarih-i Küçük Çelebizâde Âsım'ın İbrahim Müteferrika tarafından Tarih-i Râşid'le birlikte yapılan bu ilk neşrinden sonra ikinci baskısı da yine birarada olmuştur.

تاریخ چلبی زاده افندی

بسم الله الرحمن الرحیم

16 AHVÂL-İ GAZEVÂT-I BOSNA

ÖZGÜN ADI: AHVÂL-İ GAZEVÂT DER-DİYÂR-I BOSNA

YAZAR: Kadı Ömer Bosnavî

BASIM TARİHİ: 1 Muharrem 1154/ 19 Mart 1741.

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 1-3 kuruş

MUHTEVA: 1736 seferi sırasında Bosna'ya saldıran Avusturyalılara karşı Bosna valisi ve eski sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın (ö. 1758) gazalarını ve bölgedeki askerî gelişmeleri tasvir eden bir tarihçedir. Bölge sakinlerden olan Novili Kadı Ömer'in şahidi olduğu vakaları çekici ve canlı bir üslupla kaleme aldığı Ahvâl-ı Gazavât-ı Bosna, kronolojik olarak 12 Mayıs/ 10 Haziran 1736-6 Ağustos/ 4 Eylül 1739 tarihleri arasındaki hadiseleri ihtiva eder. Hekimoğlu Ali Paşa'nın Avusturyalılara karşı mücadelesindeki başarı ve kahramanlıkları ile bölge halkının direnişi pek sade cümlelerle aktarılır. 1736-1739 Rusya-Avusturya Seferi'nin Bosna cephesindeki ayrıntıları için birinci elden kaynak eserdir.

Müteferrika İbrahim eserin sonuna ilave ettiği "Hâtime der-beyân-ı keyfiyet-i eyâlet ve ahâlî-i memleket" başlığı altında, Bosna Eyâleti ve halkıyla ilgili son coğrafî ve siyasi bilgileri kaydetmiştir. Ahvâl-ı Gazevât-ı Bosna, daha önce örnekleri görüldüğü üzere, İbrahim Müteferrika'nın bugünün terimleriyle edite ve redakte ederek yayımladığı eserlerdendir.

احوال غزوات در دیار بوسنه
بسم الله الرحمن الرحیم

17 FERHENG-İ ŞU´ÛRÎ

ÖZGÜN ADI: LİSÂNÜ'L-ACEM/ NEVÂLÜ'L-FUDALÂ VE LİSÂNÜ'L-ACEM, I-II

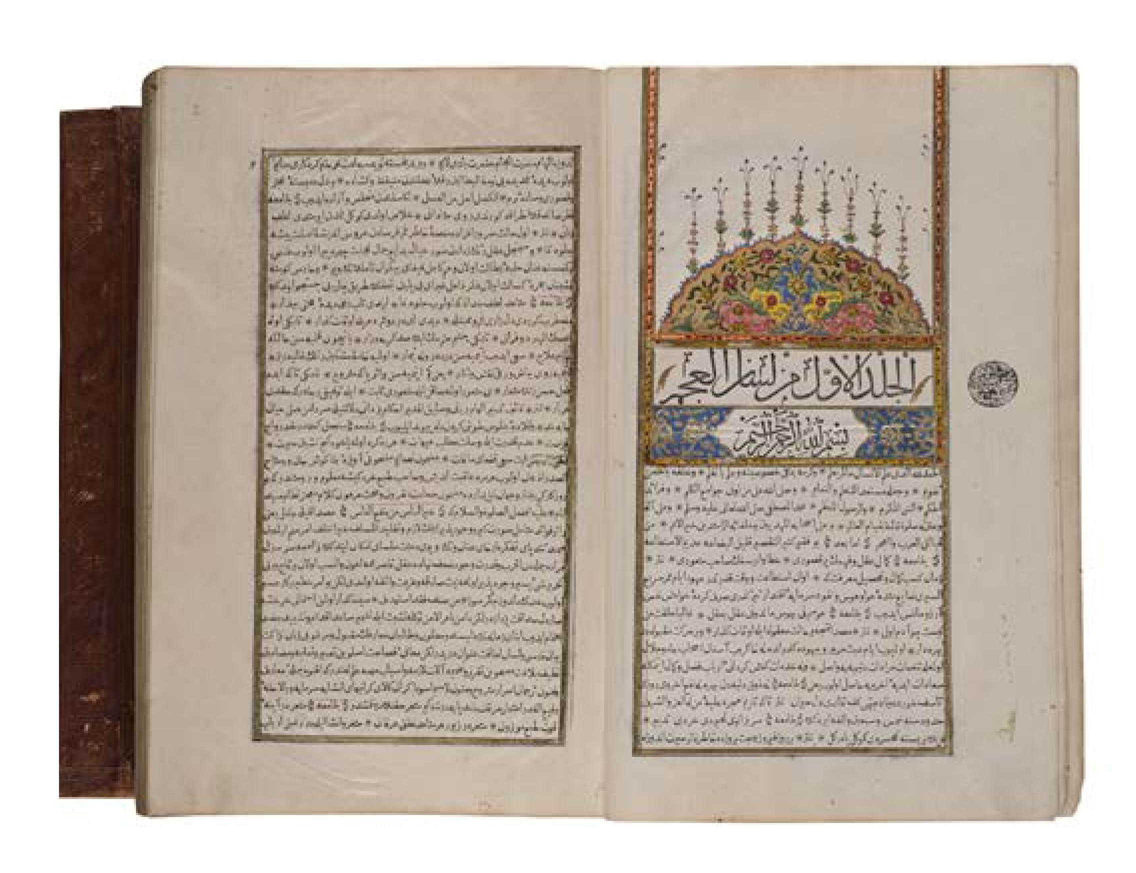
YAZAR: Hasan Şu´ûrî (ö. 1105/ 1693-1694)

BASIM TARİHİ: 1 Şabân 1155/ 1 Ekim 1742

BASKI ADEDİ: 500

İLK SATIŞ FİYATI: 40 kuruş, ciltli ve tezhibli 44 kuruş

MUHTEVA: Lisânü'l-acem sözlüğün adı, ünlendiği isim olan Ferheng-i Şu´ûrî lakabıdır. Eserin her üç adı da İbrahim Müteferrika basımında yer almıştır. 1681'de Halepli Hasan Efendi tarafından telif edilen Ferheng-i Şu´ûrî, kendi harfleriyle basılan ilk Farsça-Türkçe sözlüktür ve muhtevası bakımından en kapsamlı Farsça-Türkçe lügatlerin başında gelmektedir.

بغداد
كوفه

İBRAHİM MÜTEFERRİKA'NIN BASTIĞI HARİTALAR

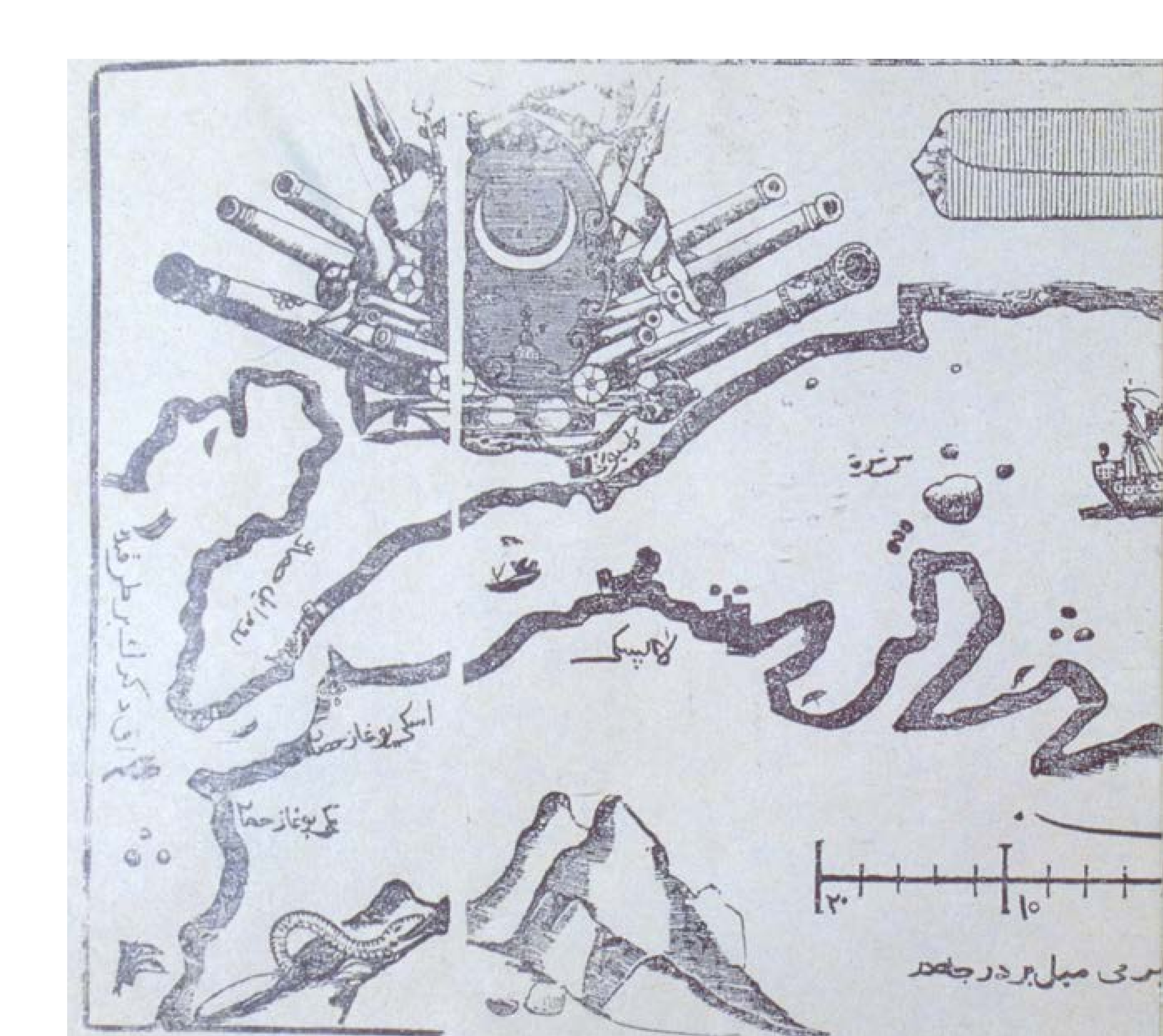
İbrahim Müteferrika matbaayı faaliyete geçirmeden önce 1719'da harita basmaya başlamıştı. Matbaayı kurduktan sonra da harita basmaya devam etti. Bastığı beş harita şunlardır: 1719'da Marmara Denizi Haritası, 1724-1725'te Karadeniz Haritası, 1726-1727'de Osmanlı Ülkeleri ve Asya Haritası, 1729'da İran Haritası ve 1730'da Mısır Haritası.

FİKRET SARICAOĞLU
İstanbul Üniversitesi

01 MARMARA VEYA MARMARA DENİZİ HARİTASI

TARİHİ: 1132 (14 Aralık 1719- 1 Aralık 1720)

MUHTEVA: Şimşir kalıp üzerine kazınmıştır. İlk basma Osmanlı arması olarak kabul edilen işleme de bu haritanın sol üst köşesinde yer alır. Devrin haritalarında yaygın bir şekilde

kullanıldığı gibi gemi, dağ ve balık resimleriyle harita zenginleştirilmiştir. Bu ilk prova baskı haritadaki sadelikler, yer adlarının yazılışında ve haritadaki işaretlemelerde kendisini göstermektedir. Bugüne ulaşan klişeyi ilk Türkçe basma klişesi olarak da tarif etmek mümkündür.

YERİ: Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Deneme baskının yapıldığı kesin olmakla birlikte, haritanın basılmış nüshası tespit edilememiştir. Devlet Matbaası eski klişeleri arasında bulunan klişesi, buranın eski müdürü Zarîf Efendi'nin aracılığıyla İhsan Sungu tarafından ortaya çıkarılmış, haritadan yapılan baskının ¼ oranında küçültülmüş fotoğrafı ve incelemeyle birlikte 1928'de ilk kez tanıtılmıştır. Marmara haritası klişesi 1934'de Abdurrahman Aygün tarafından tekrar duyurulmuştur. Orijinal kalıbından alınarak yapılan yeni bir baskısı ise Turgut Kut ve Fatma Türe'nin hazırladığı çalışmada bulunmaktadır.

02 KARADENİZ HARİTASI

ÖZGÜN ADI: BAHRİYYE-İ BAHR-İ SİYAH

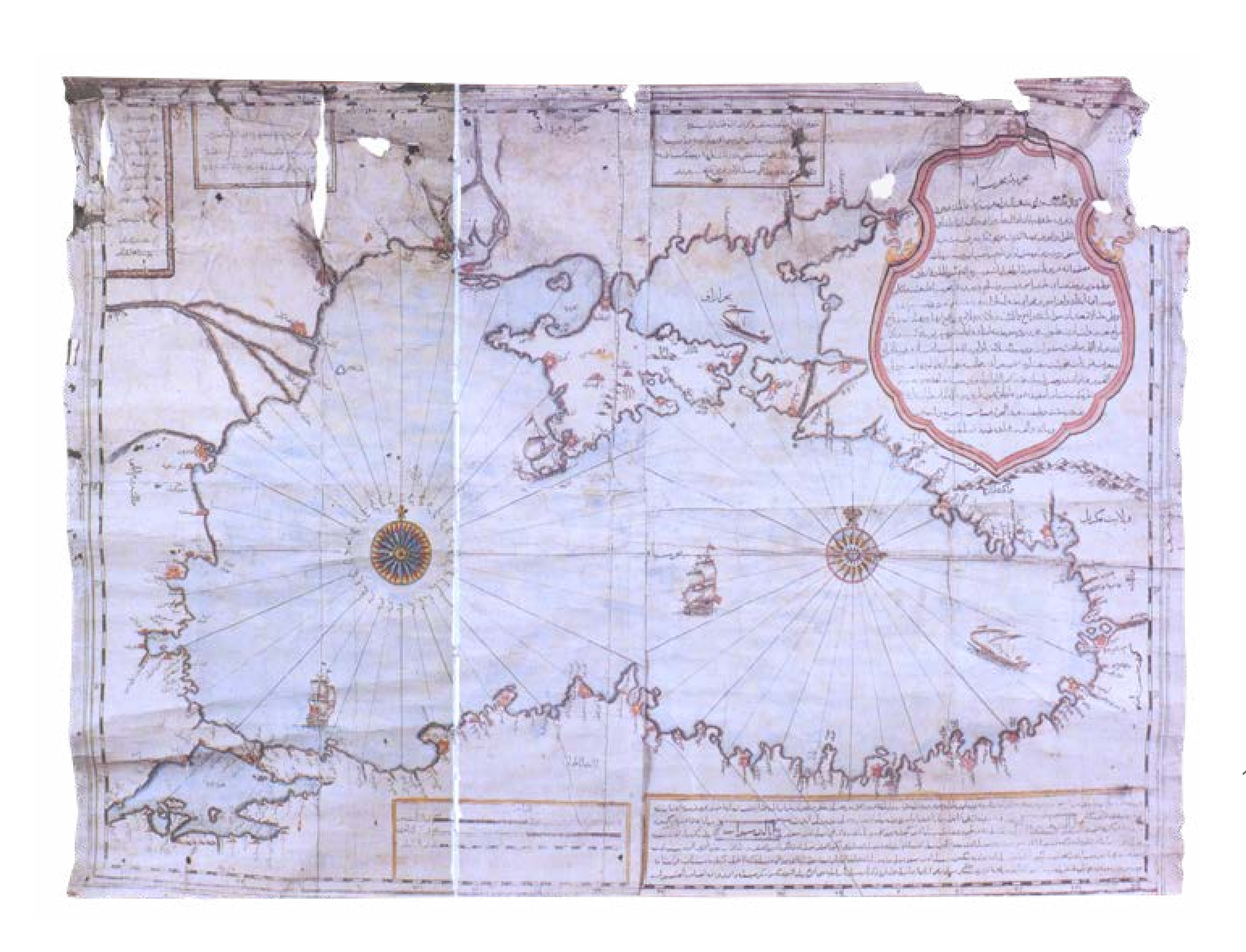
TARİHİ: 1137 (20 Eylül 1724- 19 Eylül 1725)

YERİ: TSMK, Hazine Koleksiyonu, nr. 1817

BOYUTLARI: 65x95 cm.

MUHTEVA: Türkiye'deki bilinen yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Yeşil bez üzerine yapıştırılmış durumda muhafaza edilen Karadeniz haritası sonradan renklendirilmiş ve dört ayrı bakır kalıp üzerine kazınmıştır. Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Harita ölçeklidir ve birtakım minyatürlerle birlikte haritanın sol üst köşesindeki çerçevede, "alâmet-i kılâ', alâmet-i enhâr, alâmet-i sevâhil" gibi renkli işaretlendirmelerin gösterildiği tablo bulunmaktadır. Marmara Denizi haritasının deneme baskı olması, ancak klişesinin bulunabilmesi ve Karadeniz haritasının en az üç nüshasının yerinin bilinmesi dolayısıyla matbaanın ilk ürününü 1137 (1724-1725) baskı yılını taşıyan bu harita olarak belirlemek mümkündür. Daha da önemlisi bu haritanın kitabesinde Basmacı İbrahim Efendi, "ma'rifet-i fenni zât-ı nuhûset-sıfatlarına tahsîs eden muhâlifîne rağmen" haritayı bastığını söylemektedir. Buradaki zikredilen fen bilimlerini ancak kendilerinin bildiğini ileri süren muhaliflerin kimler olduğu belirsizdir.

Karadeniz haritasında sağ alttaki çerçeve içinde, "Eyâlet-i Trabzon, Eyâlet Sivas" başlıkları altında mil ölçümüyle yerleşim yerleri ve benzeri coğrafi mevkiler arasındaki mesafeler yazılmıştır. Çürümüş veya silinmiş olduğundan okunamayan yerler de bulunmaktadır. Yine "alâmet-i kılâ'" gibi işaretlendirmeler ve üç türlü mil ile ölçek verilmiştir. Gemi çizimleri ve diğer minyatür unsurların renklendirme gibi harita basıldıktan sonra yapıldıkları anlaşılmaktadır. Kalıplarıyla birlikte haritayı 1784'de gören Toderini, Nevşehirli İbrahim Paşa için hazırlandığını ve 1768'de Fransızcaya çevrildiğini söyler.

03 OSMANLI ÜLKELERİ VE ASYA HARİTASI

ÖZGÜN ADI: MEMÂLİK-İ OSMÂNİYYE VE İKLÎM-İ ASYA

TARİHİ: 1139 (29 Ağustos 1726- 18 Ağustos 1727)

YERİ: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Koleksiyonu, nr. 447

BOYUTLARI: 210x150 cm.

MUHTEVA: İbrahim Müteferrika tarafından hazırlanan el yapımı haritadır. Basmacı İbrahim'in yayımladığı İran ve diğer haritalardaki yer adlarıyla ve konumlandırmalarla aynılığı, haritanın yapım yılının 1139 (1726-1727) tarihi olması, çerçeve içinde sıralanan "fihrist-i icmâlî"nin Cihânnümâ neşriyle paralellik göstermesi dolayısıyla haritanın yapımcısı İbrahim Müteferrika'dır. Haritanın basılı nüshasının görüldüğüne dair birtakım rivayetlerle birlikte, basma bir harita olduğu tespit edilememiştir. Harita el sürülemeyecek derecede çürümüştür. İnce ipekli kumaş üzerine işleme olup İstanbul'dan Hindistan sınırlarına kadar uzanan bölgedeki Osmanlı topraklarını ve diğer ülkeleri göstermekte ve birden fazla benzeri bulunmaktadır.

Haritadaki çerçeveli açıklamalar, Osmanlıların Asya'daki eyalet ve teşkilatlarına dair verilmiş toplu bilgileri ihtiva eder. Anadolu eyaletinden itibaren başlanılan anlatımlarda bunlara bağlı sancaklar, daha sonra memleketler ve şehirler sıralanmaktadır. İkinci çerçeveli kitabede Safevî hanedanının egemen olduğu topraklar, onların idari bölümlemesine göre sıralanmıştır. İdari taksimatın memleketlere göre sıralandığı ve fihrist başlığıyla birlikte bunların çerçeve içinde belirtildiği haritada, konum ve mesafeler de kaydedilmektedir. Bu haritanın Johann-Baptiste Homann'ın Neuor Atlas'ındaki benzerinin model alınarak yapıldığını tahmin ediyoruz.

Minyatürlerin yer aldığı haritada, memleket ve bazı eyaletler ayrı ayrı renklendirmelerle sınırlandırılmış, kervan yolları ile konak mesafeleri belirtilmiş, dağlar, nehirler, göller ve benzeri diğer coğrafi konumlar gösterilmiştir. Haritada, Şam'dan Mekke-i Mükerreme'ye çizilen iki yoldan biri için "tarîk-i atîkdir", diğeri için de "tarîk-i cedîddir" şeklindeki tanımlar kullanılmıştır. Harita ilk Osmanlı siyasi ve ekonomik haritası olarak da değerlendirilebilir.

04 İRAN HARİTASI

ÖZGÜN ADI: MEMÂLİK-İ İRAN

TARİHİ: 1142 (1729)

BOYUTLARI: 48x58 cm.

YERİ: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Haritalar Kataloğu, nr. 103a

MUHTEVA: Bu haritanın yazma nüshaları da bulunmaktadır. Sonradan renklendirilmiş ve dört ayrı bakır kalıp üzerine kazınmıştır. Basmacı İbrahim'in asıl kaynağı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Almanca çevirisi de (Nurnberg 1712) mevcut olan Homann'ın Neuer Atlas'ındaki İran haritasıdır. İbrahim Efendi, tercüme ettiğini belirttiği haritayı birtakım ilaveler ve Türkçeye uyarlamalarla birlikte yayımlamıştır. Bu haritanın Müteferrika İbrahim'in Latinceden çevirerek 1 Safer 1142'de (26 Ağustos 1729) neşrini tamamladığı Tarih-i Seyyâh'a ilave edilmek üzere basıldığı düşünülmektedir. İran haritasında çizimi yapılan coğrafya ile İran'ın Afganlılar tarafından işgalinin anlatıldığı Tarih-i Seyyâh'ın muhtevası paraleldir.

ممالك ایران

05 MISIR HARİTASI

ÖZGÜN ADI: İKLÎM-İ MISIR

BOYUTLARI: 212x145 mm. ve 160x100 mm.

TARİHİ: Baskı tarihi kaydedilmemiştir. 1 Zilhicce 1142'de (17 Haziran 1730) neşri tamamlanan Tarih-i Mısır isimli eserin içinde yer almaktadır ve dolayısıyla haritanın basım tarihi de 1142 (1730) yılı olmalıdır.

YERİ: Süheylî Ahmed b. Hemdem'in çevirdiği ve Müteferrika Matbaası'nın 6. ürünü olan Tarih-i Mısrı'l-cedîd ve Tarih-i Mısr-ı Kadîm'in bazı nüshalarının sonunda veya başında yer almaktadır. Tek parça olarak bazı özel koleksiyonlarda da bulunmaktadır.

MUHTEVA: Mısır haritası, İslâm coğrafyacılarının 28 örfî iklîm olarak taksim ve tasnifine uygun bir şekilde İklîm-i Mısır adıyla belirlenen, Mısır ve yakın çevresinin tarif edildiği bölgeyi kapsamaktadır. Johannes Janssonius'un birçok basımı, çevirisi ve tıpkıbasımları olan ünlü eseri Nouvel/ Novus Atlas'ın 1658 baskısı, III. cildindeki Mısır haritası esas alınarak meydana getirildiği tahmin edilir. Bazı çalışmalarda "Hıtta-i Mısrıyye" haritası olarak da adlandırılan çalışmada Basmacı İbrahim geleneğe uygun bir şekilde minyatürvarî resimler kullanmış, gemi ve hayvan figürleri yanında yine pusula çizimlerine yer vermiştir. Piramitlerin "ehrâm dağları" olarak işaretlendiği haritada, bölgenin hayvanlarından deve, at ve timsah resimleri bulunmaktadır. Yolların da gösterildiği Mısır haritasında yerleşim yerlerini, çöl, dağ ve tepeleri göstermek üzere bazı semboller kullanılmıştır.

اقلیم مصر

اسيوط
اخميم

Castor aut Apollo
Pollux alias Hercules
Iordanis flu.
Asinus Bor.
Asinus Aust.
Cancer minor
LEO
CANCER
Canis minor
Circulus

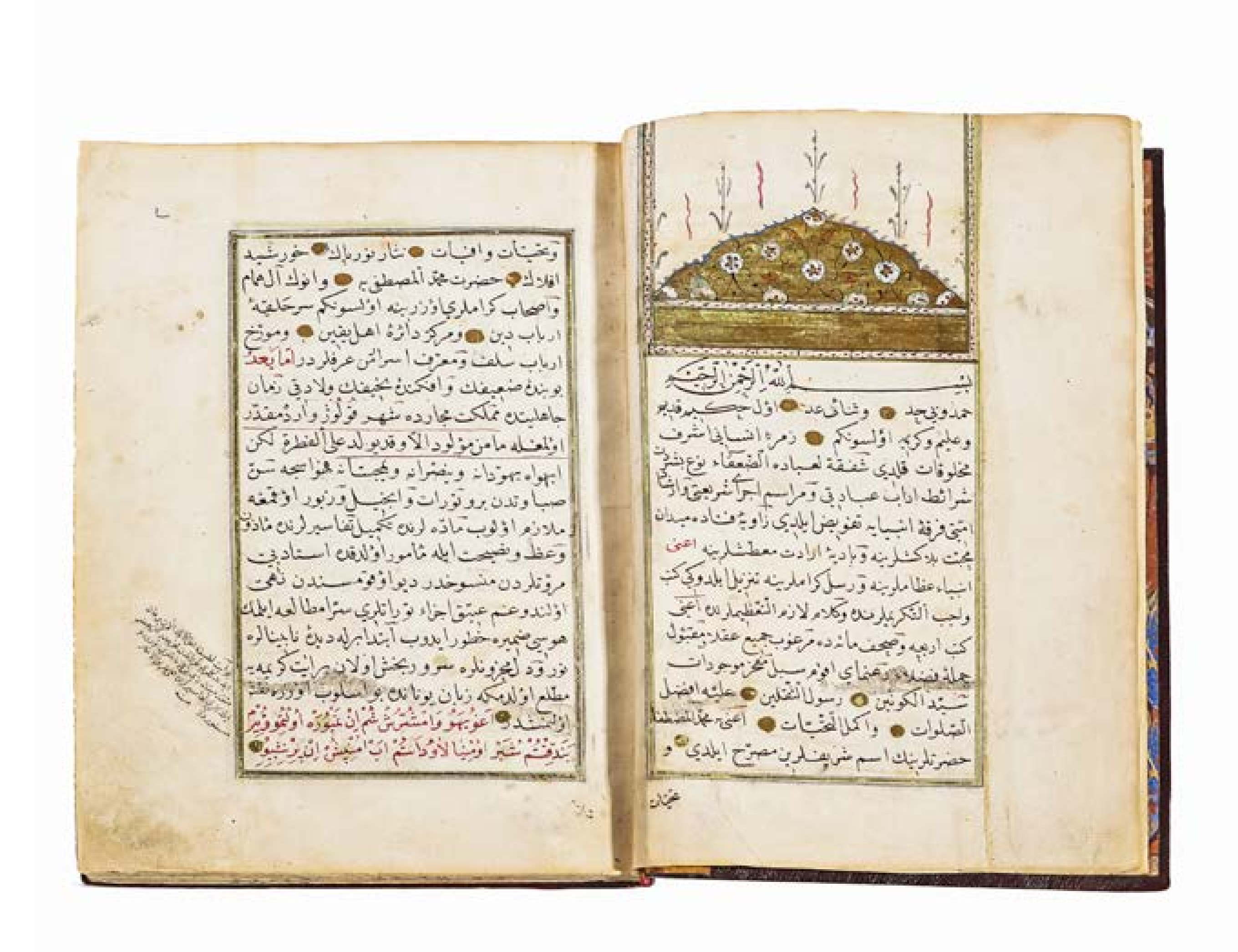

MÜTEFERRİKA'NIN KALEME ALDIĞI ve ÇEVİRDİĞİ ESERLER

ERHAN AFYONCU
Milli Savunma Üniversitesi

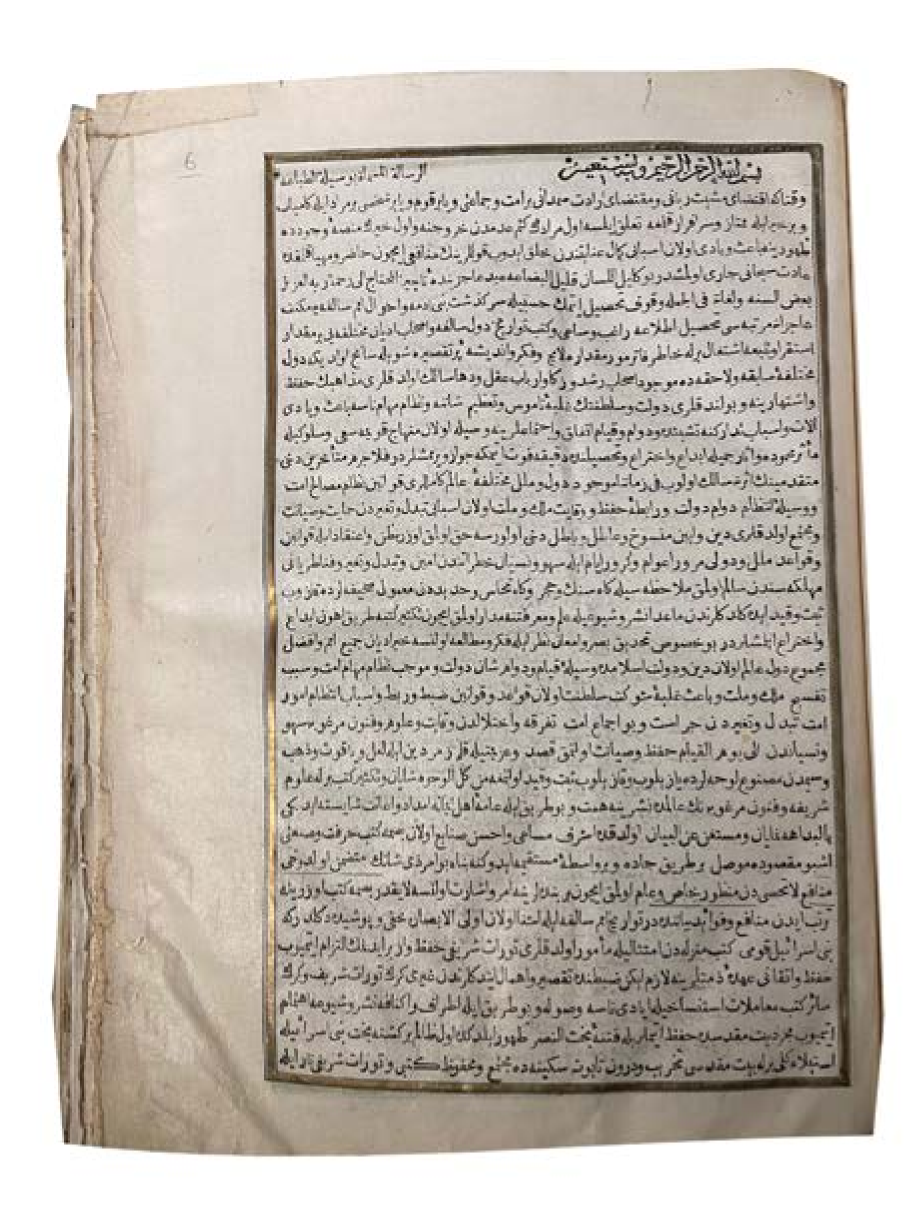
01 RİSÂLE-İ İSLÂMİYYE

İbrahim Müteferrika'nın 1710'da kaleme aldığı ilk eserdir. Müteferrika, Müslüman olmasının sebeplerini, İslamiyet'in son hak din olduğunu ve önceki kutsal kitapların onu nasıl müjdelediğini anlatıp, o dönemdeki Hristiyanlığı ve Kitâb-ı Mukaddes'i eleştirir.

ER-RİSÂLETÜ'L-MÜSEMMÂ Bİ-VESÎLETÜ'T-TIBÂ'A 02

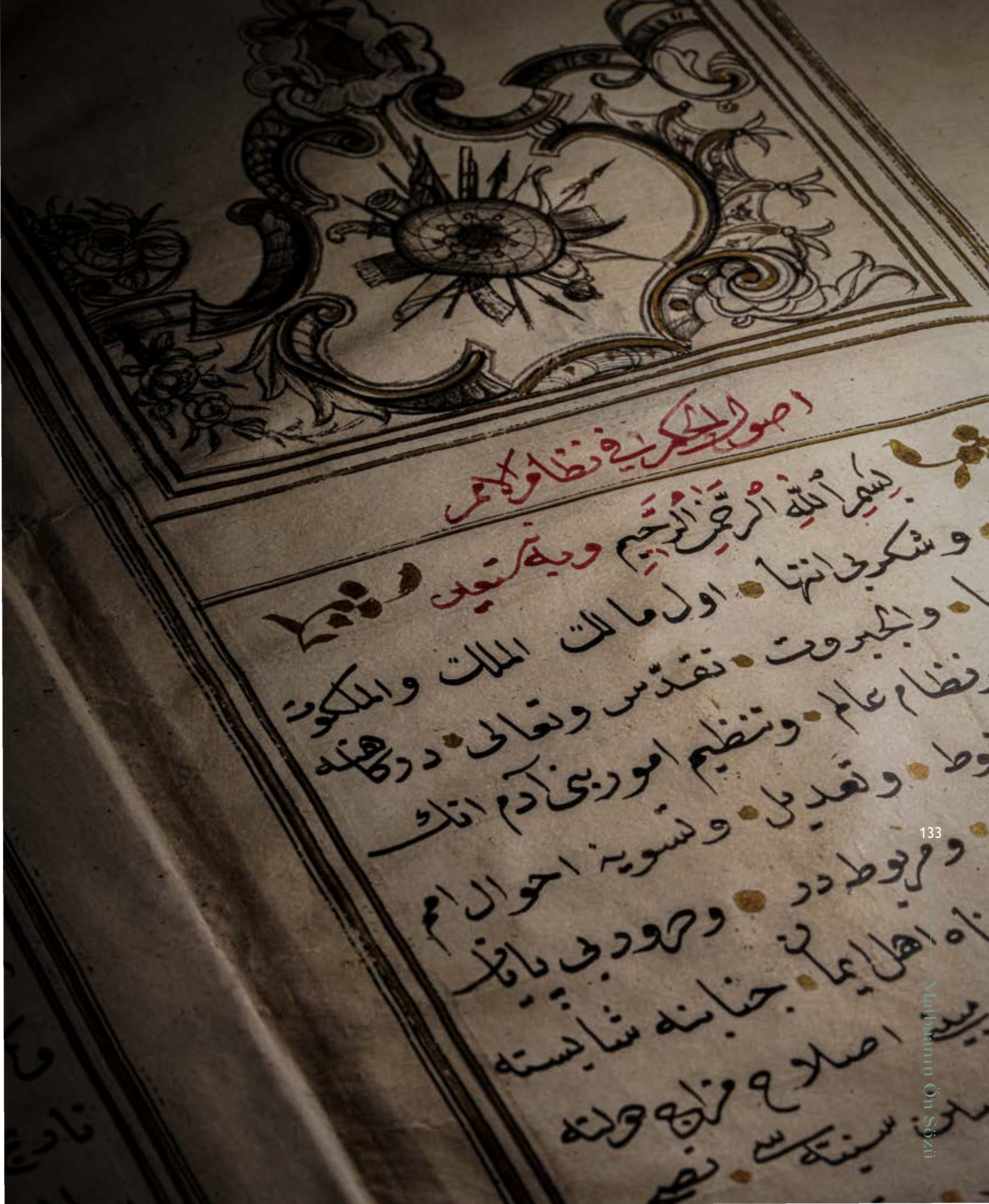
Matbaanın önemi, gerekliliği ve faydası üzerine 1726'da kaleme alınan risale daha sonra matbaanın ilk kitabı olan Vankulu Lugati'nin başında da yayımlanmıştır.

03 USÛLÜ'L-HİKEM FÎ NİZÂMİ'L-ÜMEM

1731'de Sultan I. Mahmud'a sunulan ve Müteferrika Matbaası'nın dokuzuncu kitabı olarak 1732'de yayımlanan eser siyasetnâme türünde bir çalışmadır ve daha çok devlet düzeni ve askerlik sanatıyla ilgilidir.

04 LEHİSTAN SEFARETNÂMESİ

İbrahim Müteferrika'nın 1736'daki Lehistan (Polonya) elçiliği görevi sırasındaki gözlemlerini ihtiva eden elçilik hatıralarıdır.

MECMÛATÜ HEY'ETİ'L-KADÎME VE'L-CEDÎDE (*ATLAS COELESTİS ÇEVİRİSİ*) 05

İbrahim Müteferrika, III. Ahmed'in emri üzerine Andreas Cellarius'un Atlas Coelestis'ini çevirmiştir. 1733'te tamamladığı ve astronomi konusunu tek başına ele alan esere "Mecmûâtü hey'eti'l-kadîme ve'l-cedîde" adını vermiştir.

06 FÜYÛZÂT-I MIKNATISIYYE

Mıknatıstaşı ve pusulaya dair temel bilgileri, mıknatıs özelliklerine dayanarak ülkelerin enlem ve boylamlarının nasıl belirlenebileceğini aktaran çeviri ve derleme yoluyla meydana getirilmiş bir kitapçıktır. Niyazi Berkes bu eserin William Whiston'ın The Longitude and Latitude Found by the Inclinatory or Dipping Needle (London 1721) adlı çalışması olabileceğini söyler. Müteferrika Matbaası'nda basılmıştır.

جانب شرقه میل اوزره بولندوغی تحریر اولنمش و حالا تاریخ
کتابدن بعض ارباب معارفك سعی و اهتماملریله تجربه و امتحان
اولنوب نقطهٔ شمالدن اون بر بچق درجه‌یه قریب غربه میل
ایتدوکی مشاهده اولندی پس غفلت اولنمامق ایچون
شکل بوصله‌ده ابرهٔ مائله دخی بو صورت
اوزره وضع ایله تصویر
اولندی

تم التسوید والطبع بعون الملك الوهاب علی ید الحقیر ابراهیم
من متفرقة کان درکاه عالی المأذون بعمل الطبع بدار الطباعة
العامرة فی البلدة الطیبة قسطنطنیة فی غرة
رمضان الشریف لسنة اربع واربعین
ومائة والف

07 TARİH-İ SEYYÂH

İbrahim Müteferrika, Polonyalı cizvit keşişi Krusińki'nin, İran'ın Afganlılar tarafından işgalini anlatan Lâtince tarihçesini Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın emri üzerine 1729'da Türkçe'ye çevirmiştir. Müteferrika Matbaası'nda basılmıştır.

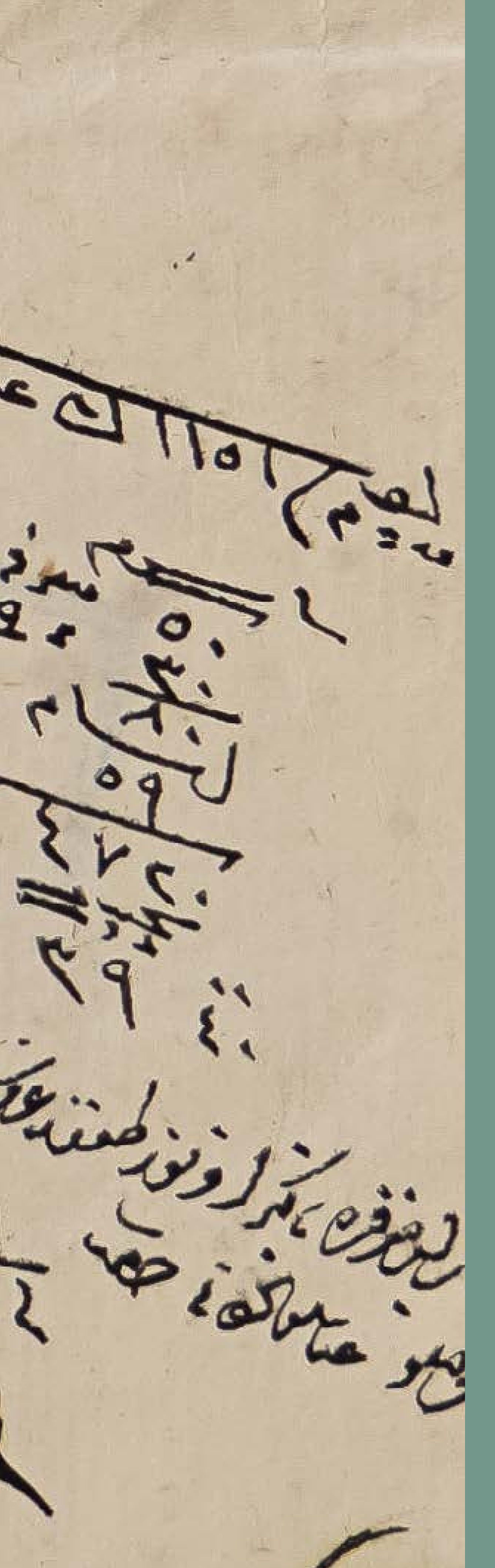
حسینك باكره قیزینی كند وسنه تزوج ایلدی ومیر محمود اهلنه حرم
جوارنده برسرای ویروب انده اسكان ایلدی وكفاف اوزره تعینات
ویردی لكن طشره چقمغه وان وارمغه اذن ویرمدی خاتمه چون بو حقیر
وفقیر سیاح پرقصورك زمین ایرانده خطهٔ واسعهٔ اصفهانده سیره تماشای
وقایع برله مدت مكث واقامتم یكرمی التی سنه یه بالغ اولدی وینه
حوادث غریبه ظهوری وهرج ومرج ملل متنوعه وقوعی ارام وسكونتی
بولیوب كاه میان افغانیانده فتنه وكاه عجمیانده شقاق ونفاق وعصیان
وغمیه وقوعی تقریبله هر یوم تموج دریای حروب وقتال احتمالی دركار
ایدی بو بحر بلا مهلكه سندن بركنار چقمق و بو تهلكهٔ عظیمه گردابندن
ساحل سلامته جان اتمق فكر وملاحظه سی اندیشه سیله سرگردان
وادئ حیرت ایكن اشرف خان جانبندن دردولت علیه یه كوندرلمك
اوزره ایلچی تعیین اولنوب صوب مأمونه سنه عزیمت اتمكله بو بنده دخی
رفاقت و بو فرصتی غنیمت عد ایدوب حمد ائم حمد ابو یله بر تقریب دلفریب
ایله ممالك محروسهٔ دولت علیهٔ عثمانیه یه وصول برله سلامت وراحت
واطمئنان میسر اولدی الحمد لله على كل الحال واليه المرجع والمآل
تمت الترجمة بعون الملك الوهاب فی غرة شهر ذی الحجه سنه احدی
واربعین ومائه والف تمت النسخة الغريبة على ايدی الضعفا المأمورين
بعمل الطبع بدار الطباعة المعمور فی غرة صفر الخير سنه اثنی واربعین
ومائه والف فی البلدة الطيبة قسطنطنيه
صانها الله عن الآفات
والبليه

دولتلو سعادتلو مرحمتلو

عرضحال قوللریدر بو جهتدن که محاربجیلر ...

بعده بیلك نفعته‌ها بو ...

غیتنه ... بیوك ...

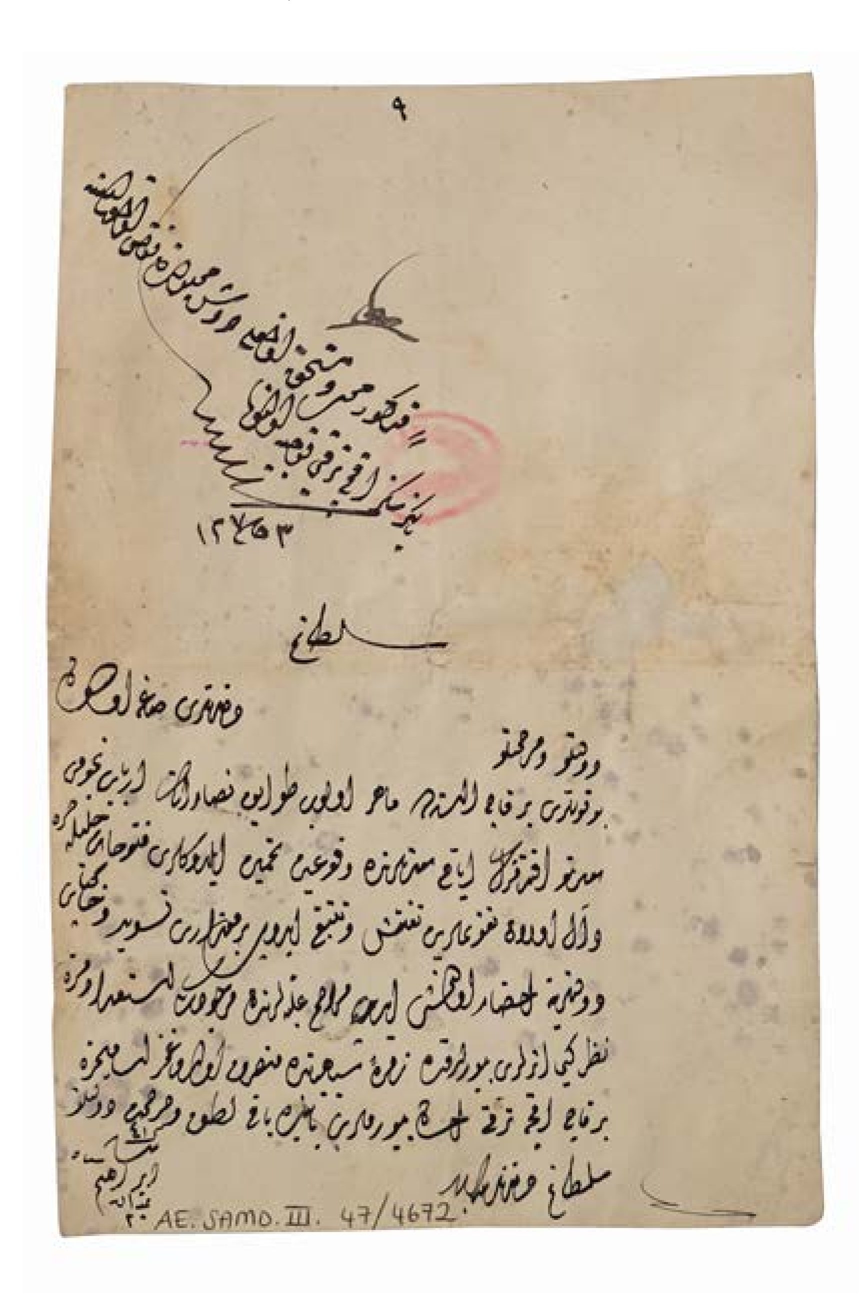
MÜTEFERRİKA HAKKINDA BELGELER

ERHAN AFYONCU
Milli Savunma Üniversitesi

01

Osmanlı hizmetine girdikten sonra İbrahim Müteferrika'dan bahseden şu ana kadar bulunmuş ilk belge. İbrahim Müteferrika'nın 3 Cemâziyelevvel 1127/ 7Mayıs 1715 tarihli dilekçesi.

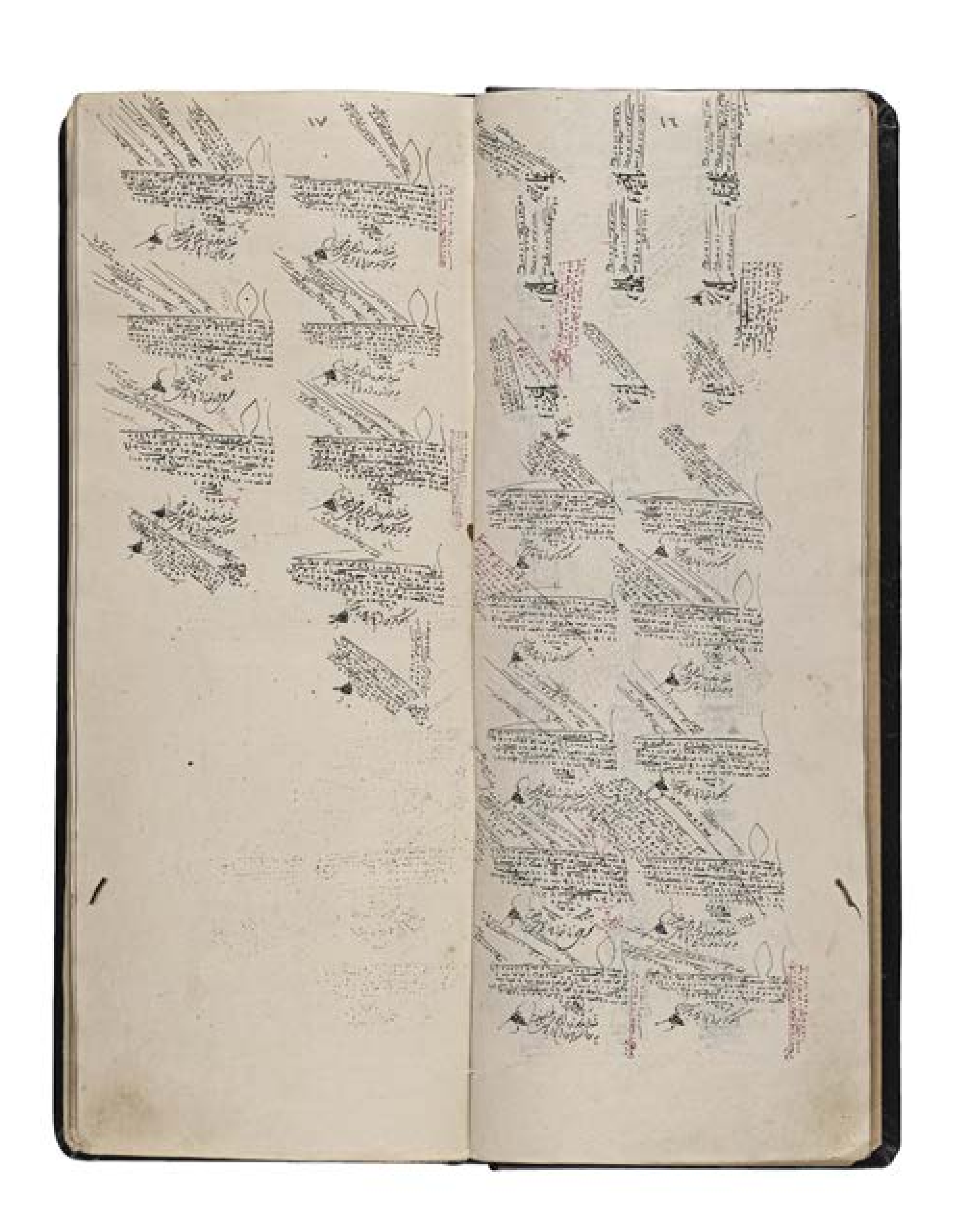
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Ali Emiri-III. Ahmed, nr. 4672)

AE. SAMD. III. 47/4672.

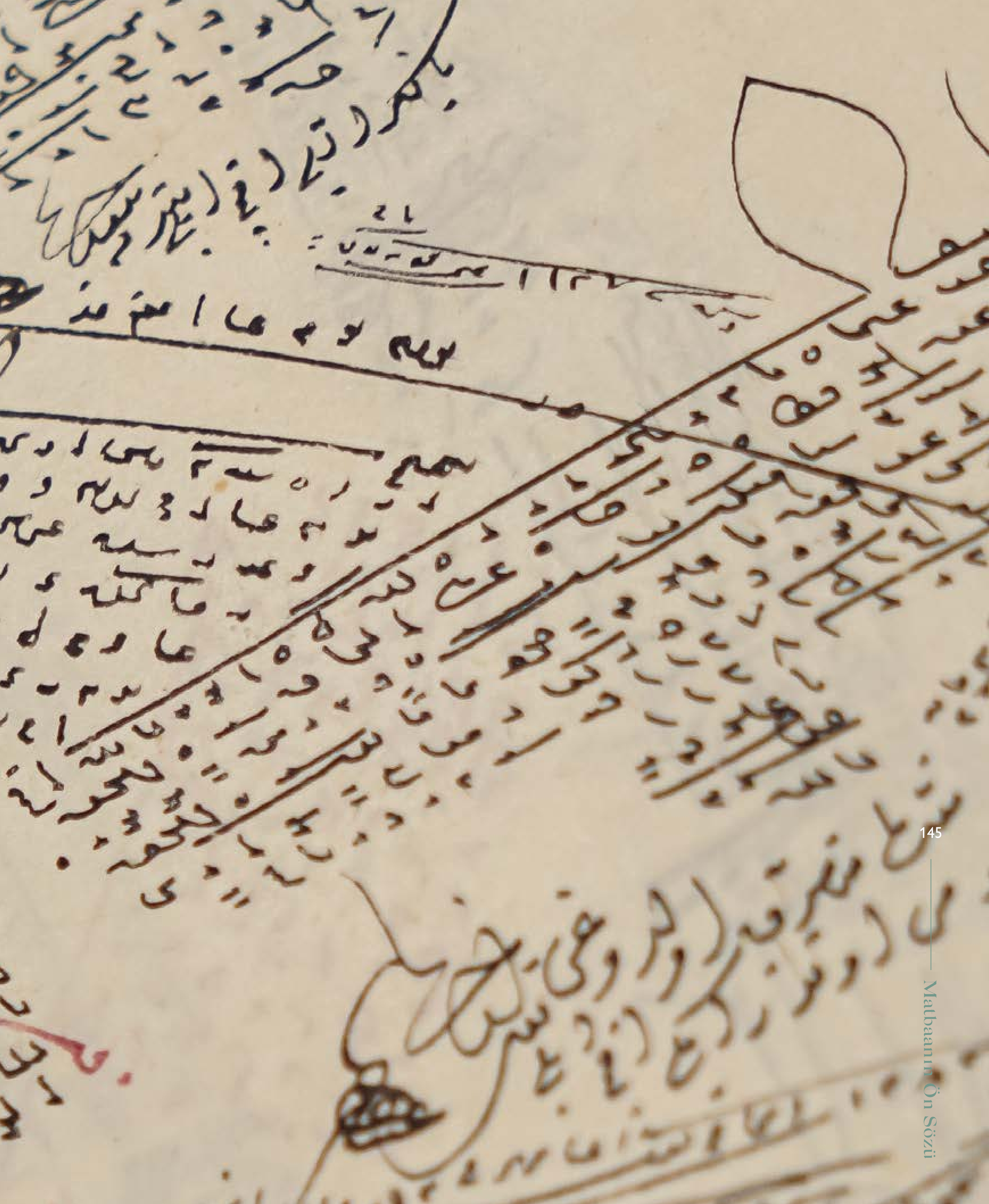
02

Avusturya savaşlarındaki hizmetlerinden dolayı İbrahim Müteferrika'nın 25 Rebiülâhir 1128/ 18 Nisan 1716'da kapıkulu sipahiliğinden dergâh-ı âlî müteferrikalığına tayin edilmesiyle ilgili belge.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci, nr. 3451, s.17)

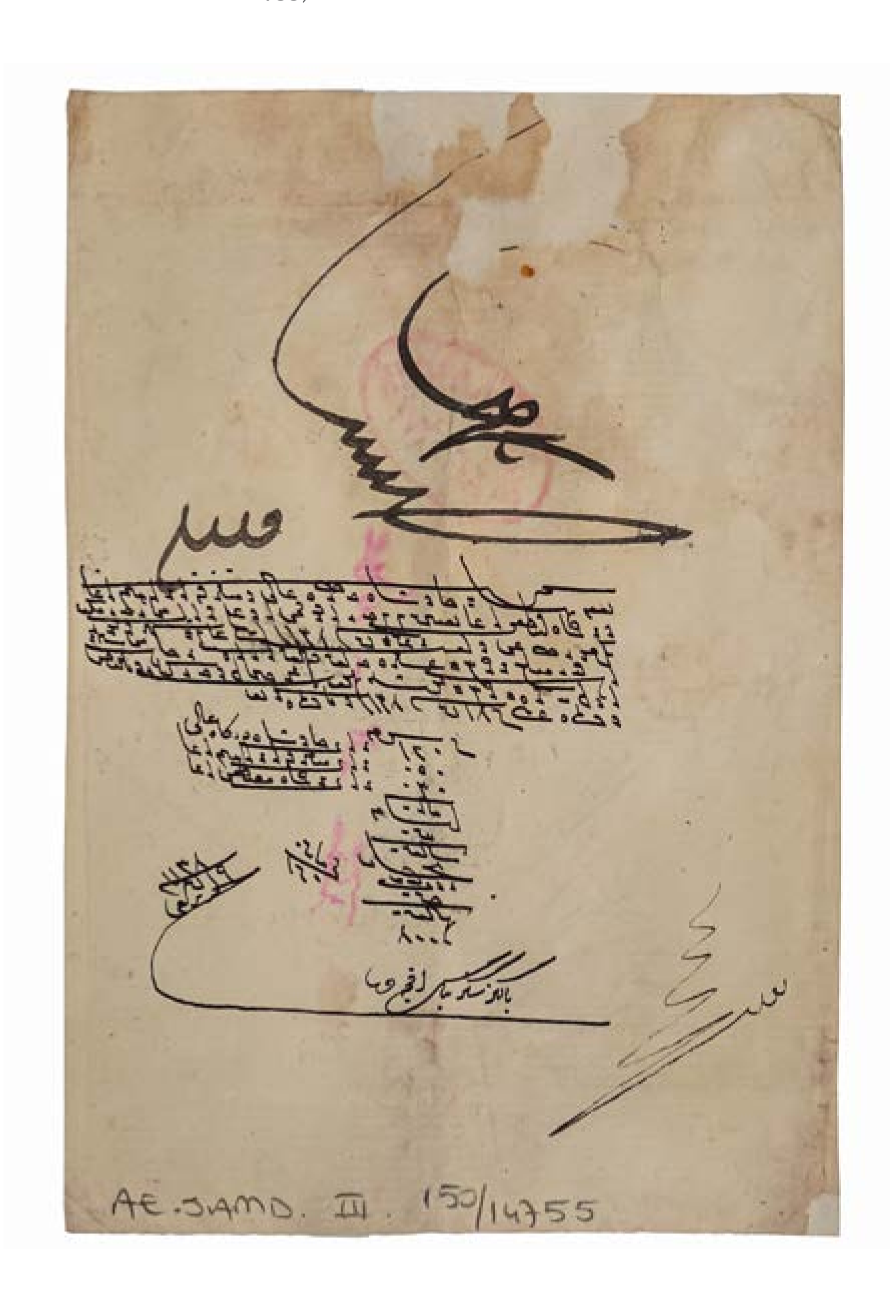

03

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı ülkesine sığınan Macar Kralı II. Ferenc Rákóczy'nin yanında Tekirdağ'da hizmet ettiğini gösteren 19 Ramazan 1138/ 21 Mayıs 1726 tarihli bir belge.

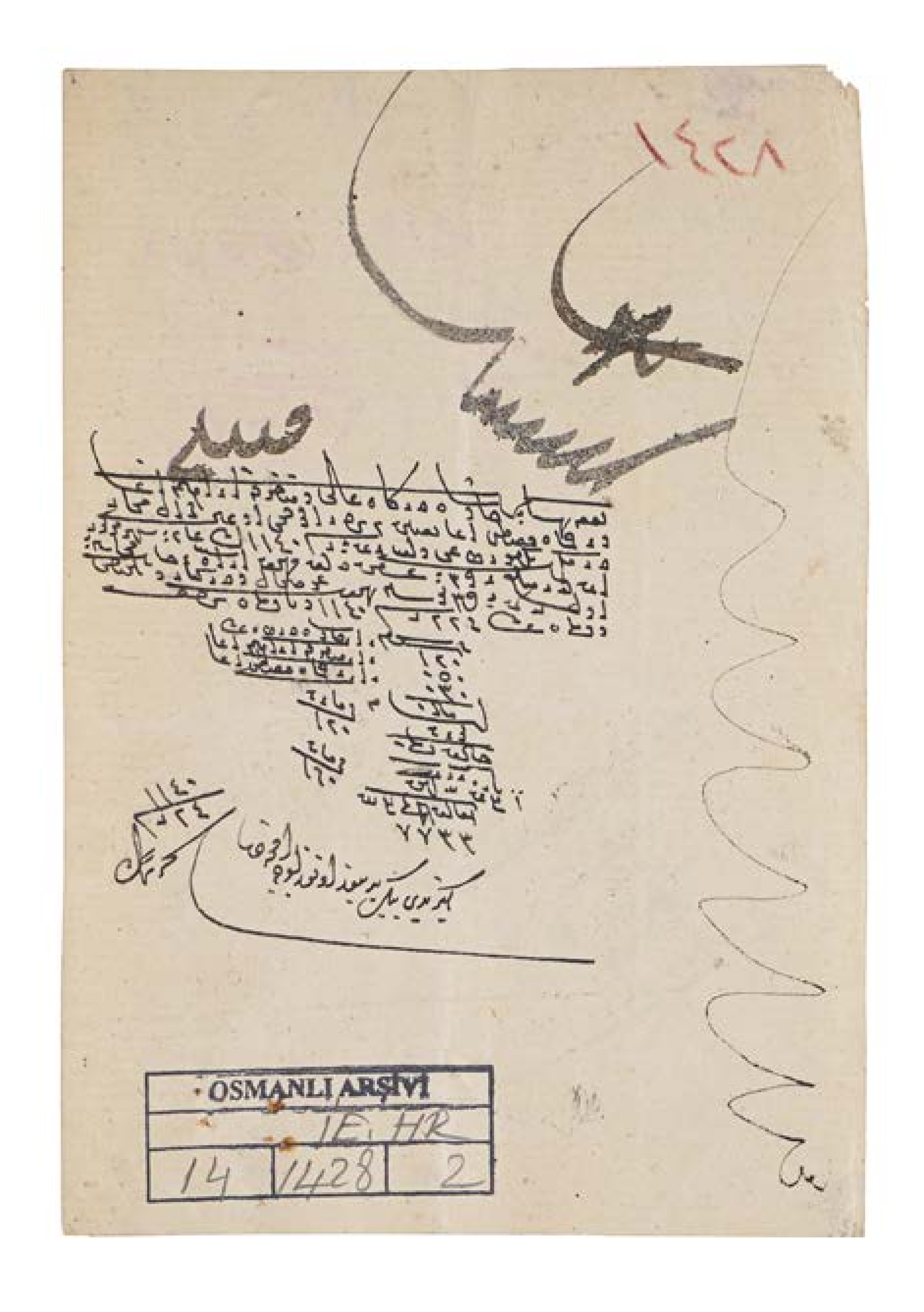
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Ali Emiri-lll. Ahmed, nr. 14.755)

AE.SAMD. III. 150/14755

04

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı ülkesine sığınan Macar Kralı II. Ferenc Rákóczy'nin yanında Tekirdağ'da hizmet ettiğini gösteren 1 Cemâziyelevvel 1140/ 15 Aralık 1727 tarihli belgeler.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, İbnülemin-Hariciye, nr. 1428).

١٤٢٨

OSMANLI ARŞİVİ

İE. HR

14 | 1428 | 2

05

İbrahim Müteferrika'nın Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya sunduğu Vankulu Lugatı'nın basımı için izin-yardım talebini muhtevi ve basma kitapların yararlarını anlatan arzuhali ve sadrazamın buyuruldusu.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, nr. 1665/56-1)

حصوله باعث اوله ذکر اولنان مرامات شان و شوکت دولته دائر اولمغله جمله‌یی متضمن بر دیباجهٔ بلیغه بس

کتبک جمله‌سنده مسطور و موجود بولنمق ایچون مصادر کتبه وضع اولنه

عبد عاجزلری شکرسنه‌دن برو بو امر بدیع و خصوص دشوار الحصولک ظهورینه صرف مقدور و رعاج

وب بحمدالله تم حمداً عنایت باریدن رفیق توفیق برله ایام سعادت انجام اولیای نعمی‌یه مصادفت و محض قوت

ت بولدی انجق بوندن بویله وجوهله محتاج اسعاف و اسعاف و مضطر اعانت و امداد اولدوغم معلوم علم ع

ان اول حصولیله مظهر دعای عالم و عباد الهی شاد و خرم بیوروب توسیع کارخانهٔ فن و تعدد دستگاه و ا

ن قریحهٔ کریمهٔ حضرت ولی‌نعمیدن بو امر عظیم التدارکک تتمیم و تکمیلنه ایرنجه نوبتا ولیده باصلانن کت

طریقیله کمترین بنده‌لری حقنده عنایت و احتیاج و اشتغالدن صیانت و هر حالده امداد و اعانت اصفان

اعدهٔ علیه‌لری مبذول بیورلمق تضرع و نیاز اولنور

مقتضی ادوات و آلات و مهمات صنعتنده ماهر و صنعت بصمه‌ده عارف و جملهٔ بساط مهمه‌یه

ت و بوندن بویله دخی بو کار جسیمده استخدامی لازم و مهم اولمغله حقنده عنایت و عطوفت مبذ

کار ایچون یدینه معافیت و اولادیله معاف و مسلم اولمق اوزره برات شریف عالیشان صدق

ت بنده‌لرینه مساعدهٔ علیه‌لری مبذول بیورلمق شایسته کورلیورایسه بو امر مفیده

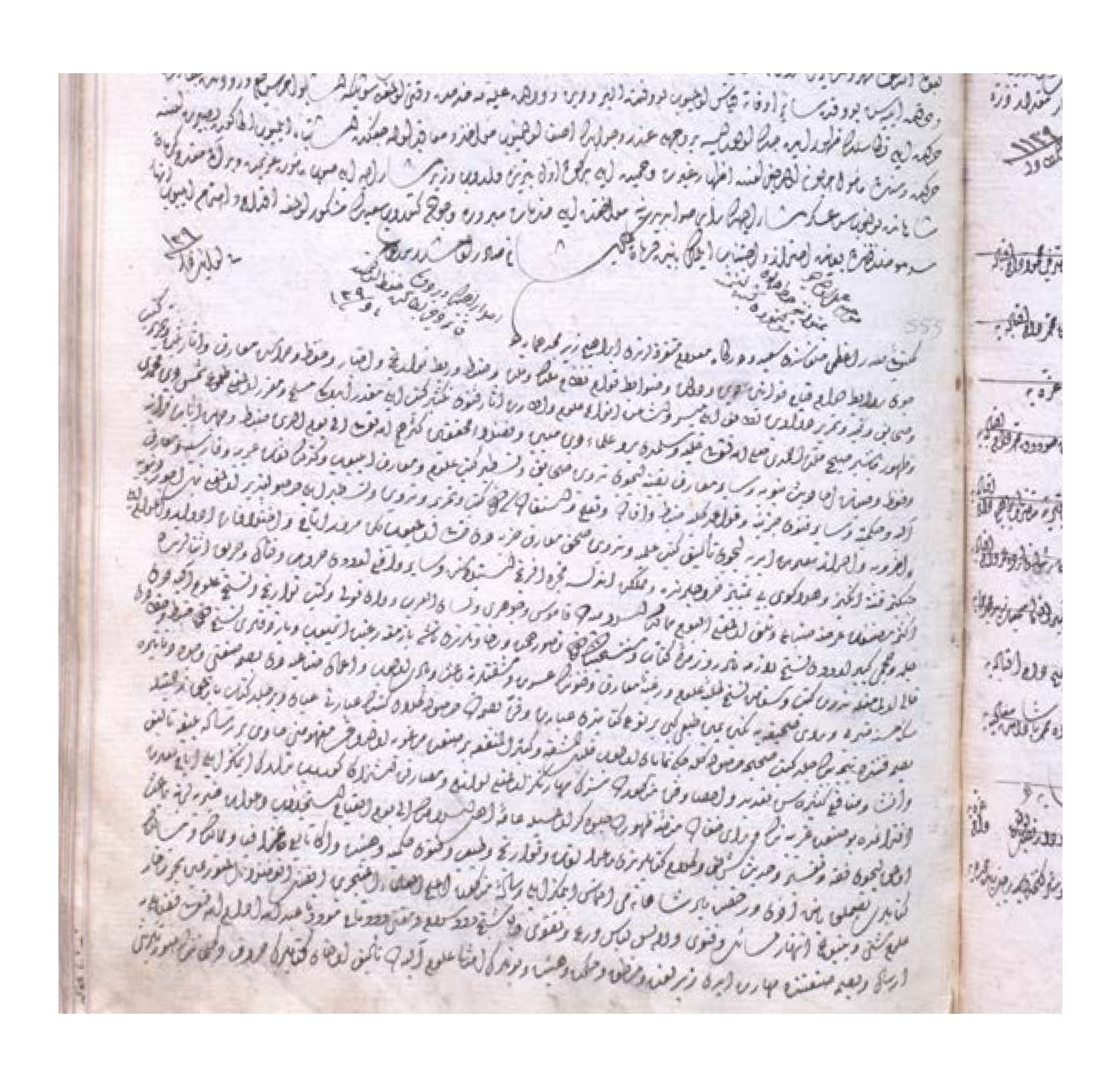
عنایت حق ایله و همت بی‌همتای اولیای نعم برله نسخ و تعلیق و سائر مراد شریفلری اولا

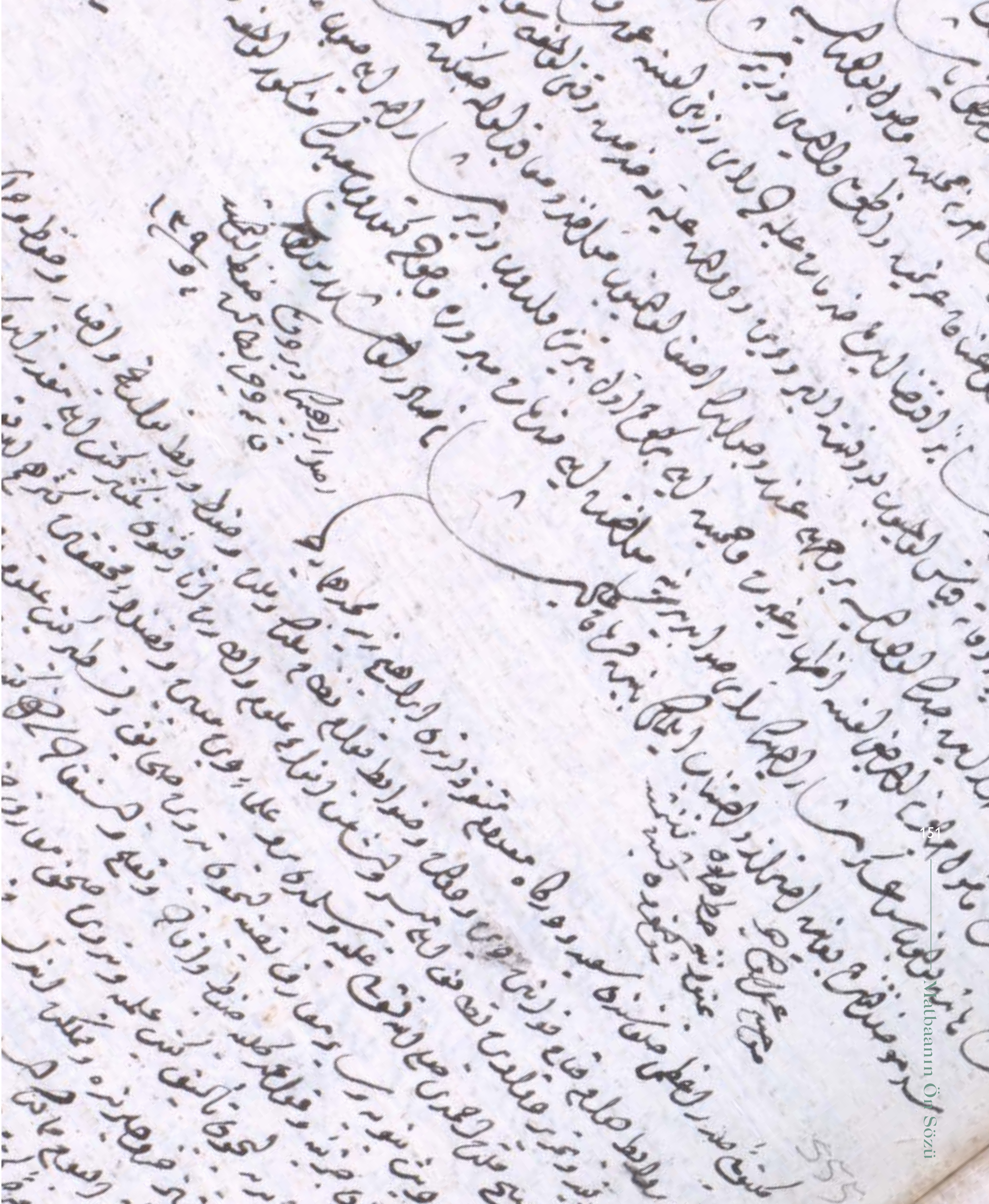
اعلی‌یه کتوریلوب کتب نفیسه و پاکیزه کثرتی حصولیله استجلاب دعای خیر جملهٔ ع

06

Matbaanın kuruluş ve işletme izin fermanı.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, nr. 134, s. 156-157)

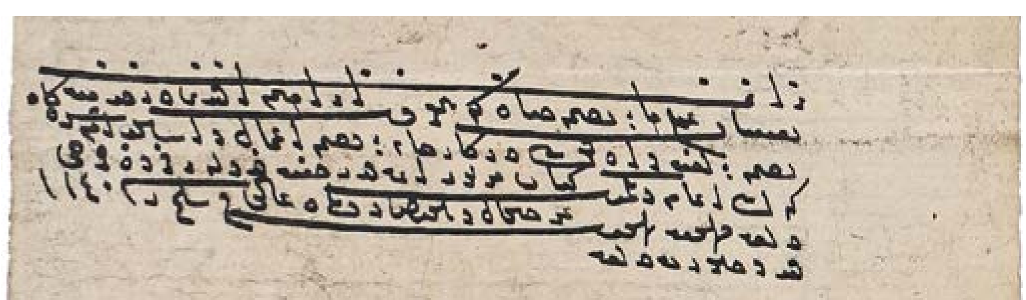

07

Müteferrika Matbaası'nın ilk kitabı Vankulu Lugatı'nın basımında çalışan işçilere padişahın emriyle günlük 15 çift ekmek verilmesi.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, nr. 1665/56-6)

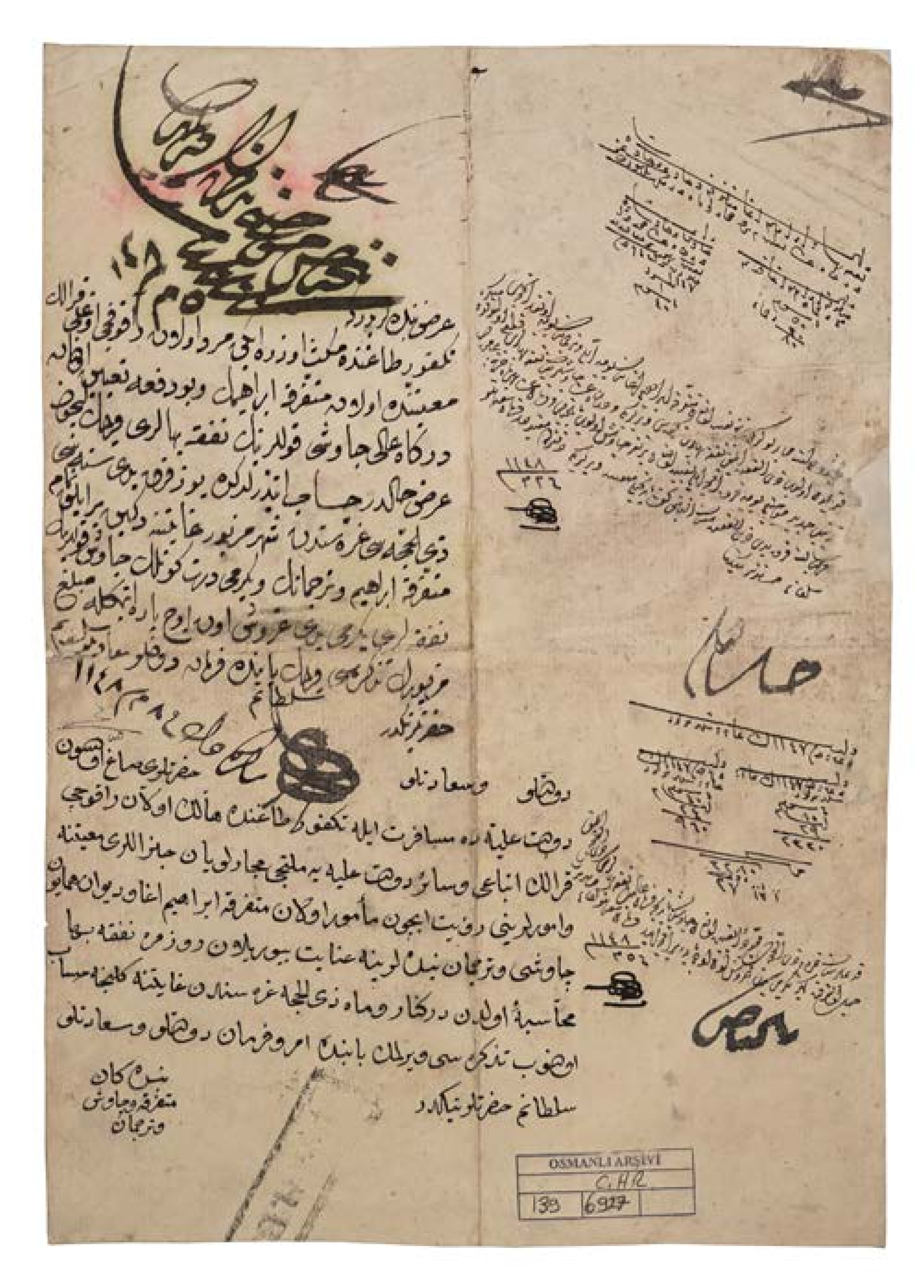

08

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı ülkesine sığınan Macar Kralı II. Ferenc Rákóczy ve Macar generallerin yanında Tekirdağ'da hizmet ettiğini gösteren 8 Muharrem 1148/ 31 Mayıs 1735 tarihli bir belge.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet-Hariciye, nr. 6927)

OSMANLI ARŞİVİ
C.HR
133 6927

09

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı ülkesine sığınan ve İstanbul'da ikamet eden Macar beyzadeleri yanında hizmet ettiğini gösteren 24 Zilkade 1150/ 15 Mart 1738 tarihli bir belge.

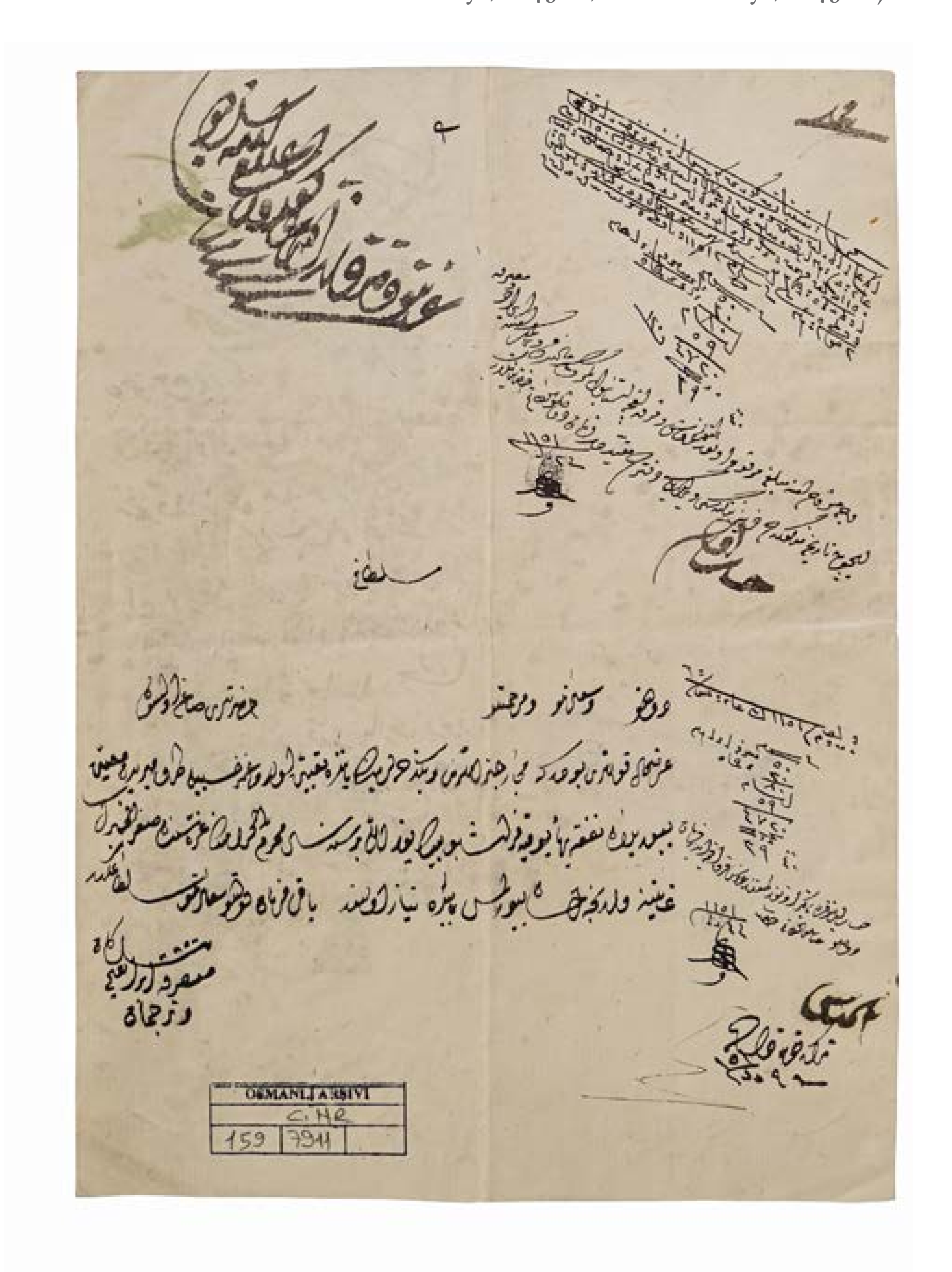
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet-Hariciye, nr. 5256-2)

OSMANLI ARŞİVİ
C.HR
106 5256 2

10

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı ülkesine sığınan ve İstanbul'da ikamet eden Macar beyzadeleri yanında hizmet ettiğini gösteren 7 Rebiülevvel 1151/ 25 Haziran 1738 tarihli bir belge.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Cevdet-Hariciye, nr. 7911B; Cevdet-Hariciye, nr. 7911A)

11

İbrahim Müteferrika'nın 2 Şubat 1738-25 Ekim 1743 tarihleri arasında hacegân/ bürokrat zümresine dahil olup top arabacıları kâtipliği yaptığını gösteren kayıtlar.

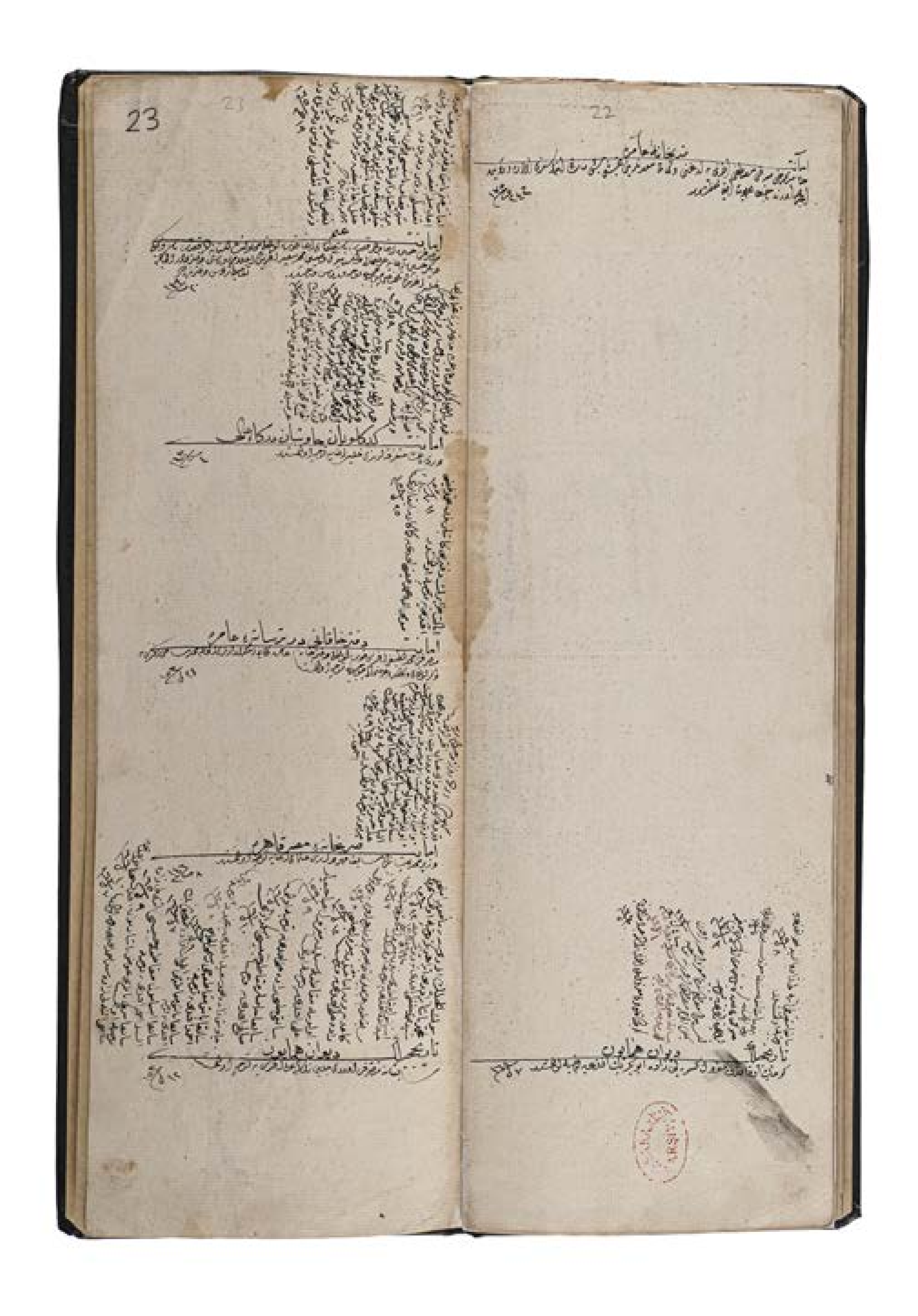
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci, nr. 261/6, s.11)

12

İbrahim Müteferrika'nın 12 Şevvâl 1157/ 18 Kasım 1744'te Divân-ı Hümâyun tarihçiliğine tayinini gösteren belge.

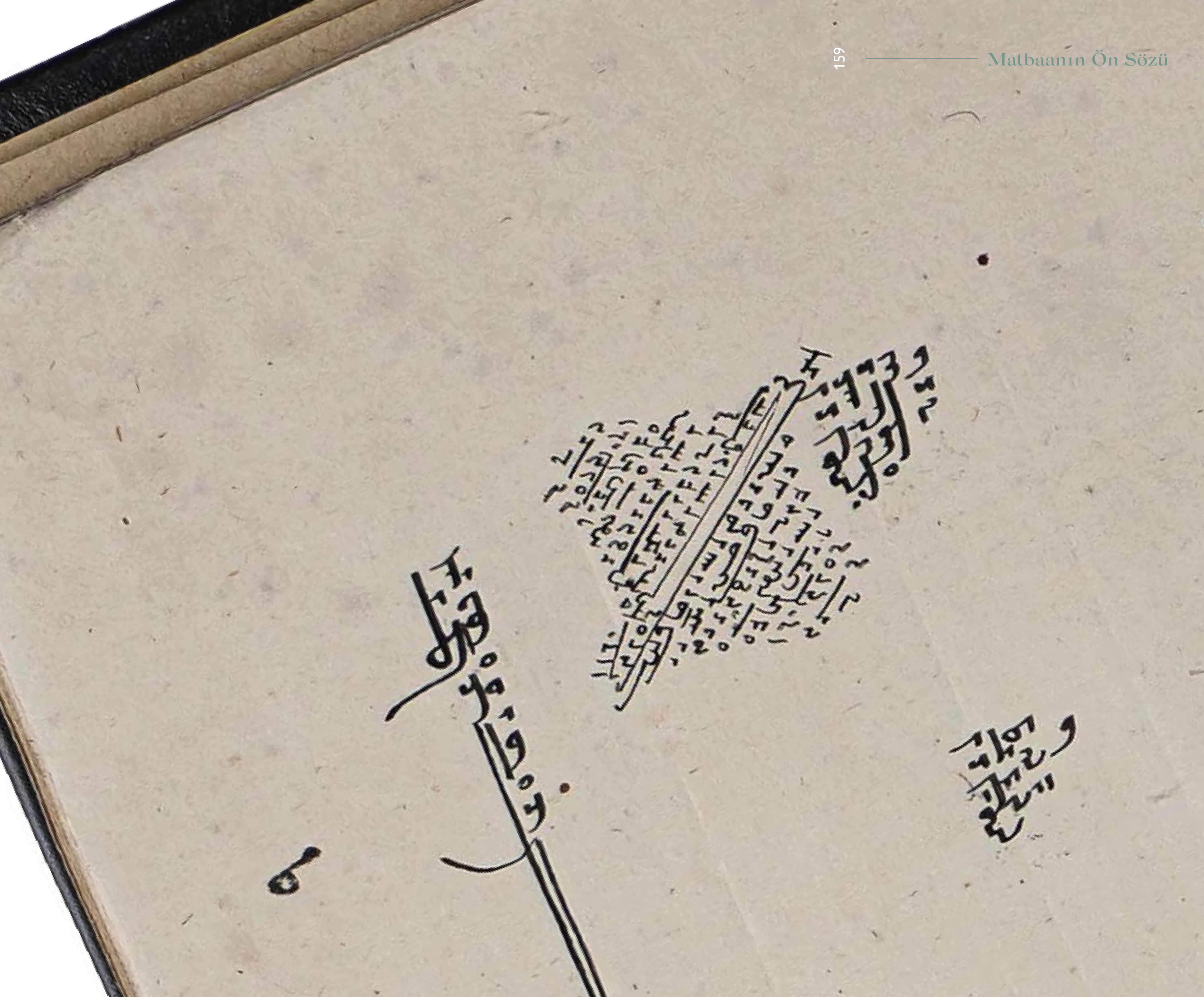
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, A.RSK, nr. 1570, s. 23)

13

İbrahim Müteferrika'nın vefatından dolayı maaşının 25 Muharrem 1160/ 6 Şubat 1747 tarihinde başka görevlilere verilmesi. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci, nr. 3476, s. 9)

14

İbrahim Müteferrika'nın vefatından sonra eşi ve kızına kalan miras kayıtları. Bu kayıtlarda Müteferrika Matbaası'ndan satılmayan kitapların sayıları ve İbrahim Müteferrika'nın kütüphanesinde bulunan eserler de vardır.

(İstanbul Müftülüğü, Şer'iyye Sicilleri, Kısmet-i Askeriye, nr. 98, s. 39a-40b)

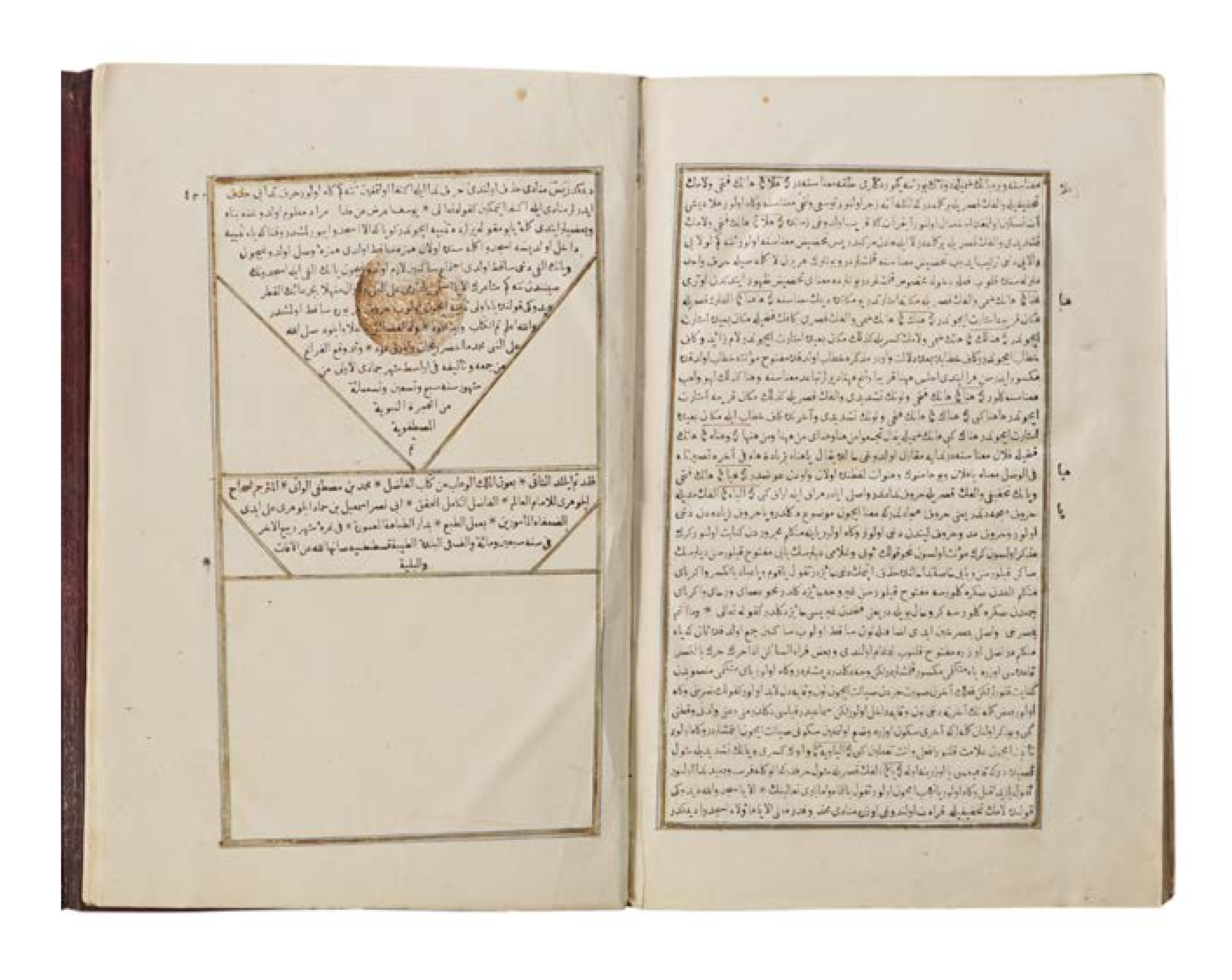

İBRAHİM MÜTEFERRİKA'NIN VEFATINDAN SONRA MÜTEFERRİKA MATBAASINDA BASILAN ESERLER

01 LUGAT-İ VANKULU

I-II, ikinci basım, 1756

الجلد الاول من لغت وانقولي

بسم الله الرحمن الرحيم

02 TARİH-İ SÂMÎ, ŞÂKİR VE SUBHÎ

Basım tarihi 1784

بسم الله الرحمن الرحيم

TARİH-İ İZZÎ 03

Basım tarihi 1785

04 İ'RABÜ'L-KÂFİYYE Lİ-ZEYNÎZÂDE

Basım tarihi 1786

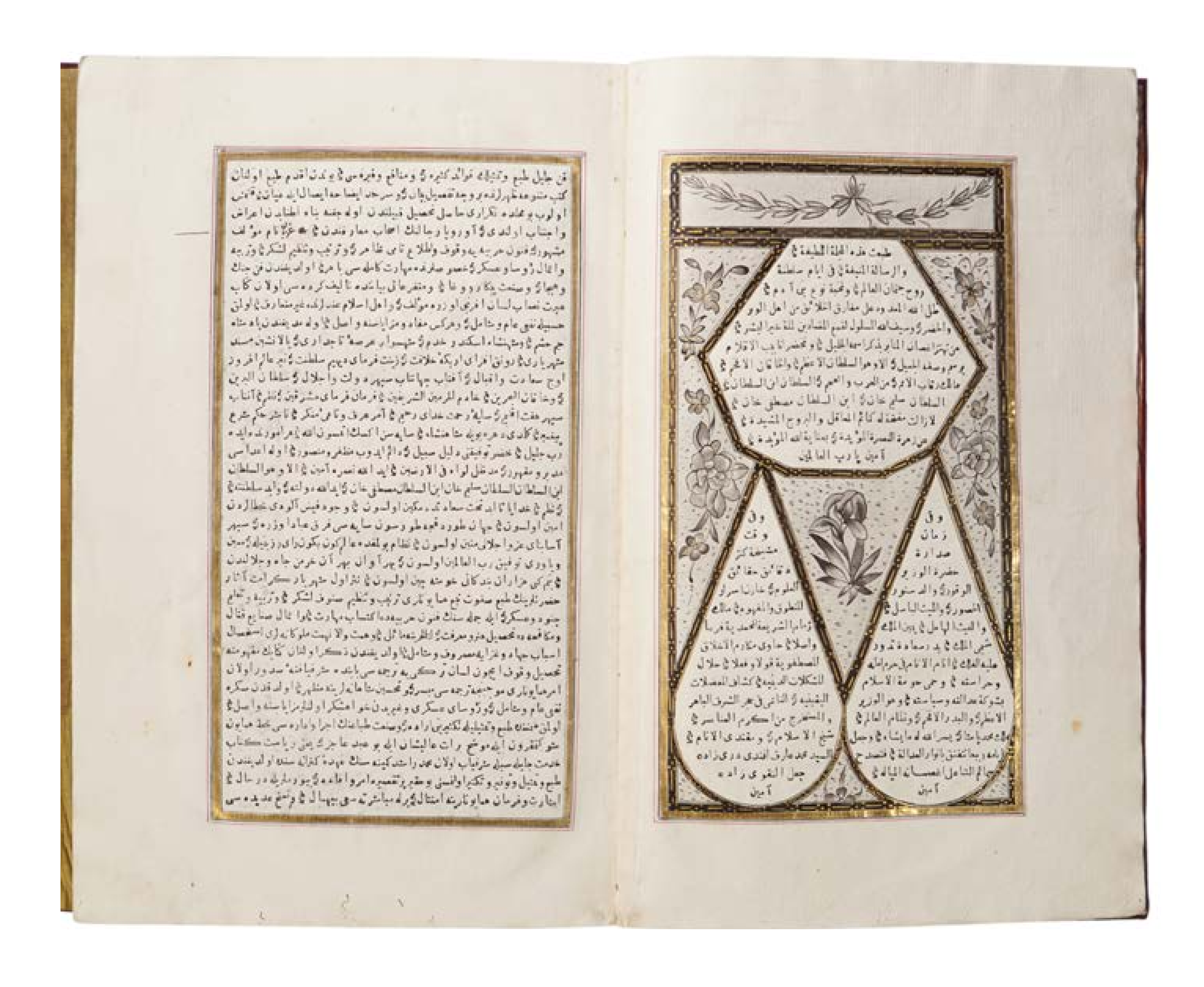
FENN-İ MUHASARA 05

Basım tarihi 1793

06 FENN-İ HARB

Basım tarihi 1792-93

07 FENN-İ LAĞIM

Basım tarihi 1794

